HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb, 23. travnja 1971.
godina I
broj 2
cijena 2 dinara

Istina o hrvatskom gospodarstvu

Tragična je istina da sve veći broj Hrvata i drugih žitelja Hrvatske mora tražiti posla u inozemstvu. U Hrvatskoj nema novih radnih mjesta niti službeni planeri (Republički zavod za planiranje Hrvatske) vide da bi se u slijedećih nekoliko godina prilike mogle osjetno popraviti, i tako zaustaviti odlazak i istovremeno osigurati što brži povratak stotina tisuća onih koji su morali otići. Da će do svega toga doći znalo se već deset godina. Ali stanje se ne popravlja, ono je sve teže. To je i normalno budući da se ne otklanjaju osnovni uzroci stagnacije i zaostajanja. Što je to što bi trebalo izmijeniti i što bi trebalo učiniti?

PRVO

Iz našeg društvenog gospodarstva i od naroda ubire se više poreza i raznih doprinosa nego što to njihove zarade mogu podnijeti, **i tako se stalno troši više nego što bi se moglo.**

DRUGO

Kada se previše troši – i zato što se previše troši – nema novaca za nova ulaganja u nova radna mjesta, nove tvornice, nova poduzeća, prometnice. A kada se ne gradi dovoljno nema posla a nezaposleni moraju tražiti kruha u tuđini. Zato je još 1965. godine odlučeno da se moraju smanjiti porezi, da gospodarskim organizacijama treba ostaviti više novca da bi mogle graditi i zapošljavati. Ali do takvog rasterećenja privrede od poreza nije došlo.

Na što se sve troši još se pravo i ne zna. Zna se, da je Hrvatska u znanost za modernizaciju svoga gospodarstva godinama ulagala manje nego što je dala za te svrhe.

Pogledajmo što piše beogradski »NIN« od 11. IV 1971. kako se trošio – i kako bi se **morao trošiti – novac za znanost. NIN se pita prijeti li Beogradu štrajk znanstvenih radnika koji su ostali bez para zato što će se taj novac** ubuduće koristiti po republikama, i kaže kako je neozbiljno bilo shvaćeno ono što je odlučeno još prije šest godina: da se novac mora dati republikama. I NIN se pita dalje: jesu li posljednjih **»mjeseci sagledane stvari koje u vreme centralističkih lakirovki i grandomanija nisu mogle biti uočene decenijama?«**

Govori se o 16 ekonomskih instituta u Beogradu, o dokumentaciji i bibliotekama koje nisu dobro organizirane jer su se u njima **»zapošljavali ljudi s nižim kvalifikacijama, odnosne supruge istaknutijih drugova«.**

NIN na istom mjestu piše kako nauka u Beogradu i Srbiji treba da potraži novo mjesto i novu perspektivu, jer imati novu perspektivu **»ne znači samo imati mogućnost eksperimentiranja na gigantskim uređajima ili imati tragičnu šansu da se u jednoj siromašnoj zemlji nemilice traće sredstva izučavajući mogućnost za izgradnju atomske bombe«.**

TREĆE

1965. godine obustavljene su državne investicije u gospodarstvo a umjesto države trebali su sami radnici sve veći dio zarađenog novca ulagati u izgradnju da stvore radna mjesta za svoje nezaposlene drugove. No svijetloj perspektivi brzo je došao kraj. Banke i veletrgovci zasjeli su na grbaču stvaraocima u privredi i započeli grabež neviđenog stila. I taj su novac tako mahnito dijelili među sobom da im je država, još 1967. godine, morala zabraniti daljnja povećanja plaća i zaustaviti isplatu za zajedničku potrošnju (za izlete u inozemstvo, za odmarališta i u razne druge svrhe). Bankari, veletrgovci i reeksporteri bezdušno upropaštavaju gospodarstvo Hrvatske i Jugoslavije, izvlačeći toliko novca da su izravno odgovorni za najveću besparicu u našoj gospodarskoj povijesti. Republički zavod za planiranje u Zagrebu ne izvještava našu vladu, naše Izvršno vijeće Sabora Hrvatske o stvarnom stanju privrede Hrvatske niti predlaže prave mjere koje bi mogle voditi ozdravljenju i preporodu hrvatskoga gospodarstva. Što je to osnovno što Republički zavod za plan Hrvatske ne zna ili ne će da zna, i što je to čemu ne pridaje pravo i odgovarajuće značenje?

To je činjenica da sveukupno gospodarstvo Hrvatske mora već treću godinu za svoje dugoročne obveze bankama i reeksporterima vraćati više novca nego što ga tijekom godine zaradi!

A to onda znači da sveukupnom hrvatskom gospodarstvu ne ostaje ni dinar za vlastiti razvoj – i još gore – da se svake godine mora još više zadužiti da bi moglo vratiti dospjele dugove!

I jasno je da nam onda gospodarstvo ovisi o volji i milosti banaka i reeksportera. A oni za hrvatsko gospodarstvo nemaju milosti i zato mu nameću svake godine sve teže uvjete, svake mu godine otimaju sve više i sve više ga dovode u potpunu zavisnost. **U 1970. godini ostalo je privredi Hrvatske ukupno 276 milijardi starih dinara. Toliko je čitavo gospodarstvo Hrvatske unijelo u svoje poslovne fon**dove. A dospjeli dugovi bankama i reeksporterima iznose 308 milijardi starih dinara. I onda račun izgleda ovako:

Čista zarada	276 milijardi st. din	
Dugovi za isplatu	308	„ „
Nedostaje	32	„ „

Dakle, da bi Hrvatska mogla platiti dospjele dugove ona se mora zadužiti za još 32 milijarde dinara, a iz toga je jasno da joj za vlastiti razvoj i za otvaranje novih radnih mjesta ništa ne ostaje.

I tako je već treću godinu blokiran gospodarski razvitak Hrvatske.

No, nevolja nije samo u tome što hrvatskom gospodarstvu ništa ne ostaje za razvitak, za izgradnju, za otvaranje novih radnih mjesta. Tragedija je hrvatskoga gospodarstva u tome što mu sada ne dostaje novca ni za održavanje postojeće proizvodnje i zamjenu dotrajalih osnovnih sredstava; cijene stalno rastu, dinar je devalviran, za zamjenu postojeće opreme treba više novca nego što se gospodarstvu iz njegovih prihoda po osnovici amortizacije ostavlja. Uzima mu se pod firmom zarade, dohotka, radi pogrešnog računa, i dio njegove imovine, troši se i onaj novac koji je potrebit za zamjenu postojećih osnovnih sredstava; zgrada, strojeva, kamiona, brodova. I tako se nagriza i stvarno jede ono što nam treba za proizvodnju.

Kad bi se tako nastavilo značilo bi to da će se i broj postojećih radnih mjesta smanjivati a ne povećavati.

Gospodarski razvitak Hrvatske je blokiran jer ona mora za dospjele dugove dati više novca nego što njoj ostaje za te svrhe. Istovremeno, financijskom kapitalu mora dati sve veći danak, sve veći harač. I tako se izgledi za preporod hrvatskog gospodarstva sve više smanjuju.

Pogledajmo što je hrvatsko gospodarstvo zaradilo za svoj razvitak i proširenje proizvodnje u posljednje dvije godine a koliko pak mora dati samo na ime dugova i kamata financijskom kapitalu, bankama i reeksporterima (u milijardama st. din.):

Godina	Gospodarstvu Hrvatske	Za kamate i dospjele dugove
1969.	210	455
1970.	276	553

Gospodarstvu Hrvatske ostalo je u 1970. godini 66 milijardi više nego protekle, ali što vrijedi kada za kamate i dospjele dugove mora dati 98 milijardi više nego godinu dana prije.

Gdje je izlaz?

U vraćanju novca onima kojima je oduzet i u budućoj raspodjeli novca iz emisije preko republika, ali tako da najveći dio novca uđe bez posredstva banaka u fondove gospodarstva! Tada će nestati i sadašnje osnovice za haračenje banaka i reeksportera i biti omogućeno hrvatskom radništvu da bez tutora i izrabljivača ostvari preporod hrvatskog gospodarstva.

Hrvoje Šošić

ZADAR

ŽARIŠTE KULTURE

DRUŽE UREDNIČE,

prvi broj rado očekivanog »Hrvatskog tjednika« u Zadru je doživio svoju najljepšu sudbinu, koju svaki tisak sebi priželjkuje — za svega nekoliko sati svi prispjeli primjerci su rasprodani. Vjerujem da su mnogi vaši čitatelji u ovom gradu, ne vašom krivicom, bili prikraćeni u jednoj radosti s vama što je Hrvatska napokon u nakladi Matice hrvatske dobila svoje »novine za kulturna i društvena pitanja«.

Ne želim ovim svojim skromnim prosvjedom pisati pismo vašem uredništvu i izricati vam hvale za prvi broj »Hrvatskog tjednika«. Želim samo reći što to, gore navedeno, znači za Zadar, grad koji je vjekovima odvajan od hrvatske matice, porobljavan i otuđivan.

To govori da je Zadar u Hrvatskoj imao ne rijetko prve kulturne incijative: otvaranje prvih hrvatskih škola, pokretanje prve hrvatske novine, tvorba prvog hrvatskog romana, to govori da je Zadar bio i ostao (nasuprot sve dojučerašnjem vakumu kroz proteklih dvadesetak godina) snažno žarište hrvatske kulture.

Činjenica što Zadar upravo u ovim danima zacijeljuje svoju ranu u tkivu hrvatskog naroda, a stvorenu izdajničkim ugovorom u Rapalu i davno prije i nastavljenu do ulaska NOV u njegove ulice i, nažalost, još dugo kasnije, govori o konačnom prevladavanju regionalizma i izolacionizma u ovom gradu i nastojanju Zadra i Zadrana da u sve pore svoga društvenog, političkog, kulturnog i gospodarskog života vrati narodni hrvatski duh (. . .)

Zato i moje male zamjerke na činjenicu da uredništvo »Hrvatskog tjednika« nije našlo za potrebno da već u prvom broju proslovi o Zadru »najhrvatskijem gradu u Hrvatskoj«, a još veće zamjerke što u uredničkom vijeću nije mjesta našao nijedan predstavnik Zadra. Nadam se da će to biti ispravljeno.

Uredništvo »Hrvatskog tjednika« ima ne mali zadatak, ono mora odbaciti isforsirani pojam provincije u Hrvatskoj koji se od gospodarskog pojma proširio kod nas i na kulturu. Vrijeme je da se kad se govori o hrvatskoj kulturi govori i o gradovima koji su oduvijek bili snažna hrvatska kulturna žarišta, a trenutno su stjecajem povjesnih okolnosti bačeni u drugi plan. Hrvatska kultura je u hrvatskom narodu.

Tomislav Bilosnić,
urednik lista mladih »Zoranić«

Toplo vam zahvaljujemo ne samo na primjedbama nego i na informaciji o uspjehu prvog broja »Hrvatskog tjednika« u Zadru. Nadamo se da Vas ne trebamo uvjeravati kako dijelimo Vaše mišljenje o Zadru kao »snažnom žarištu hrvatske kulture« i prema tome nema bojazni da bi taj »najhrvatskiji grad u Hrvatskoj« mogao biti zapostavljen u našem listu. Što se tiče zamjerke da u uredničkom vijeću nije našao mjesta ni jedan predstavnik Zadra, ispričavamo se drugu Stipi Obadu koji je tehničkom omaškom izostavljen iz prvog broja. Ako bacite pogled na imena u dnu ove stranice, primijetit ćete da je ta pogreška u ovom broju ispravljena.

ČITATELJU, NE LJUTI SE!

Kada se, prošlog četvrtka navečer, sastalo naše uredništvo da pregleda i prosudi prvi broj lista, »Hrvatski tjednik« je već prošao svoj uspješni pohod zagrebačkim ulicama. Cjelokupna naklada, koja je bila kolportirana, nestala je u nekoliko sati — razgrabljena je. Ali taj vedri i optimistički podatak izazvao je upravo suprotno raspoloženje na sastanku uredništva.

Jesmo li prvim brojem lista ispunili očekivanja? Svoja očekivanja — nismo.

U pripremama za početak izlaženja našega lista, uložen je golem rad, bezbroj sati dogovora i sastanaka, poduzete su sve moguće mjere opreza da bi se izbjegle zamke neiskustva. Zato nam je teško pao onako velik broj pogrešaka ali, tješe nas stari novinari to je neizbježna sudbina svakog novinskog početka.

Molimo čitatelje da nam oproste te greške kao i one koje će se, naravno, u manjem broju, javljati još neko vrijeme. Budite strpljivi! Zapamtite da je u novinama lakše steći rutinu nego se spasiti rutinskoga! Molimo Vas da nam pišete, da nas upoznate sa svojim željama i primjedbama. Na taj način ćete pomoći i nama i sebi, jer danas, u ovim sudbonosnim trenucima naše povijesti, svi mi zajednički polažemo ispit odgovornosti.

PISMO KNJIŽEVNIKA RANKA MARINKOVIĆA

Uredništvu »Hrvatskog tjednika«
ZAGREB

Odazivam se sa zadovoljstvom Vašem pozivu da uđem u Savjet »Hrvatskog tjednika«.

Dopustite da Vam ovom prilikom predložim, da bi možda Savjet (budući da je to brojno »tijelo«) trebalo podijeliti na sekcije po strukama ili rubrikama Tjednika. Tako bi Savjet bio operativniji i povezaniji s uredništvom i stvarno bi sudjelovao u stvaranju lista.

Kao prvi moj »savjet«: ne bi li možda bilo dobro da neki od naših historičara književnosti napiše članak o Antunu Mihanoviću i o njegovoj pjesmi »Horvatska domovina« koja je postala himnom jednog naroda bez države. Možda Vam je poznato da je M. Gorki u Nj. Novgorodu još 1896 (?) preveo »Lijepu našu« na ruski, misleći da je to narodna pjesma.

Ranko Marinković

TELEFONI

Molim vas, budite iskreni i priznajte: jesu li poslije prvog broja »Hrvatskog tjednika« radili telefoni? Je li vas netko pokarao zbog oštrog tona? Je li vam prijetio? I tko je taj netko? Ako ne odgovorite na ovo moje pitanje, i to je odgovor. Potvrdan!

N. Mikuličić
Zagreb

Iskreno govoreći, ne znamo. Naime, glavni urednik »Hrvatskog tjednika« nema telefon u kući, a uredništvo se služi telefonom »Matice hrvatske« koja i sama raspolaže samo s jednom (uvijek preopterećenom) linijom. Dakle, ako je netko i imao namjeru da nam nešto došapne, vjerojatno je odustao čekajući uzalud da dobije vezu. Kako vidite, i siromaštvo ima nekih prednosti!

MIROSLAV ŠUTEJ: CRTEŽ (OKO 1963)

GLAS BIVŠIH

Ja sam bivši Hrvat a moja žena bivša pravoslavka; naša djeca trebaju jugoslavenski list!

Hrvoje Bosnić
(na omotnici pisma žig Karlovca)

Poslušajte naš savjet: vi, kao jedan bivši, i vaša bivša, trebate i jedan bivši list. Mi ćemo, pak, govoriti sadašnjima o sadašnjosti tako da se ne bismo morali stidjeti u budućnosti.

STUDENTSKI POKRET

Cijenjeni drugovi!

Zahvaljujem Vam se što ste nam već u prvom broju Vašeg tjednika dali preko cijele stranice dosta iscrpne informacije o studentskom pokretu u Hrvatskoj. Posebno je vrijedan svake pažnje izvod iz izlaganja DRAĐENA BUDIŠE, novog predsjednika Saveza studenata Zagreba. Šteta da taj dio niste tiskali krupnijim slovima, jer se u njemu obrazlažu neki temeljni prijedlozi za novu ne samo studentsku politiku u Hrvatskoj

Na žalost, moram staviti ozbiljne prigovore na inače dobar prikaz Franje Zenka (pogrešno tiskano Zdenko) o slijedu najvažnijih događaja na Sveučilištu. Taj prikaz je donesen pod vrlo dobrim naslovom i podnaslovom, ali sa dosta sadržajnih, a pogotovu korektorskih propusta.

Omjer glasova kojim je izabran studentski prorektor nije točan i izrazito je »krivotvoren« na štetu izabranog prorektora. Isto tako je netočno navedena izjava studentskog prorektora, koju je dao odmah nakon svog izbora pred Skupštinom Sveučilišta. Prošireni pak sastanak Sveučilišnog komiteta od 19. I 1971. kao i neki drugi važniji momenti, suviše su šturo i jednostrano prikazani. Međutim, najkrupni propusti su korektorske prirode, pa je došlo do potpune zbrke u datumima (1. I umjesto 1. IV, 28. I 1971. umjesto 28. XII 1970) i u redoslijedu (poslije 16. I navodi se datum i događaji od 8. I). Poznata službena Obavijest Rektorata Sveučilišta u Zagrebu, prekretnica u ovim događajima, od 19. I 1971. ubačena je skupa s datumom u mjesec prosinac 1970. godine.

Koliko sam mogao primijetiti ostale su stranice bile sretnije ruke, pa u cjelini početak izlaženja naše nove laste »Hrvatskog tjednika« od svega srca pozdravljam.

Sretno!

Zagreb 18. IV 1971.

JURE JURAS, član uredništva tjednika »Hrvatsko Sveučilište«, Zagreb

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja

Naklada: Matica hrvatska, Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393

Uređuju: Stjepan Babić, Zvonimir Berković, Jozo Ivičević, Tomislav Ladan, Srećko Lipovčan, Zvonimir Lisinski, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Šercar, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić, Franjo Tuđman, Igor Zidić

Glavni urednik: Igor Zidić

Odgovorni urednik: Jozo Ivičević

Tajnik uredništva: Franjo Marinković

Likovni urednik: Sanja Iveković

Fotografija: Ranko Karabelj

Meter: Drago Čvrljak

Uredničko vijeće: Zdravko Ašperger, Zvonimir Bartolić (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomil Beritić, Stjepan Čuić, Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan, Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin), Ljubica Filipić-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Vlado Gotovac, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenka Munk, Ivan Mužić (Split), Stijepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić, Pavao Pavličić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždjak, Željko Sabol (Bjelovar), Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin, Šerif Šehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Ivo Supek, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švagelj (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tandara (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Antun Vrdoljak, Vice Vukov, Vladimir Vuković, Franjo Zenko, Bože Žigo.

Adresa uredništva: 41000 Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393.

Stranke se primaju svakog dana od 10 do 12 sati osim subote.

Rukopisi se ne vraćaju.

Novine izlaze svakog petka.

Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Lj. Gerovac 1.

Pretplata: Godišnja: 104,00 d; polugodišnja: 52,00 d.

Za inozemstvo dvostruko.

Pretplata: Godišnja 104,00 d; polugodišnja: 52,00 d. Za inozemstvo dvostruko.

Dinarske doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).

Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).

Cijena oglasa: cijela stranica 5000 d, polovina stranice 2500 d, četvrtina 1250 d, 1 cm² 25 d.

Poštarina plaćena u gotovu.

STAJALIŠTA IZVRŠNOG VIJEĆA HRVATSKE O DEVIZNOM SUSTAVU NISU PRIHVATLJIVA ZA HRVATSKU

Sadašnji položaj Hrvatske u deviznom sustavu

Izvršno vijeće i Predsjedništvo Sabora SR Hrvatske usvojilo je stajališta o deviznom režimu na temelju materijala »Prijedlog stavova SR Hrvatske o bitnim pitanjima novog sistema ekonomskih odnosa s inozemstvom«, koji je izradila (do sada) radna grupa Izvršnog vijeća. Ta su stajališta objavljena u novinama od 10. travnja u obliku službenog saopćenja.

Umjesto da prezentira Izvršnom vijeću sve bitne ekonomske efekte prijedloga o »bitnim stavovima« deviznog sustava te prikaže te efekte u sklopu društvenog i gospodarskog razvoja Hrvatske — **radna grupa prezentira nejasnu tehniku sistema kojom se kamuflira bitno.**

S obzirom da ni u materijalu a ni u službenom saopćenju Izvršnog vijeća nisu izneseni ekonomski efekti objavljenih stavova o deviznom sustavu, potrebno je reći što zapravo nudi novi sistem ekonomskih odnosa sa inozemstvom prema prijedlogu — iz Hrvatske — za Hrvatsku.

U stvari, treba odmah reći da bi primjena sistema koji je ponudila radna grupa Izvršnog vijeća na prilike u Hrvatskoj izazvala daljnje blokiranje gospodarskog razvoja i gubitak šanse za rješenje osnovnih društveno-ekonomskih problema: brži privredni rast, veću stopu zaposlenosti i, s tim u vezi, zaustavljanje iseljavanja hrvatskog naroda.

Devizni priliv i odliv u 1970.

u milijunima st. din

	SFRJ	SR Hrvatska	SFRJ bez SRH
1. Odliv deviza	5.020	1.250	3.770
2. Priliv deviza	4.240	1.650	2.590
3. Deficit (manjak)	780		1.180
4. Suficit (višak)		400	
5. Index (dliv:priliv)	118	75	145

(Devizni priliv i odliv preračunat je po novom tečaju 1$ = 1.500 s. d. Za SFRJ podaci iz statističkog biltena SDK. Za SR Hrvatsku izvršena procjena za veličine koje se nisu mogle izravno dobiti iz službene statistike).

Iz projekcije »platne bilance« Hrvatske u razmjeni s inozemstvom, te prosječnih odnosa za Jjugoslaviju vidi se zapravo bit deviznog položaja Hrvatske a istodobno, i njezine mogućnosti (kada bi bila u ravnopravnom položaju s ostalim područjem).

Hrvatska u postojećem režimu može koristiti za svoje potrebe svega tri četvrtine od ostvarenih deviza, dok ostalo područje Jugoslavije koristi sve svoje devize i još oko 50% više deviza nego što ostvaruje (index 145). Ako usporedimo index korištenja deviza Hrvatske (index 75) s indexom korištenja deviza na ostalom području Jugoslavije, onda se može reći da je u prosjeku područje Jugoslavije bez Hrvatske **u dvostruko povoljnijem položaju** od SR Hrvatske. Zbog toga je u novi devizni sustav trebalo ugraditi takve elemente koji će Hrvatskoj osigurati ravnopravan položaj.

Gubici zbog neravnopravnog položaja Hrvatske u deviznom sustavu takove su naravi da direktno devastiraju gospodarski a posebno industrijski potencijal republike. Tu je zapravo i bit stagnacije i glavni uzrok iseljavanja radnika na rad u inozemstvo.

Kvantifikacija otuđivanja dohotka Hrvatske zbog neravnopravnog položaja u deviznom sustavu

Izjednačavanje Hrvatske s ostalim republikama u deviznom režimu u pogledu prava korištenja i stupnja zaduženosti u inozemstvu imalo bi za posljedicu uključivanja u gospodarski razvoj Hrvatske još 700 milijardi deviznih dinara. Za Jugoslaviju u 1970. godini je prosječni odliv deviza bio veći od priliva 18%. Ako za taj postotak povećamo ostvareni priliv deviza u Hrvatskoj dolazimo do ovog računa:

1650 milijardi s. d. priliva Hrvatske uvećanog za 18% čine masu od 1950 milijardi. Odbijemo li korištene devize u toj godini u iznosu od 1.250 milijardi dolazimo do već iznesenog iznosa od 700 milijardi koji se mogao koristiti da je Hrvatskoj priznato pravo na njene devize kao što to zapravo, i još više od toga, imaju druge republike.

Što se tiče dobitaka koji bi se mogao steći ubrizgavanjem devizne mase od 700 milijardi sd. u tokove gospodarskog razvoja Hrvatske mogao bi procjeniti svaki građanin. Međutim jedna prosječna stopa dobitka može se ipak ocijeniti najmanje s 50% od službenog tečaja. Prema toj pretpostavci može se reći da se **godišnji gubitak Hrvatske kreće (prema odnosima iz 1970) OKO 350 milijardi starih dinara** i to samo na račun neravnopravnosti u deviznom sistemu.

Aleksandar Žuvela
Sekretar za privredni sistem Privredne komore SR Hrvatske

U SLIJEDEĆEM BROJU:

Zablude radne grupe Izvršnog vijeća za devizni sustav

IZJAVA MATICE HRVATSKE

Matica hrvatska prihvatila je godine 1954. Novosadski dogovor, unatoč sumnjama i bojaznima koje su već tada postojale, vjerujući da on može poslužiti kao prilog boljim odnosima među narodima koji su svoje književne jezike izgradili na srodnoj dijalekatskoj podlozi i žive u federativnoj zajednici.

U godinama koje su od tada prošle to se uvjerenje nije potvrdilo. Novosadski se dogovor, naprotiv, pokazao neprikladan da se na njemu zasnuju ravnopravni jezični odnosi. Polazeći od uopćene izjave o jezičnom jedinstvu, on je od samog početka omogućivao samovoljna tumačenja pa i takva koja niječu samobitnost hrvatskog književnog jezika i tobože oslobađaju obveze da se poštuje njegova prostorna i povijesna cjelovitost. Zbog takvih se tumačenja Novosadski dogovor pretvorio u sredstvo za opravdavanje jezične neravnopravnosti i za nametanje srpskog književnog jezika ekavskog tipa. A gdje i nije bilo takve namjere, Novosadski dogovor se pretvorio u stalni izvor nesporazuma i u zapreku da se naša jezična stvarnost istinski uoči i znanstveno protumači. I u svakodnevnoj primjeni pokazao se kao neprikladan jer se jezična snošljivost može temeljiti samo na uzajamnom poštivanju individualnosti i prirodnih jezičnih prava, a ne na proglašavanju jedinstva po svaku cijenu koje je često i nijekanje obojih.

Zbog svega toga Matica hrvatska odriče se Novosadskog dogovora smatrajući ga bespredmetnim i nevažećim, jer ga je i povijesna zbilja već opovrgla, upravo kao i Bečki dogovor prije njega.

U Zagrebu, 16. travnja 1971.

UPRAVNI ODBOR MATICE HRVATSKE

ZNANOST I NAUKA

Hrvati se već dugo služe imenicama znanost i nauk (ovo u mlade vrijeme posta nauka), dakako, u različitoj značenjskoj uporabi: znanost u značenju latinske imenice scincia, francuske science, engleske science, poljske wiedza, njemačke Wissenschaft, talijanske scienza, češke veda, a nauk ili nauku u značenju latinski riječi doctrina, francuske doctrine,engleske doctrine, poljske nauka, njemačke Lehre, talijanske dottrina. Prema navedenom je vidljivo kako njihova značenjska razlika nije malena.

Kada je u XIX stoljeću u Hrvatskoj osnovana najviša znanstvena ustanova, nije slučajno imenovana Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Njezini su osnivatelji cjelovito razlikovali značenje pojmova znanosti i nauke, pa stoga nisu unijeli imenicu nauka. Zvuči paradoksalno, ali je istinito: upravo se u ovome Akademija iznevjerila sama sebi, i ujedno time pružila neoboriv dokaz rashrvaćivanja dotične hrvatske riječi. I to vrhunsko nacionalna znanstvena ustanova, koja je ponajviše i osnovana radi izučavanja i njegovanja hrvatskog jezika i književnosti! Sprečavajući ljubomorno u nazivu zamjenu pridjeva »jugoslavenska« u »hrvatska« (unatoč tome što svi jugoslavenski narodi imaju svoju akademiju ili znanstveno društvo), zadržala je, razumije se, i imenicu znanost, ali je istu riječ izbacila iz svake daljnje službene uporabe. Tako u njezinoj zgradi u Kavurićevoj ulici vise ovi natpisi:

Tajništvo odjela za filozofske i društvene nauke.
Tajništvo odjela za prirodne nauke
Tajništvo odjela za medicinske nauke
Tajništvo odjela za filozofske i društvene nauke.
I jednako nastavlja.

Prije koju godinu obrazovala je »Centar za organizaciju naučno istraživačkog rada JAZU Vinkovci«. (Sada je pošla i centromanijskim putom, a »naučno istraživački« niti je spojen crticom niti napisan skupa).

Za Akademijom se povela dva mlađa fakulteta Hrvatskog sveučilišta. Kada je EKVŠ podignula na viši stupanj, prozvana je Fakultetom ekonomskih nauka (i mimo prikladnijeg pridjeva gospodarski), politološki je fakultet nazvan Fakultetom političkih nauka. Nije onda ni čudo što se društvo sveučilišnih nastavnika piše »Društvo nastavnika i suradnika sveučilišta i visokih škola i naučnih ustanova SR Hrvatske«.

Suvišno je spominjati da je jednoobraznost provedena u nazivima nižih znanstvenih ustanova. Tako je diljem čitave Hrvatske po gradovima ustoličen naziv naučna biblioteka, umjesto Znanstvena knjižnica.

Stoji dakle da je imenica znanost službeno ukinuta na najgornjem vrhu, što se kasnije pogubno odrazilo i na svakidašnju uporabu, S njome su onda nestajale i njezine srodnice. Uostalom, naviknuti smo na ukidanje po zapovjedi čitavih skupova dobrih domaćih riječi, te na njihovo zamjenjivanje onakvima koje ne bijahu u duhu hrvatskog jezika. Jednako je učinjeno i s naukom: ona je uredbom proširila svoje značenjsko polje na cijelo područje imenice znanost, pa je novodobiveni raspon njezina značenja veoma velik, ali, na nesreću, i — nejasan. Katkada tek iz šireg konteksta može biti razvodno kada odgovara latinska sciencia, a kada doctrina. U naravi svakog jezika leži težnja za izražajnom jasnoćom; gdje nije jasnoće, caruje zbrkanost. U našem je primjeru pošlo obrnutim putom, tj. od jasnoće je stvorena nejasnoća, počev od vrha pa dalje. Stoga ne preostaje drugo nego odbaciti balast i vratiti se na prijašnje stanje. Ostat će i znanost i nauk(a) i njihove srodnice, no svaka u svome pravom značenju. Poznato je kako jezik ne grpi naredaba.

Mate Šimundić

Kako nazvati jugoslavensku zajednicu

Ako je suditi po glasovima što su od Brijunskoga plenuma sve zabrinutiji za Jugoslaviju — a do tada su bili veoma spokojni — Jugoslavija je u opasnosti.

Bauk kruži Jugoslavijom — bauk nacionalizma.

Nacionalizam (u pogrdnu značenju) izražava se pak u zahtjevu, što u nas danomice i svestrano jača, da svaki narod bude suveren, a to će reći: da bude slobodan — i u zajednici jednakopravan.

Po sebi i inače takav zahtjev, doduše, nije za osudu; naprotiv, gdjegod se u svijetu pojavio, izrazom je slobodarskog duha i prirodnog prava naroda da opstane; nacionalističkim, šovinističkim i separatističkim taj zahtjev postaje tek ako je riječ o kojem narodu u Jugoslaviji, posebno, pak, ako je o hrvatskom narodu riječ.

Isti ljudi, u istim novinama ili časopisima, s istih govornica, protive se ograničenom suverenitetu u socijalističkom svijetu, ali su protiv državnosti republika u nas; protiv su nadnacionalne blokovske zajednice, ali za njezinu domaću varijantu; ogorčeni su intervencijom u Čehoslovačkoj, ali je priželjkuju u Hrvatskoj; riječju, za slobodu su i nezavisnost svakoga naroda — osim u Jugoslaviji: ovdje narodi kao da su manje narodi, ili na drugi način narodi, nego svi ostali.

Dvoličnost naših unitarista jasno se ocrtava u ovome povijesnome sklopu, kojeg, zato, valja pobliže naznačiti.

Suprotno predskazivanju da je nacionalno pitanje — pitanje građanskog društva i da je njime uvjetovano, ono je danas, poglavito, pitanje socijalističkog društva.

Prigušena u razdoblju III Internacionale, kriza socijalizma kao kriza međunarodnih odnosa u socijalizmu, izbila je odvajanjem Jugoslavije (1948) i nastavila se zbivanjima u DR Njemačkoj (1953), Poljskoj (1956), Mađarskoj (1956), Čehoslovačkoj (1968) i Rumunjskoj, odrazom tih zbivanja u zapadnoevropskom komunističkom pokretu, te odvajanjem Albanije, da bi sovjetsko-kineskim sukobom postala općom i za svjetski socijalizam sudbonosnom.

U krizi socijalizma kao međunarodnog poretka u pitanju je teorija i praksa socijalizma kao društva koje u biti nadnacionalnog teži bezrazličnom jedinstvu, na klasnoj osnovici.

Pokušaj nadnacionalne zajednice, utemeljen u ideologiji klasnog unitarizma, dovršio se u strogoj centralizaciji međunarodnog socijalističkog (komunističkog) pokreta i stoga u potupunoj prevlasti jednog, napokon ipak nacionalnog, središta i uzorka socijalizma, izazivajući posvuda obrambeni nagon u malih naroda i potičući borbu velikih za prevlast u socijalističkome svijetu.

Načelno, mogući izlaz iz krize, što se u međuvremenu produbljuje, naznačila je, najprije, upravo Jugoslavija — suprostavivši unitarno-centralističkoj ideologiji i ustrojstvu međunarodnog socijalističkog pokreta i društva, načelo narodnog suvereniteta i nacionalne autonomije socijalističkog pokreta.

Ali ta alternativa — svijetu ponuđena — oduzela je alibi i domaćem unitarizmu: nakon 1948. jugoslavenski (tobože klasni) unitarizam, u kojem je poslijeratni centralizam u nas bio ideološki zasnovan — je neobranjiv logički i moralno je nakazan.

Predstojećim ustavnim promjenama valjalo bi stoga stvari izmijeniti i — najavljeno je — Jugoslaviju preurediti kao zajednicu uistinu suverenih i jednakopravnih naroda.

Preostaje da razmotrimo da li su, i u kojoj mjeri, ta načela u predloženim ustavnim promjenama doista sprovedena.

U tom pogledu od značenja je ponajprije kako je definirana jugoslavenska zajednica.

Prijedlog ustavnih amandmana definira Jugoslaviju kao saveznu državu što, međutim, nije u skladu s načelom narodnog (nacionalnog) suvereniteta: načelo narodnog suvereniteta, naime, ne isključuje zajednicu naroda — ali isključuje nadnacionalnu zajednicu; a savezna država to ipak jest: jer u federaciji građani sudjeluju i izravno, a ne samo posredstvom federalnih jedinica, i jer federacija može odlučivati i protivno volji federalne jedinice (savezna vlast, ni u jednoj federaciji, ne funkcionira po načelu suglasnosti svih federalnih jedinica). U federaciji, stoga, suverena je savezna država, a o federalnim jedinicama kao suvrenim državama, naprotiv, veoma je teško govoriti.

Da bi se jugoslavenska zajednica doista preuredila po načelu narodnosti, kako je najavljeno, s tim načelom valjalo bi, dakle, uskladiti ponajprije definiciju zajednice; a to će reći: **iz definicije i naziva zajednice izostaviti odredbu o federaciji i Jugoslaviju definirati kao savez republika.** (Definicija o savezu republika, spomenimo, sadržana je izvorno u nazivu sovjetske zajednice.)

Odredba o Jugoslaviji kao saveznoj državi neodrživa je ne samo iz načelnih razloga, nego i iz prijedloga ustavnih amandmana. Iako Jugoslaviju definira kao saveznu državu, prijedlog, naime, uvodi načelo suglasnosti (svih) republika i pokrajina pri odlučivanju u sferi zajedničke nadležnosti, a to se protivi ustaljenom pojmu federacije.

Nema stoga razloga federacijom nazivati zajednicu koja — i po prijedlogu ustavnih amandmana — to već ipak nije.

Jozo Ivičević

OMOGUĆITI SOCIJALISTIČKIM REPUBLIKAMA DA OSTVARUJU SVOJU DRŽAVNOST I U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Jedan od temeljnih elemenata koji čine državnost i suverenost neke zajednice također je njezino pravo i stvarna mogućnost da nastupa kao subjekt u međunarodnim odnosima. Međutim, u točki 3 amandmana 34 pravo republike da uspostavlja suradnju i održava odnose s inozemstvom razmatra se zajedno, i takoder izjednačava s pravom općina, radnih i drugih samoupravnih organizacija. Takva je formulacija, mislim, u neposrednoj suprotnosti s osnovnim polazištem ustavnih amandmana, koje je određeno amandmanom 20., i po kome je republika suverena država u kojoj je izvorište vlasti. Predloženom formulacijom stvarno je oduzeto republici pravo da suvereno raspolaže elementima svoje državnosti u međunarodnim odnosima. Ona, naime, prema prijedlogu amandmana, ne samo da nema pravo sklapanja međunarodnih ugovora, već nema ni pravo neposredne suradnje s državama nego tek s međunarodnim organima i organizacijama, te s regionalnim jedinicama unutar stranih država. S onim državama, u kojima ne postoje regionalne jedinice republika, iako je država, ne može uopće stupati u međunarodne odnose.

Mnogi su se u nas protivili i još se protive da se republikama dadne pravo nastupa kao subjekta u međunarodnim odnosima, polazeći sa stajališta da bi to značilo stvaranje konfederacije i da istodobno, kao subjekti u međunarodnim odnosima, ne mogu nastupati i Jugoslavija kao savezna država i njene članice socijalističke republike. Ne postoje međutim nikakve načelne ni praktične prepreke koje bi sprečavale da i federacija i socijalističke republike, svaka u okviru svojih nadležnosti, sudjeluju u međunarodnim odnosima.

Međunarodna pravna komisija Ujedinjenih naroda u svom posebnom izvještaju 1966. godine stala je na stajalište, da, što se tiče međunarodnog prava, ne postoje nikakve prepreke da članice federacije nastupaju kao subjekti u međunarodnim odnosima. Pravna sposobnost članica federacije da sklapaju međunarodne ugovore, zavisi samo o ustavu određene federacije.

U svijetu čak i one federativne države, koje nam ne mogu biti inače uzor u svojim ustavima, a neke i u stvarnosti, pružaju mogućnost federalnim jedinicama da sklapaju međunarodne ugovore i da sudjeluju kao subjekti u međunarodnim odnosima. Tako Sovjetski Savez, prema izmjenama Ustava iz 1936. godine (donesenim 1944. godine) priznaje svim republikama puno pravo da sudjeluju u međunarodnim odnosima kao ravnopravni subjekti, da primaju diplomatske predstavnike, osnivaju diplomatska predstavništva i sklapaju međunarodne ugovore. To pravo se djelomice, preko predstavništva Bjelorusije i Ukrajine u Ujedinjenim narodima i ostvaruje.

U Švicarskoj prema Ustavu iz 1874. godine, koji je i danas na snazi, kantoni imaju pravo da samostalno sklapaju međunarodne ugovore iz oblasti ekonomije, susjedskih odnosa i policije. nomije, susjedskih odnosa i policije. Oni se i u stvarnosti koriste tim pravom, pa su tako mnogi kantoni sklopili ugovore s Austrijom i pojedinim zemljama Savezne republike Njemačke.

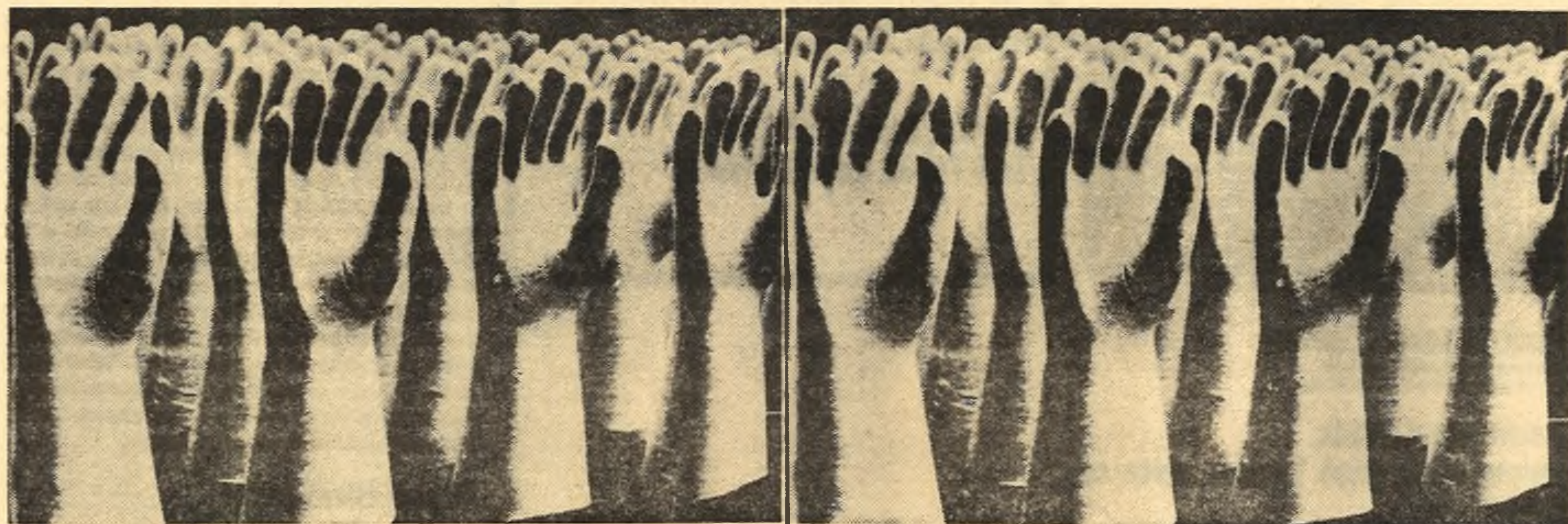
I prema ustavima Savezne republike Njemačke i SAD federalne jedinice mogu, uz pristanak saveznih organa vlasti, sklapati međunarodne ugovore. Posebno je zanimljiv slučaj Kanade gdje je provincija Québec, iako joj to kanadski ustav izričito ne dozvoljava, sklopila nekoliko ugovora o kulturnoj, znanstvenoj i drugim oblicima suradnje s Francuskom te otvorila u njoj i svoje diplomatsko predstavništvo koje ima poseban, još ne posve određen, status.

Prema tome pravo sudjelovanja u međunarodnim odnosima i posebno pravo sklapanja međunarodnih ugovora posebnih jedinica ne mora značiti da se time ustanovljuje neki konfederativni odnos, jer ga, kako vidimo, imaju federalne jedinice u mnogim federativnim državama koje su, s obzirom na druge elemente svog federativnog sustava, gotovo unitarne države.

Nije ni potrebno isticati koliko je pravo i mogućnost sudjelovanja u međunarodnim odnosima od posebnog značenja za SR Hrvatsku, kako zbog izvoznog karaktera našeg gospodarskog sustava tako i zbog velikog broja hrvatskih radnika koji rade u inozemstvu. U vezi s time valja usput spomenuti da je isto tako nužno izmijeniti i odredbu pete točke amandmana 30. po kojoj savezni organi uprave između ostalog neposredno odgovaraju i za izvršavanje i primjenjivanje saveznih zakona i drugih propisa koji se odnose na zapošljavanje i zaštitu jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu. Neposredno izvršavanje propisa koji se odnose na zapošljavanje i zaštitu naših radnika na radu u inozemstvu trebalo bi svakako biti u nadležnosti izvršnih organa republika.

Na temelju rečenoga mislim da je nužno izmijeniti točku 3. amandmana 34. tako da se prava republike u međunarodnim odnosima izdvoje iz prava koja bi, onako kako su formulirana, trebala ostati općinama, radnim i drugim samoupravnim organizacijama. Ispred sadašnje točke 3. umetnula bi se nova točka sa slijedećim sadržajem: »Socijalističke republike imaju pravo, u okviru svojih nadležnosti, sklapati međunarodne ugovore i nastupati kao subjekti u međunarodnim odnosima.«

Smiljko Sokol

Narodi i »narodnosti«

U političkim govorima, člancima i zakonskim aktima uvriježila se u nas riječ »narodnost« koja treba da zamjenjuje pojam »narodna manjina«. U Jugoslaviji, vele, postoje samo oni narodi koji su ostvarili svoje republike, postoje prema tome samo slovenski, hrvatski, srpski, muslimanski, makedonski i crnogorski narod. Pripadnici svih ostalih etničkih grupacija nisu narodi. već »narodnosti« kao npr. Talijani, Mađari, Albanci, Nijemci i dr.

Naravno, nitko vjerojatno neće tim »narodnostima« negirati etničku pripadnost njihovim narodima. Mađari su tako »narodnosti« samo u Jugoslaviji, a tek kad pređu jugoslavensko-mađarsku granicu postaju narodom! Hrvati i Slovenci su u Istri narodi, a u Trstu se metamorfoziraju u »narodnosti«. Po toj logici Baski u Španjolskoj, Škoti u Engleskoj, Valonci u Belgiji itd. ne bi bili narodi, već »narodnosti«, iako ih se nigdje, pa ni kod nas, ne naziva drugačije nego narodom Baska, Škota, Valonaca itd. Po toj logici ne bi u Švicarskoj bilo uopće njemačkog, francuskog i talijanskog naroda, već bi postojale samo »narodnosti«. Isto tako i u SAD.

Očito da pojam »narodnost« u zamjeni za »nacionalnu manjinu« vrijedi samo u granicama Jugoslavije! U tom smislu ne postoji ta riječ ni u jednom drugom jeziku. Ona je zamijenila riječ »nacionalna manjina« s izričitom namjerom da se kod nas istakne značenje nekih većih nacionalnih grupacija (Talijani, Mađari) u našoj zemlji i da se time izbjegne isticanje brojčanog odnosa koji implicira riječ »manjina«. Ova je namjera imala prema tome i kurtoazni karakter. Kao da je manje vrijedno biti u brojčanoj manjini, pa makar čovjek pripadao narodu s velikom kulturnom baštinom!

Ovom je zamjenom, međutim, nastala prava pobrkanost pojmova. Pojmovi narod i narodnost idu u dvije posve različite kategorije. Narodom zovemo sumu svih ljudi koji osjećaju zajedničku pripadnost i ponajčešće govore istim jezikom i imaju zajedničku kulturnu tradiciju. Narod ima, prema tome, fizičku dimenziju. Naprotiv, narodnost je sam taj osjećaj pripadnosti koji je subjektivne naravi. Svaki rječnik će pokazati da postoji bitna razlika između pojmova narod i narodnost: u engleskom nation i nationality, u francuskom nation i nationalité, u njemačkom Nation i Nationalität itd.

U sveučilišnim indeksima, i u popisu stanovništva upisujemo narodnost (ili etničku pripadnost). ali ne u smislu »narodnosti« u zamjenu za nacionalnu manjinu, nego u smislu osjećaja pripadnosti jednom narodu. Talijani, Mađari i pripadnici drugih naroda ne razlikuju se u tom upisivanju od Slovenaca, Hrvata, Srba i drugih naših naroda. Strogo uzevši, na pitanje o narodnosti trebalo bi odgovoriti pridjevom hrvatski, slovenski itd. Češće se, međutim, odgovara imenicom Hrvat, Slovenac itd. Pojam »neopredijeljen« znači upravo to, da nema osjećaja pripadnosti ni jednom narodu.

Uvođenjem riječi »narodnost« izbacili smo iz našeg političkog rječnika pojam narodne manjine. Jednim pojmom koji pripada kategoriji osjećaja, želimo zamijeniti pojam koji ide u kategoriju statistike! Kao da nam je bila namjera da zatvorimo oči pred činjenicom različitog brojčanog odnosa, iako ga time, naravno, ni za dlaku ne mijenjamo.

U svim državama svijeta žive samo narodi, a ne »narodnosti«. Tako i u Jugoslaviji žive Slovenci, Talijani, Hrvati, Srbi, Mađari, Crnogorci, Muslimani, Makedonci, Albanci i drugi narodi, pa ih narodima, i samo narodima, treba i nazivati.

H. I.

Šutnja o značajnom znanstvenom djelu Šime Đodana i – jedna iznimka

Onih koji šute, a bilo bi normalno i u skladu s demokracijom da progovore o jednoj važnoj knjizi, ima mnogo i ovdje ih ne možemo nabrojiti; spomenut ćemo, i citirati, samo jednoga kritičara koji je prekinuo zavjeru šutnje i progovorio o knjizi Šime Đodana Zakon vrijednosti i odnos tržišta i plana (Matica hrvatska, Zagreb, 1969.)

Od prikaza Krunoslava Šute prenosimo samo zaključak, i potom, završetak komentara »Kritike«:

»I na kraju, nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da je pred nama djelo iznimnih vrijednosti i iznimnih znanstvenih kvaliteta. Dosljedno razvijajući marksističku koncepciju o zakonu vrijednosti u socijalističkim gospodarstvenim modelima — Đodan se nanovo predstavio kao kompletan ekonomist i znanstvenik kome polemičnost nije strana«. (»Studentski list«, br. 24. 8. XII 1970.)

»Zaključujemo: neprestano se ističe da smo protiv zanstvenika koji nemaju nikakve veze sa stvarnošću. Šime Đodan je sušta suprotnost takvom tipu, i stručnjak je prvoga reda, pa ipak — ili baš zato — biva napadan, potiskivan, prešućivan. Stvarno se hvale i promiču — kabinetski šutljivci! Nikome korisni, ali i nikome opasni. A to je najopasnije za sredinu, za naciju, koja se želi aktivno postaviti kao politički čimbenik«.

»Kritika«, Zagreb Br. 16/1971.

Petar Šegedin

Čisto – prljavo

Da će dijalog SUDBINA, objavljen u broju 1-2 časopisa FORUM, ove godine, izazvati negodovanje, nerazumijevanje, pa i bijes znao sam, odlučio sam bio stoga ne reagirati na eventualne javne napade. Ali ispad druga Nožinića u Karlovcu posebno je značajan za mene, pa sam se i odlučio na ovu malu bilješku. On javno izjavi (ovdje je aorist potreban iz dekorativnih razloga!) da je taj moj tekst nešto PRLJAVO!

Dugo već znam druga Nožinića, još tamo iz vremena »Narodnog lista«, ali poznavao sam ga samo iz viđenja. Činio mi se skromnim, povučenim čovjekom, koji savjesno radi svoj posao: jedan je od onih partijskih ljudi, koji mnogo ne govore ali zato zdušno obavljaju svoj posao: onaj, dakle, na kojima partija zapravo počiva. I bio mi je vrlo simpatičan, ali, velim, nikakvih bližih dodira s njim nisam imao. Pomišljao sam često: ako se jednom sretnemo na zajedničkom poslu nekom, bit će ugodno s njim raditi ... I prvi moj neposredni susret s njim zbio se u vrijeme one nesretne borbe za spašavanje naše nakladničke djelatnosti. Društvo književnika angažiralo se bilo svih svojim silama. Tada smo bili spali, mi u Hrvatskoj, na to da se godišnje objavljivalo 7 do 8 knjiga! Koliko sam puta tada mislio: doći će nam u pomoć i s nama se zajednički boriti Udruženje književnika Srbije, Slovenije ..., kojima je tada mnogo bolje išlo nego nama. To ne govorimo u prazno: bratstvo i jedinstvo! Dakako, i posve prirodno: ostali smo sami, u gluhom prostoru ...

U toj atmosferi jednog sam se dana sreo, posve neočekivano, u Kazališnoj kavani, s drugom Nožinićem. Za stolom, govorilo se, dakako, o našoj bespomoćnosti, o tome kako nas nitko ne želi čuti, ni uvažiti, a stvari idu nizbrdo. Nisam očekivao ništa od druga Nožinića, ali zanimalo me mišljenje jednog ozbiljnog čovjeka, komunista. I moram priznati, nezaboravna mi je ostala tadanja sugestija njegova. Ne mogu, dakako, navesti je doslovce, ali njezin je smisao bio ovaj: *Što se tu gnjavite, drugovi dragi, gubeći vrijeme obilazeći i polemizirajući s ljudima gore na Markovu trgu, otiđite lijepo u Beograd i iznesite stvar tamo, budite uvjereni da ćete naići na razumijevanje i teškoće bit će odmah riješene!* Upamtio sam to, zaista kao otkriće, u više smjerova ... Ima pravo drug Nožinić! Pa to i jest to, mislio sam, a mi imamo još uvijek nekih prokletih iluzija. Naš drug Nožinić rekao je to usput, kao stvar posve naravnu, koju je i zaboravio odmah, kao što je i zaboravio na kavu što smo je tom prigodom popili.

Jest, zaista je bio zaboravio tu epizodu iz Kazališne kavane. Vidio sam to u onoj atmosferi mog izbacivanja iz članstva Saveza komunista. Upravo tada na samoj sjednici, u žaru diskusije, kada sam bio optužen zbog svog nacionalizma i toistini za volju moram reći, upravo i najviše od njega, druga Milana Nožinića, ja sam se tog našeg razgovora sjetio i ispričao ga tu, dodajući ovo objašnjenje: Velite, druže Nožiniću, da se ne sjećate tog našeg razgovora? Posve je to moguće, i upravo zato što ga se ne sjećate, a što ga se ja vrlo dobro sjećam i leži njegovo značenje, ta činjenica i osvjetljava našu situaciju i nas kao ljude! Rekli ste im da idem odavde, iz Zagreba, iz Hrvatske, u Beograd, tražiti pravdu, a ja, vidite, izjavljujem: *»Ne dočekao nikada dan da bih jednom Srbinu, u Srbiji, u Beogradu, mogao reći: Hajde brate, u Zagreb, tamo ćeš, ono što je značajno za tvoj nacionalni život, jednostavno rješiti.*

Ni za dlaku se moj stav nije od tada promijenio, pa ga nisam izmijenio ni u svom članku kojemu sam dao naslov SUDBINA.

Uvjeren sam: ni tada, ni danas Milan Nožinić nije mogao i ne može ni uvidjeti, ni suosjećati u našim međunacionalnim odnosima, pa mu ne mogu biti ni jasne razlike između njegova i mog nacionalizma! Ali, čini mi se, to nas ne bi smjelo priječiti da postavimo pitanje: između mog i njegova stava, koje bi mjesto izabrala čistoća? — da ne upotrijebimo njegovu riječ: PRLJAVOST. Kao što će, nadam se, i velika većina ljudi, koji su dobronamjerni, bez obzira kojoj narodnosti pripadali, vidjeti i »ljudski smisao« mog teksta objavljena u FORUMU pod naslovom SUDBINA.

Tragičnost se očituje u tome što sudbine tih ljudi, jer on nije sam, nisu bez utjecaja na opću našu sudbinu, pa i na onu moju osobnu. Nekima je tako jasno gdje je i što je PRLJAVO, ali to, da bi i sami mogli PRLJATI, ne dopire do njihove svijesti.

Vojislavu Pelajiću, sekretaru za privredu SRH

Poštovani druže Pelajić,
u »Vjesniku u srijedu« od 31. III 1971. a i ranije u »Vjesniku« obaviještena je javnost o aferi sa smrdljivim jajima »u kojoj su deseci milijuna uvezenih a neocarinjenih jaja napravili lom na tržištu, donijeli uvozniku deset milijuna novih dinara zarade, a nanijeli jugoslavenskom peradarstvu gubitak od trideset milijuna.«
S obzirom na štetu koju zbog ove afere trpi privreda Hrvatske i »Agrokombinat« Zagreb, molimo vas da kao osoba odgovorna za zaštitu interesa privrede Hrvatske i jedinstva tržišta, obavijestite javnost što ste poduzeli da utvrdite koliku je štetu zbog ove afere pretrpjela privreda Hrvatske i kakve mjere treba poduzeti da se ta šteta nadoknadi.

»Tko je čuo?«

Prva rasprava u Skupštini općine Osijek o prijedlozima komisije za dodjeljivanje Nagrade oslobođenja Osijeka donijela je mnoga neslaganja s prijedlozima komisije, što je i normalno, ali i mnoga nepoznavanja pravilnika, pa čak i činjenica, što se baš ne bi moglo nazvati normalnim... Išlo je to tako daleko da je predsjednik komisije mr Stjepan Lukić uvjetno rekao: »Ako je to tako, onda nam je privreda — neobrazovana«. No možda najveći »biser« bila je izjava odbornika Dušana Marinkovića o reviji »Kazalište«, predloženoj za plaketu: »Tko je kada čuo za Kazalište?«. S obzirom da je komisija dobila dobro argumentiran prijedlog, u kojem se o toj reviji pohvalno izražavaju kritičari Zagreba, Beograda i drugih gradova, te da je baš tih dana i Republički fond za financiranje kulturnih djelatnosti odlučio da dodijeli izvjesna sredstva »Kazalištu«, onda je izjava kao »Tko je čuo?« više pogodila onoga tko ju je izrekao nego reviju i njeno uredništvo... Po onoj poznatoj: izjave više govore o onome tko ih je izrekao, nego o onome na koga se odnose!

Top-biseri

Član IK CK SKH Ema Derossi-Bjelajac odlučila je učlaniti se u Savez studenata Zagreb, ukoliko je predlože stanari studentskog doma »Nina Maraković«.

Savezni budžet za ovu godinu opterećen je sa 550 milijuna dinara namijenjenih intervencijama u privredi. A kako se saznaje — od tog iznosa — 350 milijuna otpada na regres za umjetna gnojiva. U slijedećoj godini možemo očekivati dobar urod i plodniji rad saveznih organa.

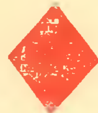
Prema informacijama iz Saveznog zavoda za statistiku popis stanovništva stajat će zajednicu oko 190 milijuna dinara, ili, nešto više od 9 dinara po stanovniku. Ovo je ujedno i prva vijest koja procjenjuje vrijednost našeg čovjeka. Nadajmo se da su skeptici zatečeni.

»Ne znam da li 65, ili 70, da li 75 posto — ne znam koliko je — vanjske trgovine u Beogradu, stjecajem prilika, okolnosti, historijskim razvojem i kako god hoćete drugačije, isto onako kao što se neki vanjski turizam koncentrirao na jadranskoj obali, ili tekstilna industrija negdje na drugom mjestu, tako se ovdje, u Beogradu, koncentriralo vanjskotrgovinsko poslovanje« — kaže Mihailo Švabić u jednoj skupštinskoj diskusiji.
A kada Mihailo Švabić kaže da ne zna »otkud ta koncentrirana vanjska trgovina u Beogradu« — ne znamo ni mi. Sigurno je pala s neba. Amen.

Svetozaru Padrovu, sekretaru za financije SR Hrvatske

Poštovani druže Padrov,
u knjizi dr Branka Vegara, »Financiranje cesta«, Zagreb 1969. godine piše:
»Na račun SDK br. 804-21103 »Savezni porez na promet putničkih automobila« po Tbr 6 Tarife saveznog poreza na promet uplaćeno je u g. 1967 ukupno 20,785.000 dinara, od kojeg je iznosa oko 4,175.000 doznačeno iz drugih republika. Razlika između uplaćenog i procijenjenog saveznog poreza na promet (koji je ostvaren nabavom putničkih automobila od strane građana i radnih organizacija s područja SR Hrvatske i kreće se oko visine procijenjenog iznosa od 54,455.000) vjerojatno je evidentirana preko računa u drugim republikama.«
Molimo Vas druže Padrov, budući ste vi kao ministar financija Hrvatske odgovorni za naplatu njenih prihoda, da obavijestite javnost Hrvatske, da li je naplaćena razlika poreza o kojoj piše Vegar, i kako uopće stoji stvar s tim porezom. Mislimo i na posljednje tri godine. Ako razlika nije naplaćena ne bi li se njenom naplatom došlo do novca za izgradnju prometnica u Hrvatskoj?

Smanjenje garantne moći hrvatskih banaka

Odbor za privredu Izvršnog vijeća Hrvatske na sjednici od 15. IV 1971. bio je jednodušno za odbijanje prijedloga propisa koji bi doveo do smanjivanja garantnog potencijala za zaduženje u inozemstvu u Hrvatskoj. Taj potencijal je i onako sasvim nedostatan, a izmjenom propisa istovremeno bi došlo do povećanja garantnog potencijala banaka u Beogradu i Skoplju.
Podpredsjednik Izvršnog vijeća sabora SRH Dušan Reljić svojom je intervencijom zaustavio odbor u donošenju zaključka.
Zašto?

Kamo idu milijarde ŽTP Zagreb?

U Zajednici jugoslavenskih željeznica postoje još stari odnosi odlučivanja, zbog kojih je osobito pogođeno Željezničko transportno poduzeće Zagreb ili željeznice Hrvatske.
Tako npr., pri prijevozu šećera, od Đevđelije do Jesenica ŽTP-u Zagreb, u odnosu na naplaćenu vozarinu, pripada prema stvarnom radu samo 93,4%, dok mu, ako se šećer vozi na istoj relaciji u međunarodnom tranzitu, pripada samo 87,2% od naplaćene vozarine u devizama. Zbog toga ŽTP Beograd dobiva 12,7% više, ŽTP Ljubljana 26,3%, a Skopje 31,4%. Bez stvarnih ekonomskih razloga i osnova, izmijejnena je metoda razdvajanja prihoda u tranzitu potkraj 1967. godine, npr. na taj način, što je od pet mogućih varijanti u Zajednici jugoslavenskih željeznica izglasana ona, u kojoj ŽTP Zagreb prolazi najlošije, i tako mu je samo tom odlukom smanjen prihod prema ranijem za čitavih 10,1 poena.
Zbog ovakvih odnosa ŽTP Zagreb oštećen je posljednjih godina za više milijardi, dok se je istodobno Republika Hrvatska, zbog pokrića gubitaka ŽTP Zagreb, odrekla više milijardi svojih prihoda.

Nelojalna konkurencija

»Arena« ima svoje vjerno, svoje brojno, svoje strpljivo čitateljstvo. »Arena« ima relativno dugu tradiciju. Svoju dobru ali i svoju lošu tradiciju. Na liniji dobre tradicije širi ljubav i razumijevanje među ljudima, bori se protiv nepravdi, suosjeća s nesretnima i unesrećenima, kritizira nevaljalo i opravdano veliča pothvate naših trudbenika. U svom 538. broju od 16. travnja 1971. tradicionalno dobro piše npr. i o jednom samoprijegornom stručnjaku, inženjeru Marijanu Brezinšćaku, bilježeći doslovno i ovu njegovu gorku konstataciju:
»Elka« (zagrebačka tvornica električnih kablova, op.ur.) je dosad dala federaciji 16 milijardi dinara. Od toga novca stvorena je za »Elku« — industrijska konkurencija.«
Kratko i jasno. I poučno; i vrlo tipično, dok je riječ o zagrebačkoj industriji, koja se trošila prenaprezala i davala, samo davala, da bi joj napokon voda došla do grla, zbog nelojalno stvorene ili moderrnizirane konkurencije.
No, da se vratimo i drugom liku tradicije »Arene«, tj. onome što u njoj ne valja. Izlazi u Zagrebu, a uporno prkosi jezičnoj osjetljivosti vlastite sredine. Piše **april** i fonetizira imena (bez originala u zagradi). To bi se prtivilo čak i Novosadskom dogovoru, da nije upravo poništen, a pogotovu je u raskoraku s jezičnom politikom koja je napokon stekla pravo građanstva u Hrvatskoj, a koja nas sve obvezuje na etimološko pisanje stranih imena.
Takvim postupcima »Arena« prvenstveno vrijeđa jezični osjećaj onih brojnih svojih čitalaca koji govore i pišu hrvatski, a istodobno nelojalno konkurira svojoj— konkurenicji.

Šime Đodan

GOSPODARSKO-POLITIČKI UZROCI EMIGRACIJE IZ HRVATSKE

Zadnje stoljeće hrvatskog nacionalnog života obilježeno je trajnim valovima emigracije.

Iseljavanja Hrvata iz hrvatskih zemalja kontinuirana su u zadnjih nekoliko stoljeća, no nas ovdje u prvom planu ne zanimaju emigracije izazvane hrvatsko-turskim ratovima, koji su trajali više od tri stoljeća i prouzročili raseljavanje s jedne strane i islamizaciju s druge strane brojnih hrvatskih skupina, već samo ekonomske emigracije u zadnjem stoljeću, a osobito, zbog pojačanog vala iseljavanja, one u zadnjem desetljeću.

Kako znamo upravo je prošlo jedno stoljeće od hrvatsko-ugarske nagodbe, koja je bila nametnuta hrvatskom narodu od udruženih austro-madžarskih sila i domaćih nagodbenika. Ta je nagodba dovela Hrvatsku spram Ugarske u položaj realne unije, a spram Austrije u položaj personalne unije s elementima realne unije. Međutim, to nije bilo sve glede političkog položaja, jer su hrvatske zemlje Dalmacija i Istra ostale izvan upravnog područja banske Hrvatske i Slavonije, Međimurje su, kao i grad Rijeku i Baranju uzurpirali Madžari. Iako je Hrvatska, po nagodbi, bila jedina uz Austriju i Madžarsku u tom konglomeratu naroda priznata državom, ipak je naš politički položaj zbog svega navedenog bio nepovoljan, a to će se znatno odraziti na naš gospodarski položaj. Suženi nacionalni suverenitet omogućit će eksploataciju hrvatskih zemalja i usporiti naš gospodarski razvoj, a to će dovesti do emigracije i u daleke prekomorske zemlje.

Tijekom trajanja hrvatsko-ugarske nagodbe, tj. gotovo pola stoljeća, iz Hrvatske je izvlačeno 55 posto prihoda za tzv. zajedničke poslove, zatim sve zarade na tranzitu i željezničkom transportu, vršena je izravna eksploatacija grada i luke Rijeke i napokon direktna eksploatacija Međimurja, Baranje, Dalmacije i Istre; težak je bio gospodarski položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini, pa je njihovo jako eksploatiranje dovelo do siromašenja svih hrvatskih krajeva i do jakog vala ekonomske emigracije.

Računa se da je u radzoblju od 1968. do 1918. godine iz hrvatskih zemalja izvlačeno oko 20 posto narodnog dohotka. Ako se još k tomu doda da su hrvatske zemlje bile carinski nezaštićene, onda postaje jasno u kojoj je mjeri hrvatsko gospodarstvo bilo ekonomski razarano. Zbog svega toga emigracija je iz hrvatskih zemalja bila pred Prvi svjetski rat jednaka (u promilima) emigraciji iz Engleske, naravno, s tom razlikom što su Englezi selili u svoje kolonije, a Hrvati, kao proleteri, trbuhom za kruhom.

Kako rekosmo, iz Hrvatske je u razdoblju od 1968. do 1918. izvlačeno oko 20 posto narodnog dohotka. Što to znači vidi se po tome što markistički ekonomski teoretičar Paul A. Baran u svojoj knjizi »The Political Economy of Growth« iznosi da je Velika Britanija izvlačila iz Indije oko 10 posto društvenog proizvoda u devetnaestom stoljeću, i da je time zakočila gospodarski razvitak Indije.

Zbog jakog eksploatiranja hrvatskih zemalja, bez Hrvata iz Bosne i Hercegovine, odatle je emigriralo, u razdoblju od 1899. do 1913. godine, više od 600 tisuća Hrvata. Usporen gospodarski razvitak zbog skučene političke autonomije nije omogućavao normalan razvoj gradske privrede, osobito industrije, pa je višak radne snage sa sela morao emigrirati.

U staroj Jugoslaviji prilike za hrvatski narod nisu se poboljšale, već se pogoršao naš ekonomski položaj. Eksploatacija Hrvatske dostigla je svoju kulminaciju, ekonomsko isisavanje dostiglo je oko 25 posto narodnog dohotka. Industrijski razvitak, kao i porast stanovništva, u čitavom razdoblju stare Jugoslavije bio je najniži u Hrvatskoj. Dok je industrijska proizvodnja u razdoblju 1929—1938. godine u Srbiji porasla za 44 posto, u Hrvatskoj je taj porast iznosio svega 7 posto, a to je bio najniži porast u tom razdoblju u Jugoslaviji. Takvom porastu industrijske proizvodnje u Hrvatskoj odgovarala je i stopa investicija. Stopa porasta stanovništva u staroj Jugolsaviji od 1921—1938. godine bila je dvostruko brža nego u Hrvatskoj. Hrvatska je imala godine 1880. 2 milijuna i 506 tisuća stanovnika, a uža Srbija svega 1 milijun i 896 tisuća; danas Hrvatska ima znatno manje stanovnika od uže Srbije.

Zbog politike izvlačenja i eksploatacije hrvatskih krajeva u razdoblju od 1918. do godine 1940. emigriralo je oko 300 tisuća Hrvata.

U novoj Jugoslaviji, koja je uređena federativno, Hrvatska je formalno dobila status države članice i ujedinjena je glavnina hrvatskih zemalja, pa je s toga stajališta hrvatski narod došao u povoljniji položaj. Međutim, uslijed jakog centralizma u ekonomskoj politici i izbora autarkičnog gospodarskog modela kao i modela inter-regionalne uravnilovke, hrvatska je ekonomija vrlo podređena ciljevima razvoja koji nisu bili optimalni ni za SFRJ, niti za Hrvatsku.

Odlijev sredstava nastavio se i dostigao razinu od 20 do 30 posto narodnog dohotka, već prema tomu kakav je bio intenzitet investicija u Hrvatskoj i u drugim zemljama SFRJ. Činjenica je, međutim, da je stopa investicija u Hrvatskoj najniža od 1947. do 1970. Naime, sve su druge republike u SFRJ imale veću stopu ulaganja od Hrvatske, i tako se sustavno iscrpljivanje hrvatskog gospodarstva proteglo na čitavo jedno stoljeće.

U razdoblju od godine 1947. do 1970. Hrvatska je, bez deviznog efekta, proizvodila stalno oko 27 posto narodnog dohotka SFRJ, a s deviznim efektom oko 30 posto, dok je investirala oko 22 posto od ukupne mase jugoslavenskih investicija. Ta razlika od oko 8 posto mora se pomnožiti sa 3,5 da bi se dobio gubitak ili odlijev investicione mase iz Hrvatske, a to iznosi 28 posto od ukupnih investicija.

Ako se k tomu doda i to da je Hrvatska plaćala sve svoje obveze prema federaciji, te da je i zbog toga gubila jer su se i ta sredstva pretežito trošila izvan Hrvatske, onda je jasno da je moralo doći do zaostajanja u razvoju. Čimbenici proizvodnje u Hrvatskoj relativno su se prorjeđivali, a to je bio znak relativnog siromašenja, i to kako gospodarskog, tako i biološkog.

Ekonomska teorija odavno je već pokazala da se bogatstvo neke zemlje mjeri gustoćom čimbenika proizvodnje po četvornom kilometru, a kako je u Hrvatskoj bila najniža stopa investicija i najniža stopa porasta stanovništva i u poslijeratnom razdoblju, to je Hrvatska realtivno zaostajala za drugim područjima SFRJ. Takav razvoj doveo je do jakog odlijeva radne snage na zapad, a kapitala na istok. U zadnjih pet godina to je poprimilo drastične razmjere. Iz Hrvatske je iselilo oko 500 tisuća ljudi, a iz cijele SFRJ oko milijun, od čega oko 650 tisuća Hrvata.

Istodobno, iz hrvatske je privrede izvučeno dodatnom centralizacijom zbog završavanja objekta iz tzv. prethodnih obveza oko 1.500 milijardi starih dinara, a preko deviznog mehanizma isto toliko, dok je zbog smanjene stope rasta u proteklom petogodišnjem planu hrvatska privreda gubila oko 1.000 milijardi starih dinara, što sve zajedno dostiže sumu od oko 4.000 milijardi starih dinara.

Ako sada shvatimo da je za jedno radno mjesto u prosjeku potrebno 7 milijuna starih dinara, suma od oko 4.000 milijardi starih dinara bila je dostatna da se otvori 570 tisuća novih radnih mjesta. Ako još dodamo da je i ono što je uloženo u hrvatsku privredu otišlo pretežito u radno neintenzivne djelatnosti, onda nije nikakvo čudo otkud tolika nezaposlenost i emigracija čak i uz inače veoma nizak prirodni priraštaj stanovništva.

Emigracija se iz Hrvatske može zaustaviti samo onda, ako se Hrvatskoj ostavi njezina akumulacija i vrati otuđeni kapital. To će biti moguće jedino tada, kad Hrvatska postane i stvarno suverena država, koja će moći odlučivati o upotrebi svog narodnog dohotka, i to kako onog dinarskoga, tako i onog deviznoga. Ako se to ne postigne, onda će se odlijev radnika, unatoč minimalnom porastu stanovništva, nastaviti prema zapadu, a odlijev sredstava (kapitala) prema istoku. Zaustaviti taj dvostruki olijev i dvostruko siromašenje nije nikako moguće bez nacionalnog državnog suvereniteta, a to znači da je pitanje uspostavljanja naše pune državnosti suštinsko pitanje za sam opstanak hrvatskog naroda. Jugoslavenski okvir, dakle, treba tako postaviti, da se u njemu mogu sve nacije optimalno razvijati u svojim suverenim državama.

Aleksandar Žuvela

koliko država duguje privredi

Koji je račun pravi?

Razmatranje problema rasterećenja privrede, u trenutku kada se istodobno pripremaju krupne promjene u gospodarskom sustavu kao i promjene u ekonomskim funkcijama federacije i republika, svakako je vrlo složen zadatak. Iskustva o izvršavanju ovog reformskog cilja u prošlim godinama čine ga još složenijim. Zapravo, nakon pet godina reforme moglo bi se ustanoviti, da je privreda i dalje prezadužena, da se njezino sudjelovanje u financiranju investicija približava predreformskom razdoblju, te da je nelikvidnost imobilizirala samostalno raspolaganje i onih malih sredstava koja privredi ostaju za redoviti proces reprodukcije.

Prijedlozi za rasterećenje privrede, koji se daju u saveznim dokumentima za 1971. godinu, kao i oni koji se daju u našoj republici, nisu baš previše uvjerljivi.

I prije je bilo mnogo deklaracija o rasterećenju, kao i izjava odgovornih funkcionera, a da privreda poslije toga nije poboljšala svoj položaj.

Rasterećenje se stalno proklamiralo, ali se u duhu reforme nije provodilo.

Treba odmah napomenuti da kvantificiranje rasterećenja još nije izvršeno. Zapravo, ni u jednom službenom dokumentu prilikom donošenja mjera reforme godine 1965. nije utvrđeno što se uzima kao osnovica za ostvarenje cilja o povećanju udjela privrede u raspodjeli. Je li to društveni proizvod s porezom na promet ili bez njega, odnosno nacionalni dohodak s porezom na promet ili bez poreza, nije se moglo utvrditi. Uz to, nije ni utvrđeno koji elementi društvenog proizvoda čine sredstva privrede, a koji ne. Iako se najveći dio sredstava privrede može nedvojbeno utvrditi, postoji mnogo elemenata koji se različito tretiraju, već prema tome koja ustanova ili pojedinac pravi analizu u učešću privrede u raspodjeli. Postoje razlike čak i između Saveznog i republičkog zavoda za plan. Postoji razlika u metodi i kod samog republičkog Zavoda za plan (SRH) za pojedine godine, što opet zavisi vjerojatno od subjektivne ocjene pojedinih rukovodilaca u zavodu.

Kod kvantifikacije tih odnosa u materijalu »Razvojne mogućnosti i privredna politika SR Hrvatske za 1971«. naši planeri u republičkom Zavodu za plan prikazuju sudjelovanju privrede u društvenom proizvodu 1970. godine sa 54%, a u 1971. godini, kada se provede tako krupno najavljeno rasterećenje, privreda bi dostigla udio od 57%. Zapravo, sudjelovanje privrede od 54 % u društvenom proizvodu s porezom na promet, što planeri iskazuju za 1970., bilo je dostignuto prije reforme u 1964. godini, dok **predlaganje udjela od 57 % znači znatno manje, nego što je ostvareno u zadnje četiri godine, a on se kretao oko 61 %.** Očito da razlike u prikazivanju ovih odnosa unašaju zabunu, kako u privredi tako i u

(Nastavak na 8. str.)

Koliko država duguje privredi

(Nastavak sa 7. str.)

forumima koji donose odluku o konkretnoj gospodarskoj politici u republici.

U pogledu preciziranja osnovice, po kojoj se mjeri udio privrede, treba spomenuti, da je to napravljeno koncem 1968. godine u »Rezoluciji o ekonomskoj politici i mjerama za daljnju realizaciju društvenog plana Jugoslavije« što ju je donijela Savezna skupština. Prema toj rezoluciji »treba osigurati da se ostvari pretpostavka reforme u pogledu učešća radnih organizacija u društvenom proizvodu (oko 70 % ne računajući porez na promet) uz posebno nastojanje za stalni i stabilni rast sredstava kojima raspolažu radne organizacije, imajući u vidu da je ova proporcija u 1967. godini pogoršana«.

Čini se da je, prema navedenoj Rezoluciji, pretpostavka reforme bila: 70 % udjela radnih organizacija u društvenom proizvodu bez poreza na promet. Prema tom kriteriju, izgleda, da je udio privrede u raspodjeli kao reformski cilj gotovo u potpunosti ostvaren, kao što se vidi iz slijedećih odnosa:

Udio privrednih organizacija u društvenom proizvodu bez poreza na promet u%:

Godina	Privreda SRH	Privreda SFRJ
1964.	60,7	61,1
1966.	70,1	70,3
1967.	69,6	69,5
1968.	69,1	69,1
1969.	68,1	68,5

Ipak, potrebno je iskazati sumnju u ispravnost tumačenja pretpostavke reforme u spomenutoj rezoluciji u pogledu udjela privrede u raspodjeli. Čini se da je spomenuta rezolucija Savezne skupštine degradirala ovaj cilj reforme, rada je u učešće privrede od 70% uključila i amortizaciju, tj. kada je za osnovicu utvrdila društveni proizvod. Izgleda da je postavljeni cilj u reformi bio povećanje udjela privrede u netto produktu bez poreza na promet na oko 70 %. Evo što je o tome rečeno u izlaganju, što ga je podnio B. Krajger prilikom donošenja prvih mjera reforme u srpnju 1965. godine:

»U 1964. godini, pema završnim računima, privredne organizacije sudjelovale su u raspodjeli netto produkta sa 51 %, a društvena zajednica zahvaćala je 49%. U novim odnosima, poslije reforme, privredne organizacije će u raspodjeli sudjelovati sa 71 %, dok će se udio društvene zajednice smanjiti na 29 %, uzimajući kod toga u obzir da privreda nije više opterećena s porezom na promet«.

Iz ovog proizlazi jasno da je bilo riječi o povećanju udjela privrede na 71 % u netto produktu, odnosno nacionalnom dohotku društvene privrede, a ne društvenom proizvodu. Razlika je između odnosa postavljenih početkom reforme i odnosa utvrđenih u Rezoluciji Savezne skupštine koncem 1968. godine za oko 5 poena. Tako je sudjelovanje privrede u netto produktu Hrvatske bez poreza na promet iznosilo 1969. godine 63,3 %, a u društvenom proizvodu bez poreza 68,1 %. Po kriteriju koji je bio na početku reforme za ostvarenje tog cilja trebalo bi još oko 7 poena, a po kriteriju koji je naknadno uspostavljen samo oko 2 poena. Slični su odnosi i ako ih gledamo za Jugoslaviju u cjelini.

Što znači povećanje udjela za daljnjih 7 % za privredu Hrvatske? Dostatno je istaknuti da je to veličina, koja je samo nešto manja od izdvajanja privrede u poslovni fond, a to znači veličina kojom se akumulacija ili čista zarada privrede gotovo udvostručava. Tako je privreda Hrvatske u 1969. godini izdvojila u poslovni fond po završnom računu 8,5 % od dohotka.

M. Ribičić je potvrdio da se radi o cilju 70 : 30 u korist privrede u nacionalnom dohotku, prilikom izlaganja na sjednici predsjedništva sindikata Jugoslavije od 4. XI 1970. godine. Međutim, to je izneseno kao da je to sadašnji »strateški cilj«, a ne cilj koji je bio postavljen u reformi.

Krunoslav Šuto

razgovori s njima pravima

Mučnina — najprisutniji osjećaj i najsigurniji znak promašenosti razgovora, teme, ili, naprosto, sugovornika. No, to i nije toliko bitno, koliko je bitno njezino često javljanje. A toga sam se upravo i bojao, krećući u potragu »za razgovorima s njima pravima« o problemima kreditiranja i financiranja turizma. Je li moja bojazan bila opravdana ili ne — prosuditi vam je samima.

Ako je tako

Po sudu zdrava razuma, odlučio sam prvog među »njima pravima« potražiti u Službi društvenog knjigovodstva. Ostajući na tragu istančanog smisla za otvorene razgovore, nazvao sam (telefonski, jasno), osobno direktora SDK, Centrale Zagreb. Razgovor je bio kratak, ali poučan:

»Namjera mi je porazgovarati s Vama, druže direktore SDK, o problemima kreditiranja i investiranja u turističku djelatnost na području SR Hrvatske. Jer, ukoliko se ne varam, upravo ste vi Jedna od najkompetentnijih osoba u Hrvatskoj, zar ne?

— »Pa, ne bi se to baš tako moglo reći. Ja o tome, naime, ništa ne znam. Barem ne službeno«.

— »Kako? — inzistirao sam nadalje — pa zar SDK ne sprovodi kontrolu i analizu financijskog poslovanja u turizmu?

— »To da, no, to svakako nisu stvari koje bi Vas zanimale.«

— »Možda ste u pravu. Međutim, mene bi prije svega zanimali rezultati Analize uvjeta kreditiranja ugostiteljsko-turističkih organizacija na primorskom području SR Hrvatske«.

— »Vjerujem, vjerujem, no, mi takvih analiza nemamo. Za to se trebate obratiti Komisiji Sabora SR Hrvatske za društveni nadzor.«

— »No, sada mi tek nešto nije jasno. Evo upravo se preda mnom nalazi jedan izvještaj spomenute komisije u kome piše, da je Komisija Sabora SR Hrvatske za društveni nadzor na sjednici održanoj 18. veljače 1971. godine razmatrala Analizu uvjeta kreditiranja ugostiteljsko-turističkih organizacija na primorskom području SR Hrvatske, koju je pripremila Služba društvenog knjigovodstva, Centrala Zagreb — a, zar to niste upravo vi?«

— »E, ako je tako... onda ćemo porazgovarati. Najavite se.«

No, i pored toga što sam se najavljivao, i to vrlo često, razgovor je bio završen sa samim činom spuštanja slušalice.

Sve u okviru zakona

Kada već nisam uspio u SDK, krenuo sam ravno k predsjedniku spomenute Komisije za društveni nadzor — drugu Mihajlu Glagoliću. Konačno, on je utjelovljenje čuvara i nadglednika zakonitosti i ispravnosti poslovanja u SR Hrvatskoj — prema tome, i očekivati je bilo sresti upravo onog pravoga. Jer, važan je legalitet zaštite koja je upravo u rukama Komisije i mog sugovornika.

Sam razgovor počeo je lepršavo i nevezano. Od općih konstatacija i uvodnog izlaganja uskoro je skrenuo tijek razgovora i na same uvjete kreditiranja, nedvosmisleno apostrofirajući pojedine reeksportere i banke. No, upravo tu se moj sugovornik najviše trudio dokazati mi neke »činjenice«.

»Naša je funkcija da to pratimo i nadgledamo« — kaže drug Glagolić i dalje nastavlja: — »Gledali smo potpuno čistu stranu ugovornih odnosa. I moram priznati da je tim ugovorima društvo ucjenjivano, kao i same radne organizacije. Međutim, sve je rađeno u okviru zakona. To su poslovi vođeni pod firmom i u okviru važećeg sistema i važećih propisa. I što je najvažnije — svi su zadovoljni. A sve smo to bjelodano dokumentirali i dostavili Republičkom i Privrednom vijeću Sabora.«

Premda se razgovor ovdje nije i završio, nužno je učiniti manji predah i srediti neke stvari sâm sa sobom. Prije svega, kada su »svi zadovoljni«, čemu toliko vike oko uvjeta kreditiranja? Kome je to u interesu da »zakonske i povoljne« ugovore prikazuje u lažnom svjetlu? Jer, ako predsjednik Komisije Sabora za društveni nadzor tako nešto tvrdi, prije svega »zakonitost i povoljnost«, i ako se zna da upravo takva Komisija priprema materijale i izvještaje na temelju kojih će se donijeti zaključci, a u tendencioznost rada Komisije ne sumnjamo, tada je zaista uputno postaviti pitanje: tko širi famu o eksploataciji i pljačkanju? Konačno: zašto dopuštamo Trogiru, Cavtatu i sličnima da prave pometnju i paniku u društvu, kada je sve u okviru zakona, i kada ih štiti jedna ovakva Komisija? O tome bi trebalo porazmisliti? Ne o Komisiji, naravno.

Konac djelo krasi

Što se razgovor bližio kraju, i primjeri su postojali sve brojniji. Riječ po riječ, primjer po primjer, i posve neprimjetno izmijenismo uloge: mene se počelo pitati, a predsjednik Komisije za društveni nadzor je pitao. Naime, utvrdili smo da sam nekako bolje obaviješten od same Komisije, a o predsjedniku da i ne govorimo. A kada mi je postavljeno izravno pitanje — odkuda znam sve te primjere — spremno sam i odgovorio: »Iz knjige dra Hrvoja Šošića — »Za čiste račune«. Na to mi je drug Mihajlo Glagolić, predsjednik Komisije za društveni nadzor, odgovorio da »nikada nije čuo za tu knjigu«. I moram priznati da se nisam iznenadio. Prije bih se iznenadio protivnome.

Pri završetku razgovora ponovno sam osjetio mučninu. No, ne zbog razgovora, a niti zbog teme.

Zvonimir Lisinski

Čovjek bez programa?

ODLUČUJU LJUDI, NE STATUTI

Izbor Luke Bajakića, društveno-političkog i sportskog funkcionera iz Hrvatske, za predsjednika NSJ hrvatski sportski tisak popratio je pravom poplavom zadovoljstva, čestitanja i pohvala. Tim povodom čak se ni poznati zajedljivac Argus nije mogao othrvati općoj plimi nježnih osjećaja, pa je svoju stalnu, inače izrazito bodljikavu, rubriku u »Vjesniku« pretvorio u mjesto posve ozbiljnog iskazivanja bezostatnog prijateljstva, divljenja i povjerenja novom predsjedniku NSJ.

Pola stoljeća bez predsjednika

Prisjetimo li se da je jedan hrvatski sportski radnik posljednji puta bio na čelu nogometne organizacije u Jugoslaviji pred nekih pedesetak godina (Würth), onda nam je ovo zadovoljstvo zbog ponovnog izbora sportskog funkcionera iz Hrvatske za predsjednika NSJ posve razumljivo. To više što se bez oklijevanja može reći da je u to zadovoljstvo utkano mnogo nade da će novi predsjednik i, po prvi puta paritetni, najviši organi NSJ, na temelju ljubljanskog statuta provesti neophodne, a radikalne promjene u dosadanjim odnosima, stanju i djelovanju, te značajne društveno-sportske organizacije. U stvari, da će je transformirati tako da doista zastupa, sprovodi i brine zajedničke interese svih republičkih i pokrajinskih organizacija koje je sačinjavaju, i da će osigurati njihovu ravnopravnost (o što se ranije teško ogrješavala).

No, u najboljoj nakani, ne želeći biti zli proroci, i svjesni da kratko vrijeme od nastupa novog predsjednika i djelovanja novih najviših organa NSJ konstituiranih na načelima novog statuta nije pogodno za donošenje pouzdanijih sudova i zaključaka, ipak osjećamo da je potrebno upozoriti, kako zbog onoga što su novi predsjednik i tijela NSJ do sada najavili i učinili, ne postoje osobito dobri razlozi za padanje u euforičan trans.

Ne samo kako, nego i što!

U svojim istupima za javnost, od onog prvog koji je uslijedio neposredno po izboru, preko intervjua u »Vjesniku« (21. 3. 1971), pa do najnovijeg na televiziji (u »Malim noćnim razgovorima«), Luka Bajakić se prikazao kao predsjednik jedne važne društveno-sportske organizacije koji nema vlastitog programa o radu te organizacije, odnosno zadacima, pitanjima i problemima kojima se namjerava baviti i koja kani rješavati. Sve što smo do sada od njega čuli bile su optimističke izjave u pogledu suradnje u izvršnim i stručnim tijelima NSJ, obećanja da će se raditi u skladu sa statutarnim odredbama, da neće biti svađa i majorizacije, da su oni »niži« važniji od njih »viših«, i tome slično. Da je Bajakić bio prisutan u pripremanju i izboravanju načela novog statuta NSJ, vjerojatno bi mogao biti određeniji.

Čemu NSJ?

Ovako, ispada kao da su IO NSJ, i ostala njegova tijela, puki servis republičkih i pokrajinskih nogometnih organizacija koji tek vodi brigu o njihovim zajedničkim interesima i osigurava njihovu ravnopravnost na razini federacije (a to bi tek radom trebali osigurati). Ali, nudi se i pomisao da se u NSJ, odnosno njegovim izvršnim tijelima, ne odlučuje ni o čemu bitnom? To je Luka Bajakić na jednom mjestu i izričito izgovorio (»Vjesnik«). Takvi pogledi dopuštaju pitanje jesu li zajednički interesi nebitni? Čemu u tom slučaju NSJ? I dalje, zar međunarodni poslovi i odnosi, vrhunski nogomet, propisi, žalbena i arbitražna nadležnost, za što sve NSJ imade poprilične ovlasti i posebne komisije, nisu od krupnog značenja?

Ne rješava statut nego ljudi

Po izjavama Luke Bajakića izgleda da nisu. Po našem mišljenju, naprotiv. Ovlasti i djelokrug rada NSJ i njegovih tijela i te kako su značajni. Što je još važnije, u njihovom krugu postoji veliki broj krupnih pitanja i problema koje tek treba riješiti. A odluke o njima neće donositi nitko drugi nego baš za to ovlaštena tijela NSJ! Novi statut NSJ, ma koliko mu se klanjali, samim svojim postojanjem ništa neće riješiti. Djelovati u njegovom duhu ne znači tek uspostaviti paritetne organe. Treba identificirati probleme, zadatke i predložiti rješenja za njih. Treba program rada i uz njega vezati svoj mandat! Do sada to od Luke Bajakića nismo dobili, a nažalost ne zapažamo ni znakove takve nakane. Bilo bi nam draže kada bismo se u tome varali.

Svirači i glazba

Ako, pak pokušamo, između onog što je pod novim predsjednikom i paritetnim rukovodstvom NSJ učinjeno i što se čini, razabrati elemente novog kursa i duha izraženih na ljubljanskoj skupštini, nalazimo još manje razloga za zadovoljstvo. Dovoljno je baciti pogled na popis predsjednika novoformiranih komisija, radnih tijela NSJ, dopunjenu predsjednicima trenerske i sudačke organizacije, pa da se vidi kako po tko zna koji put mijenjamo instrumente a ne svirače. Ostaje krajnje nejasno na temelju čega valja očekivati da će stari svirači promijeniti svoj repertoar, kad ne samo što su navikli svirati već ga sviraju iz sveg srca? U posljednje vrijeme u tom smislu je osobito poučno ponašanje V. Boškova, no o tome drugi puta.

Kritičnost i konstruktivnost

Ukratko, hrvatski sportski tisak, uključivši sportske rubrike u dnevnicima i tjednicima, mnogo bi više učinio kada bi nekritičku euforiju i apologetiku novom statutu i novom predsjedniku NSJ, koje stvaraju dojam da je sve riješeno i učinjeno, zamijenili oživljavanjem vlastite kritičke pozicije iz predskupštinskog razdoblja. Valjalo bi na konstruktivan način pripomoći ne samo identificiranju stvarnih pitanja i problema u djelokrugu i djelovanju NSJ, nego i sugerirati optimalna, za sve republičke i pokrajinske nogometne organizacije prihvatljiva rješenja nagomilanih čvorišta monopolizma i neravnopravnosti u NSJ. Ta čvorišta neće razriješiti statut, nego ljudi!

HRVATSKI POGLEDI O UREĐENJU JUŽNOSLAVENSKE ZAJEDNICE (II)

Franjo Tuđman

Hrvatsko pitanje – najzamršeniji čvor Austro-Ugarske

Nasuprot pristašama hrvatsko-srpskog i južnoslavenskog jedinstva što su, dočekavši prvi svjetski rat kao pogodnu povijesnu priliku za razbijanje Habzburške Monarhije i za stvaranje južnoslavenske države sa Srbijom kao Pijemontom, osnovali u inozemstvu Jugoslavenski odbor, oni predstavnici hrvatskog političkog života koji su zastupali stajalište da budućnost hrvatskog naroda valja graditi isključivo na čuvanju hrvatske nacionalne samostalnosti i državnosti smatrali su, pretežnim dijelom, da je u ondašnjim međunarodnim prilikama održanje Monarhije u životnom interesu hrvatskog naroda. S tog stanovišta već je i sam atentat na nadvojvodu Franju Ferdinanda prikazivan kao čin velikosprske, a protuhrvatske politike, jer se za nj vjerovalo da je uvjereni pristaša preustrojstva Monarhije na trijalističkoj osnovi što bi dovelo do ujedinjenja svih hrvatskih zemalja, te do ponovnog uspostavljanja jedinstvene države Hrvatske u njezinim povijesnim, maksimalnim granicama (uključivši i Bosnu i Hercegovinu). Hrvatska bi na taj način po mišljenju pobornika tzv. **austro-kroatizma** postala ravnopravnim članom srednjoeuropske Monarhije, a samim tim zaštićena i od mađarske prevlasti i od opasnosti talijanskog i srpskog imperijalizma. Pristaše trijalističkog preustrojstva Monarhije računali su da će moći prevladati otpor mađarskih pobornika dualizma, polazeći od ocjene, koju je još 1905. dao Trumbić, da »hrvatsko pitanje nije pitanje (samo) jedne (mađarske) pole, već pitanje cijele Monarhije« i da bi ono »moglo biti najtvrđi čvor pri rješavanju mnogostrukog austro-ugarskog zamršaja«. Ali za razliku od onih što su poput Trumbića došli do zaključka da u Austro-Ugarskoj ne treba očekivati rješenje hrvatskog pitanja, oni hrvatski političari koji su još uvijek bili ili poklonici starih austroslavističkih ideja, što su u novije doba dobile i novu primamljivu sadržinu u socijalističkim teorijama (i austro-marksista kršćanskih socijalista ili su pak bili toliko »realni« političari da drugog izlaza nisu vidjeli, bili su zavaravani neprestanim obećanjima Beča da će napokon riješiti hrvatsko pitanje u interesu same Monarhije.

Hrvatski sabor traži sjedinjenje svih hrvatskih zemalja

Hrvatski sabor na svom prvom zasjedanju od početka rata (lipnja 1915) u svojoj »Manifestaciji« zahtijeva ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i veće osamostaljenje Hrvatske, ali se istodobno izjašnjava odlučno i protiv zahtjeva Italije, čime se zapravo u ime hrvatskog naroda suprotstavlja Londonskom ugovoru, o kome su hrvatski političari već bili obaviješteni. Prijetnja izvršenja Londonskog ugovora u slučaju pobjede sila Trojnog sporazuma koja je nosila hrvatskom narodu pogibelj gubitka dalmatinske Htvatske njezinom podjelom između Italije i Srbije, te opasnost od udovoljenja prohtjevima Srbije koja je osim južne Dalmacije, Bosne i Hercegovine tražila i Slavoniju, izazvali su u hrvatskom političkom životu jačanje austro-kroatističkih struja. Zbog navedene opasnosti gubi na realnosti ideja borbe za samostalnu hrvatsku državu, a pristaše trijalističkog rješenja hrvatskog pitanja dobivaju osnove za svoju tezu da je pobjeda Habzburške monarhije u ratu od životnog interesa za hrvatski narod.

To je očito došlo do izražaja u radu spomenutog prvog ratnog saziva Hrvatskog sabora. Stjepan Radić je npr., postavljajući ponovno zahtjev za sveukupnost hrvatskog teritorija, te ističući osobito hrvatski značaj Dalmacije i Jadranskog mora izražavao bojazan da bi pobjeda sila Antante, zbog talijanskih i srpskih zahtjeva, mogla imati za Hrvatsku one posljedice što su je balkanski ratovi imali za Makedoniju. S tim u vezi Radić se suprotstavlja tome da hrvatsko pitanje bude tretirano kao međunarodno od protivničkog ratnog tabora u smislu zadovoljenja ratnih ciljeva Italije i Srbije podjelom hrvatskih područja. Radić je za to da hrvatsko pitanje ostane »državnopravno pitanje unutar granica monarhije«, upućujući opomenu mađarskim hegemonistima (»mi danas nismo više Trenkovi panduri nego smo hrvatski oboružani narod«) da ne pružaju otpor sjedinjenju hrvatskih zemalja. Ukazivanjem na pogibeljne talijanske zahtjeve na Jadranu, Radić želi utjecati na mjerodavne čimbenike Monarhije da shvate kako je zahtjev da se ujedini »sav hrvatskoslovenski narod u jedno samostalno državno tijelo u okviru Monarhije Habzburške« — prešan i neodgodiv u interesu ne samo Hrvatske nego i Monarhije.

Tu misao da se »interesi cjelokupne monarhije posvema i potpuno poklapaju s interesima hrvatskim« isticat će u Saboru i pravaški prvaci, ali će oni biti još odlučniji u postavljanju zahtjeva za provedbu ujedinjenja Hrvatske, prijeteći da, ako se ne izvrši preuređenje Monarhije na načelu ravnopravnosti svih, »hrvatski narod otklanja odgovornost od posljedica«, pa i za samu »sudbinu Monarhije«. Pravaši će pozivati i na slogu Hrvata, Slovenaca i Srba, opominjući Srbe da prestanu biti oruđe protiv Hrvata (I. Peršić), a državnike Monarhije da riješe hrvatsko pitanje, ako ne žele da hrvatska emigracija ima »u tuđem svijetu jako plodno tlo«, a »to će postići samo ako budu ispunili opravdane želje hrvatskog naroda, dali mu njegovu slobodu, njegovu samostalnost i sjedinjenje«.

Frankovački pravaši težili su za tim da se pobjeda nad Srbijom iskoristi za to da se cijelo jugoslavensko pitanje riješi u velikohrvatskom smislu. Govoreći u Saboru veljače 1916, dr J. Pazman je isticao da se ono može riješiti ili »na temelju hrvatske državno-pravne nacionalne misli«, uspostavljanjem »habzburškoj monarhiji gravitirajuće« kraljevine Hrvatske, »ili na temelju srpske nacionalne misli«, tako »što bi na razvalinama hrvatstva bilo moguće jedino uskrsnuće k Rusiji i k Istoku gravitirajuće srpske države«.

Ideja ujedinjenja Hrvatske i Slovenije

S obzirom na to da je balkansko i južnoslavensko pitanje, koje bijaše i povod ratu, za Monarhiju bilo jedno od najzamršenijih pitanja i primirja i budućeg državnog uređenja, a kako se ono sa stanovišta Monarhije moglo rješavati samo uz pretpostavku rješenja hrvatskog pitanja, to je »Austrijsko političko društvo«, koje je bilo blisko bečkim vrhovima, a zagovaralo rješenje južnoslavenskog pitanja još prije rata, pozvalo na razgovore hrvatske i slovenske predstavnike radi pripreme zajedničkog prijedloga. U objavljenim zaključcima s tog sastanka (u Beču 19. svibnja 1917) govori se: da je za trajan mir od bezuvjetne nužde zadovoljavajuće rješenje balkanskog pitanja, a da bi pak Austro-Ugarska uzmogla »inaugurirati privlačivu politiku na Balkanu, drže Hrvati i Slovenci neotklonjivom dužnosti, da trinaestogodišnja državna i narodna individualnost hrvatskog naroda bude svestrano čuvana«, u koju bi svrhu »priznata prava hrvatskog naroda« trebalo osigurati: prvo, »bezodvlačnim ujedinjenjem cjelokupnog hrvatskog i slovenskog naroda pod sceptrom Habsburgovaca u jedno posvema autonomno državnopravno područje«, i drugo, dosljedno tome »bezodvlačnim provođenjem pariteta između ujedinjenja hrvatskog kraljevstva i Ugarske«. Na temelju te izjave imala je započeti zajednička hrvatsko-slovenska akcija, ali do nje ne dolazi vjerojatno iz razloga što je izjava od 19. svibnja bila sastavljena u duhu takvog trijalističkog programa, koji osim srpskog pučanstva u državi Hrvatskoj, nije posve zadovoljavao ni Slovence iako ih je sama izjava izričito priznavala. Osim toga, u to doba većina hrvatskih političara i u zemlji, osobito iz Dalmacije i iz Istre, a ne samo onih u Jugoslavenskom odboru, već se kategorički izjasnila za priznanje ravnopravnosti Srba u hrvatskoj državi u sklopu Monarhije, a znatan dio i za južnoslavensko ujedinjenje sa Srbijom izvan Monarhije.

Slovenska inicijativa za južnoslavenski program

Budući da je širi južnoslavenski program, na načelima samoodređenja i ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba, u većoj mjeri osiguravao budućnost Slovenaca, oni će iskoristiti opće prilike pa će preuzeti inicijativu da se, pozivom na povijesno pravo Hrvatske, u bečkom parlamentu izloži južnoslavenski državni program, koji im je mogao odgovarati u sklopu preuređene Monarhije, ali je isto tako mogao biti osnovan i za šire južnoslavensko ujedinjenje. Tako dolazi do tzv. **Svibanjske deklaracije** u kojoj je dr Anton Korošec u ime Jugoslavenskog zastupničkog kluba, objavio u bečkom parlamentu (30. svibnja 1917.) politički manifest o zahtjevima južnoslavenskih naroda. U Deklaraciji se »na temelju narodnog načela i hrvatskog državnoga prava« ističe zahtjev »ujedinjenja svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno od svakog gospodarstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo« pod žezlom habzburške dinastije.

Za **Svibanjsku deklaraciju**, koja je već izražavala mišljenje znatnog dijela hrvatskih političara iz Istre i Dalmacije, izjasnila se i Stranka prava, ali su protiv nje bili Frankovi pravaši, znatan dio katoličkog klera na čelu s nadbiskupom vrhobosanskim Josipom Stadlerom, a isto tako i Radićeva pučka stranka, tražeći ujedinjenje na temelju hrvatske državne misli, ne na osnovi južnoslavenske politike.

Bosanski Hrvati i hrvatsko rješenje

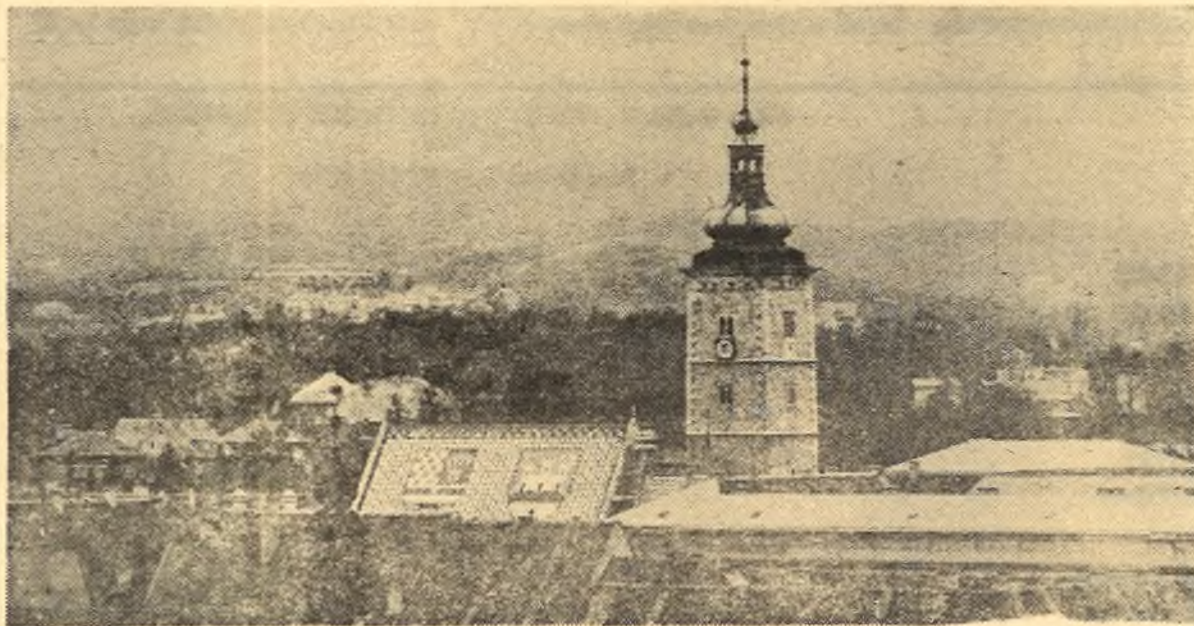
Iz sličnih pobuda proizašao je i memorandum iz redova bosanskih Hrvata, što ga je dr Ivan Pilar podnio caru Karlu (16. kolovoza 1917.), a kojim predlaže ujedinjenje hrvatskih zemalja (u koje ubraja Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu) u jedinstvenu hrvatsku državu, koja bi bila u kondominiju Beča i Pešte. Pilar pripominje da bi se teritoriju ujedinjene Kraljevine Hrvatske eventualno mogle priključiti i Istra i Kranjska, ali kako je dvojbeno »da li bi se s time moglo prodrijeti u Austriju«, to ne smatra »neophodno nužnim za uređenje hrvatskog pitanja«, osim što bi iz gospodarskih i prometnih razloga Hrvatski svakako imali pripasti istarski otoci Krk, Cres i Lošinj. Da bi pridobio Mađare za taj prijedlog, Pilar je spreman da im zbog izlaza na more prizna punu upravu nad Rijekom, koju su već držali »Corpus separatum«, a također i veće povlastice na pruzi Gjekenyes-Rijeka.

Svi oni hrvatski, a isto tako i slovenski političari, što su bili za rješenje hrvatskog i južnoslavenskog pitanja u sklopu Monarhije, držali su se zapravo još uvijek stare austro-slavističke ocjene da je ona manje zlo u odnosu na pogibeljne opasnosti što bi mogle nastati zbog njezina raspada. Oni su u tom slučaju predvidali još veću ugroženost Čeha, Slovaka i Slovenaca od imperijalizma Velike Njemačke, Poljaka od carske Rusije, a Hrvata od talijanskog i srpskog ekspanzionizma. Premda su svi pobornici očuvanja Monarhije tražili njezino preuređenje na federalističkim ili konfederalističkim osnovama zbog osiguranja pune nacionalne ravnopravnosti, oni su time ipak pokazali, ako ne oslonac, a ono ipak iluzije zastupnicima njemačkog i mađarskog hegemonizma da će moći sačuvati i državu i stari, dvojni poredak u njoj.

Starčevićevi pravaši traže hrvatsku državu

Nasuprot onom mišljenju što je mogućnost rješenja hrvatskog pitanja vidjelo samo u okviru Monarhije, i onome što je njegovo rješenje tražilo u južno-slavenskom sklopu (u ujedinjenju sa Srbijom i s Crnom Gorom), u hrvatskom političkom životu neprestano je bilo prisutno i stajalište da se pun nacionalni razvitak može osigurati samo u samostalnoj i neovisnoj hrvatskoj državi. Takvo su stajalište u prvom svjetskom ratu zastupali dosljedni sljedbenici Starčevićeve nacionalne ideologije (npr. dr Mile Starčević i dr Dragutin Hrvoj), ali se ono, razumije se, nije moglo javno i otvoreno ispovijedati. Ta misao bila je isticana i u Saborskom klubu Starčevićeve stranke a među redcima i u njezinu glasilu **Hrvat** (do njegova obustavljanja po državnoj vlasti 1915.) Da je dio pravaša bio prožet sviješću da se približava povijesni čas propasti Habsburškog carstva, pa da je stoga nužno povesti političku borbu za državnu samostalnost Hrvatske, govore i činjenice da je stranačko glasilo, koje je pokrenuto godine 1917, nazvano **Hrvatska država** i da je ono u svom programskom uvodniku iznosilo misao da bez obzira kako se rat svršio, pobjedom Središnjih sila ili Antante, hrvatski narod postavlja zahtjev da se sve zemlje na jugu Monarhije imaju sjediniti u posebno državno tijelo, u narodnu državu Hrvatsku. U uvodniku pod naslovom »Na pragu novog doba«, što ga je napisao dr Hrvoj, doslovno se kaže: »Samo ime toga glasila označuje najbolje što je konačni cilj političkog rada Starčićeve stranke prava: uspostaviti starodrevnu hrvatsku narodnu državu na teritoriji od Soče do Bjeljaka pa sve tamo do Drine i Zemuna na istoku i u toj državi potpunu ravnopravnost za svakog sina našeg naroda zvao se on Hrvat, Slovenac ili Srbin«. U takvim stajalištima Starčevićevo pravašto dostiglo je zapravo najviši stupanj u svom političkom programu: prevladavši samohrvatsku ideologiju i odbacivši frankovački austro-kroatizam, ono se izjasnilo za ravnopravnost Hrvata i Srba u Hrvatskoj državi. S druge strane, to ipak ostaje teritorijalno velikohrvatska koncepcija bez obzira na to što su u to doba i predstavnici slovenskog naroda temeljili svoje nacionalne zahtjeve na povijesnom hrvatskom državnom pravu.

Stanovište o potrebi borbe za samostalnu Hrvatsku, zauzeo je potkraj prvog svjetskog rata i Stjepan Radić, spoznavši da Habsburška monarhija srlja u neizbježivu propast baš zato što nije udovoljila opravdanim zahtjevima hrvatskog i ostalih slavenskih naroda.

MARKOVA CRKVA S HRVATSKIM GRBOVIMA

Snimio: Ranko Karabelj

dubrovačka povijest

U dosadašnjim prikazima i tumačenjima dubrovačke povijesti jasno su se očitovale dvije koncepcije koje su u protivnosti s njezinim smislom i značenjem. Riječ je, naime, o koncepcijama po kojima se Dubrovnik ne povezuje i ne uključuje u povijest i kulturnu baštinu hrvatskog naroda.

Jedna je od tih dviju koncepcija razumljiva, jer jednostavno prisvaja Dubrovnik za prošlost i baštinu svojeg naroda. Bez opravdanih razloga, bez znanstvene utemeljenosti i bez obzira prema svjedočanstvima starine i prema živom pučanstvu, ona je bila plod državnog nastojanja srpskog naroda u konstituiranju radi utjelovljenja Dubrovnika u svoje narodno područje i zajednicu. Danas je teško naći čovjeka, koji bi smiono i dosljedno zastupao tu koncepciju. Doduše, ima antologičara, književnih povjesničara, heurističara, povijesnih istraživača ili diletantskih namjernika koji krajnji posljedak te koncepcije usput provlače.

Međutim, usporedo s njom, a onda s njezinim uzmicanjem, sve više afirmirala se koncepcija, koju bismo mogli nazvati izolacionističkom. Njezin motto kao da je: kad Dubrovnik nije naš, bome nije ničiji. Mislim da se neću prevariti ako ustvrdim da se to najbolje može vidjeti u **Historiji naroda Jugoslavije**, gdje dubrovačka povijest osamljeno i izdvojeno stoji izvan poglavljâ o hrvatskoj povijesti. Doduše, u tome dijeli sudbinu nekih drugih južnih, zapadnih i sjevernih hrvatskih krajeva, ali to nije nikakva isprika. To je nemoguća i neznanstvena podjela. Na žalost, u tom prikazu dubrovačke povijesti izolacionizam nije ograničen samo na umjetno izdvajanje, nego je njim prožet i izopačen tekst, po kojem je Dubrovnik pobliže neidentificiran povijesni fenomen. U tom su duhu pisane mnoge rasprave, monografije, turistički vodiči i školski udžbenici, gdje se govori o »slavenskom« Dubrovniku, »Slavenskoj Ateni«, »slavenskom jeziku« u Dubrovniku, »dubrovačko-dalmatinskoj« ili »jugoslovenskoj« književnosti, pa čak i »dubrovačkom narodu«! Upravo je zabavno (ali i žalosno ako se ima na umu da su to pisali učenjaci) — slijediti terminološku maštu pisaca, koji se trude da nipošto ne kažu kako je Dubrovnik hrvatski grad, kako je to bio u svojoj prošlosti i kako je to ostao u svojoj današnjici.

Izolacionistička »raguzinska« koncepcija razumljiva mi je samo kao priprava za povratak prve koncepcije, ili kao insuficijentni prkos nejunačkih pera. Sama po sebi nikako.

Svako izolacijsko i izolatorno prilaženje povijesti ne može dati valjane znanstvene plodove, niti pridonosi dobrom razumijevanju i razjašnjavanju povijesti nekog naroda kao prvotne jedinice neke uljudbe. Kad bismo pisali o Dubrovniku kao o izoliranoj, samosvojnoj točki na Jadranskom moru, dobili bismo mikrohistoriografsko djelo o umješnim gospodarskim poduzećima, zanimljivom i uspješnom državnom i društvenom onodobnom ustrojstvu i impozantnu kulturnu baštinu s kojom ne bismo znali što ćemo.

Da bi dubrovačka povijest imala smisao, mora biti uklopljena u svoju naravnu cjelinu — u povijest hrvatskog naroda, čiji su Dubrovčani dio po svojem kontinuiranom narodnosnom razvoju, a danas i po svojoj zemljopisnoj i državnoj pripadnosti. Prikazujući dubrovačku povijest i povezujući je u cjelinu povijesti hrvatskog naroda, sve njezine sastavnice — i političke i narodnosne, i gospodarske i pomorske, i društvene i vjerske, i kulturne i materijalne — dobivaju dublje značenje, a i temeljitije nam razjašnjuju i tumače potpunost hrvatske povijesti.

Zbog neprekidne narodnosne, jezične, kulturne, gospodarske povezanosti Dubrovnika s hrvatskim zemljama, zbog dragocjenosti i bitnosti njegove davnine i sadašnjice za baštinu, sveukupnost i budućnost hrvatskog naroda, u pisanju njegove povijesti treba neprestano računati s razvojem hrvatskog naroda i mjestu Dubrovčana i njihove prošlosti u njemu. **To je jedini pošteni, istinoljubivi i znanstveni put u historiografiji. Ne samo hrvatskoj.**

Trpimir Macan

Snimio: M. GRČEVIĆ

MISLI

o državi

Države, u kojima je zavladalo načelo centralizacije, nalik su bolesniku komu neprestanoma udara krv u glavu. Uda mu leže u besvijesnom mrtvilu, a glava mu fantazira. Glavni grad je država. Samo u njemu se upravlja, debatira, odlučuje; a milijuni zijajuće hrpe stoje oko toga političkog kazališta sve jednako čekajući, da će nekoliko ministara naskoro ozbiljno raditi za njihovu sreću.

* * *

Ona je država najsretnija, u kojoj jedino zakon vlada kao ispliv općenite volje.

* * *

U ustavnoj monarkiji primljeno je načelo da je osoba vladara sveta i nepovrediva. No umnom čovjeku nameta se i nehotice pitanje, imadu li se i oni vladari držati za svete i nepovrjedive, kojima na svijetu ništa nije sveto?

* * *

Ako si rad prosuditi državu koju, to gledaj, cijene li se u njoj više prava ili pritvornije zasluge.

* * *

Sve sada hoće da zna, kamo idu državni dohodci, i je li dohodak sa troškom se slaže. Jer državljanima nije samo do toga stalo, da se malo plaća, već da se ono što se plaća okrene na prave potrebe države.

* * *

Ima državnika, koji bi radi iz čovječanstva načiniti istorički proizvod. Po ovima razvila se država od prije još, te mora sada da stoji na jednom mjestu. Njima nije država živi organizam, koji po vječnim zakonima prirode se razvija, već beživotna mumija egipatska.

Bilješka: Ovih nekoliko misli o državi i njezinu ustrojstvu tiskano je u hrvatskim oporbenim novinama **'Slavenski jug'**, u vremenu od prosinca 1848. do polovice siječnja 1849; J. Horvat u svojoj 'Povijesti novinstva Hrvatske' (Zagreb, 1962) sklon je mišljenju da je tim »iskricama« autor Ivan Mažuranić.

PRETISKANO

Bogoslav Šulek

o centralistima i federalistima

Na prvi pogled uvidjet će svaki razboriti čovjek, da u državi, gdje ima više naroda, nije moguće uvesti centralizaciju bez uvrede narodnih prava; jer centrum ili središte vlade uvijek se nalazi u krilu samo jednoga naroda, koji time nad ostalim narodima moralno kao gospoduje. To vidimo, evo u Austriji gdje je središte vlade u Njemačkoj, ili barem ponijemčenom Beču i zato germanizam uzima sve bolje mah (...)

No budući da centralisti neumorno nastoje omraziti narodima austrijskim načelo federacije i dokazati, da branitelji ovog načela samo o revoluciji i o sigurnoj propasti austrijanske monarhije misle i rade (što dakako sve dobromisleće strahom ispunjuje): zato valja svim liberalnim organima upućivati svoje općinstvo o spasonosnosti federalizma, razvijajući potanko njegove dobre strane i odbijajući lažljive prigovore njegovih protivnika.

Ona je država po načelu federacije ustrojena, gdje se svakoj pokrajini ostavlja pravo, da može sama sobom upravljati (selfgouvernement), a općenito vladi ustupa se samo toliko od ove samovlasti, koliko treba za uzdržavanje zajedničke sveze sviju pokrajina i za obranu i promicanje njihove koristi i interesa (...)

Pa da vidimo blagodati centralizacije što su se dosad kod nas pojavile. Jedna od prvih zapovijedi austrijanskoga vojničkog ministerija bijaše, da se poradi jedinstva (t. j. centralizacije) mora da zadrži kod ovdašnje general-komande, pa i u svoj vojničkoj granici — njemački jezik. Jedna od prvih zapovijedi ministerija trgovine i općenja bijaše, da se poštovni poslovi poradi jedinstva vode — u njemačkom jeziku. Pa sigurno je, da svi ministri žele svoje poslove kod nas voditi u njemačkom jeziku (...) Al' ne ukida li se time faktično načelo ravnopravnosti, koje je uzeto za temelj preporođenoj Austriji? Pa nije li bjelodano, da će ukinuti ravnopravnost i sad onamo dovesti Austriju, kamo bijaše prije godinu dana dovelo Magyarország, na kraj propasti? Eto dakle, koje je načelo pogibeljnije za Austriju! Jer mi na ukinuće obećane nam ravnopravnosti, na isključenje narodnog našeg jezika iz javnog života, i na stegnuće istoga javnog života ne možemo nikada pristati, ako nećemo da se za navijek odreknemo narodne slave i veličine. Poraba narodnog jezika istom prije godine dana uvedena, i javni život od isto doba kod nas probuđen, tako su uspirili narodni ponos i samosvijest, da nam nitko više ne će u glavu uliti, kao da bi mi i bez toga mogli svestrano napredovati. Ako se austrijanski državnici na to prizivlju, da takva šta potrebuje korist i opstanak monarhije: pa odgovara li onakva država svome cilju, koja ne pruža svakomu svomu narodu kao i svakomu državljaninu potpunu garanciju njegovih prirođenih prava? — Onakve državne maksime i pravila vode neophodno pogibeljnim konsekvencijama, koje ovdje nećemo potanko da razlažemo, jer im se svaki razborit čovjek može dosjetiti.

(Ulomci; Slavenski jug, 1850, br. 5)

BOGOSLAV ŠULEK

o hrvats knjiže region

DUBRAVKO JELČIĆ

Hrvatski književni regionalizam — što je to? Što je to bilo nekad i što je to sad? Da li samo pitanje književne prakse pojedinaca ili samo pitanje književne teorije nekolicine? Ili, pomalo, i jedno i drugo? U praksi, je li to samo težnja za što dubljom individualizacijom, ili možda prikriveni zov za snižavanje kriterija? U teoriji, ne prelazi li to pitanje granice književnosti i ne stoji li, počesto, možda i nehotice, u službi sumnjivih namjera? I najposlije što je to u perspektivi? Što nam obećava i kud nas vodi ta pojava, zakučasta i dvolična, slojevita samo po sebi, a dvostruko složenija kad je smjestimo u povijesne uvjete, u prostore i odnose koji prate i određuju hrvatsku književnost otkako postoji?

Regionalizam u hrvatskoj književnosti star je koliko i sama hrvatska književnost, ali su pitanja oko njega, kao što nam je lako vidjeti, svakim danom sve brojnija i sve teža. A posebno današnji trenutak, u kome hrvatska književnost — nakon višegodišnjeg životarenja u društvenoj pozadini — ponovno istupa u duhu vlastite tradicije i pribavlja sebi dolično mjesto u duhovnoj predvodnici naroda, taj trenutak baca naročito svjetlo i na ovu pojavu, koja nije specifična osobina hrvatske književnosti, ali u njoj ima, s mnogih razloga, specifično značenje. U hrvatskoj književnosti, književnosti malog naroda stoljećima ugrožavanog političkom, gospodarskom i kulturnom dominacijom tuđinskih elemenata, regionalizam je pitanje koje vrlo često prelazi granice književnosti, književne metodologije i estetike, promećući se u pitanje nacionalno i političko.

I kad govorimo danas o toj temi kao jednom od pitanja suvremene hrvatske književnosti, ne možemo — sve kad bismo i htjeli — izbjeći ove dodatne aspekte, koji su se tijekom godina i desetljeća prilijepili uz ovaj pojam zaprijetivši da izvrnu sve naopako te da dobrim književnim namjerama podmetnu loše političke ciljeve.

Pogibelj slabima – hrana jakima

Kao praksa, hrvatski književni regionalizam je staroga datuma, a kao princip i teorija on je pojava novijeg vremena. Izražavajući, u smislu jezičnom i tematskom, brojne osobitosti naših pokrajina, hrvatski su pisci stoljećima još od onih davnih dana kada su književna nastojanja Hrvata tek počela poprimati svojstva umjetničkog stvaranja, unosili u svoja djela misao i osjećaj, duh i dah ne samo svoj nego i svoga kraja.

Književni regionalizam, dakle, javlja se u nas tradicionalno, od zgode do zgode jače ili slabije, u doba realizma naročito intenzivno (što je samo po sebi, s obzirom na bitne intencije i metodu realizma, posve rezumljivo), kao opravdana težnja da se književno oblikuju specifične vrijednosti, svojstva i pojave u životu pojedinih naših pokrajina. To je stvaralački nejake pisce udaljavalo od umjetnički zrelog književnog izraza i odvodilo u praznu deskripciju, slikovitost i folklorizam — ali je, s druge strane, nedvojbeno obogatilo izražajne mogućnosti nadarenih književnih stvaralaca.

Cijela hrvatska književnost svjedoči o tome, od Marina Držića do Mirka Sabolovića, i vjerujem da je suvišno spominjati desetine najznatnijih imena da bi se pokazalo, da ne samo svaka hrvatska pokrajina nego i gotovo svaki naš grad ima svoje literarne interpretatore i evokatore (a ne samo nominalne »zastupnike«) u hrvatskoj književnosti.

Regionalne osobine hrvatske književnosti izazvane su također i stanjem hrvatskoga književnog jezika, tj. postojanjem dijalekata koji imaju — svaki svoju — bogatu književnu tradiciju. U njima se izražavao i ostvarivao naš nacionalni duh u vrijeme potpune državno-teritorijalne dezintegracije Hrvatske; u njima se on ostvaruje i danas, nakon više od polustoljetne dileme poslije preporoda. Ali nam tu valja naročito istaći: da ni tada — kao ni sada — hrvatska književnost nije bila element koji razjedinjuje, nego čimbenik koji snažno utječe na zbliženje i jedinstvo hrvatskih zemalja. Hrvatska je književnost zagovarala te ideje na način koji je za nju najprimjereniji: zagovorala ih je duhovnim jedinstvom koje iz nje oduvijek izbija, etičkom sukladnošću kojom su prožeta djela njezinih pisaca, bez obzira na kojoj su točki Hrvatske nastala i kojim su dijalektom ostvarena.

B. PETROVIĆ: A. G. MATOŠ

Duh hrvatstva u zaboravljenom »Slavoncu«

Osjeća se to, da ne spominjem brojna druga imena i naslove, i na stranicama prvoga književnog časopisa u sjevernoj Hrvatskoj, Kraljevićeva »Slavonca« (1863—1865); iako nosi regionalno ime (a u skladu s njim i deklarativna opredjeljenja), i premda se, na sasvim štrosmajerovskoj liniji, verbalno zalaže za »narodno i književno jedinstvo Južnih Slavena«, taj list je, zapravo, prožet duhom hrvatskog narodnog jedinstva — političkog i teritorijalnog, kulturnog i književnog. Pridonijeli su tome, svojom orijentacijom, njegovi najčešći i najugledniji suradnici; pisci kao što su Josip Eugen Tomić i Ferdo Filipović, Ilija Okrugić Srijemac i Vladimir Nikolić, Mirko Bogović i August Šenoa, pa bismo to mogli (i morali) konstatirati da i nije, u polemici s časopisom »Naše gore list«, u »Slavoncu« izričito napisano: »Mi smo ovdje u Slavoniji kao pravi Slavonci isto tako dobri Hrvati kao ma koji Zagrepčanin ...«

Bio je taj časopis, uza sve to, ili sasvim zaboravljen i prešućivan, ili jednostrano interpretiran. Barac je, na primjer, govorio o slavonstvu »Slavonca« kao o pojmu koji nije podređen nego koordiniran hrvatstvu; govorio je, dakle, o Kraljevićevu časopisu kao pojavi koja, u ono vrijeme, polazeći od tuđinske političko-teritorijalne podijeljenosti Hrvatske, zagovara i književnu autonomiju i samosvojnost Slavonije. Ali Barac nije osjetio duboki nesklad između tako formuliranog »programa« i brojnih tekstova koji su u »Slavoncu« izlazili. A Tomislav Prpić, jedan od rijetkih naših autora koji su se podrobnije bavili temom ovog izlaganja, potpuno je previdio i Kraljevića i njegov časopis.

Na domovinskoj tradiciji: Matoš i Gričani

Regionalizam kao pokret zahvatio je hrvatsku književnost tek u našem stoljeću, tvrdi Prpić, povezujući nicanje hrvatskoga književnog regionalizma kao smišljenog pokreta s Matoševim povratkom u domovinu, 1908. godine, i s njegovim lutanjem u prostoru između Lobora, Mokrica i Trakošćana, gdje traži i nalazi svoju izgubljenu Hrvatsku. »On je prvi naš svjesni regionalist, otac našega decentralističkog književnog pokreta«, piše Prpić, spominjući i presudan utjecaj Barrèsovih članaka, što izadoše pod skupnim naslovom **La grande pitié de nos eglises de France** u listu »Temps«. Prvu vidnu manifestaciju našega organiziranog književnog regionalizma vidi Prpić u pojavi almanaha »Grič«. Pokrenuvši ga kao vlastito glasilo, Matoševi sljedbenici u njemu »otkrivaju« hrvatskoj književnosti najhrvatskiji hrvatski region, onaj isti što ga je u književnost unio već August Šenoa, s programskom namjerom da svoj uži kajkavski regionalizam prošire na sve hrvatske pokrajine.

Promatran na ovaj način, hrvatski književni regionalizam privida nam se kao pojava mnogo jednostavnija i jednostranija nego što jest. Kad bi se radilo jednostavno o prenošenju jedne pojave i oponašanju jednoga pokreta u francuskoj književnosti, hrvatski književni regionalizam bio bi i promašen i dvostruko štetan: ne samo zato što bi navodio hrvatsku književnost na dangubljenje oko tuđih briga i prilika, nego i zato što bi išao na ruku političkoj razjedinjenosti Hrvatske, budući da je regionalistički pokret u francuskoj književnosti bio usko povezan s idejom o administrativnoj decentralizaciji Francuske i političkoj autonomiji francuskih pokrajina, kako to izričito potvrđuje i Paul Bourget u svojim **Mislima o regionalizmu**. U slobodnoj Francuskoj; koja je dotad već prošla kroz dugo razdoblje nacionalne integracije i konsolidacije u centralistički organiziranoj nacionalnoj državi, takva tendencija mogla je, u vrijeme kada se pojavila, biti primljena kao jedna od mogućnosti unutrašnjeg razvitka, koja nipošto ne prijeti opstojnosti francuskog naroda. Ali u Hrvatskoj, koja je još uvijek bila neslobodna, teritorijalno neujedinjena i zato nacionalno nekonstituirana dokraja, u Hrvatskoj koju je okupljala u duhovnom jedinstvu jedino njena književnost, takva bi uvezena tendencija bila više nego pogubljena.

Samosvojna pojava

Srećom, nije bilo lako. Regionalističke tendencije i obilježja u hrvatskoj književnosti nisu prizivale razbijanje duhovnog jedinstva hrvatske književnosti, stvaranog stoljećima, u najnepovoljnijim okolnostima, jedinstva koje možda najbolje ilustrira sudbonosna linija što vodi od Gundulića do Mažuranića; tome nasuprot, te su tendencije išle za tim da to duhovno jedinstvo potpomognu i ojačaju unošenjem i ugrađivanjem u nj svih karakterističnih regionalno-individualnih crta i nijansi, koje upotpunjuju cjelinu kojoj pripadaju i koju znamo kao hrvatsku književnost.

A nije ni moglo biti drukčije, jer naš regionalizam nije uvezeni plod tuđih sredina nego samonikla pojava, izrasla u našim uvjetima. I to je ono što mi se čini bitnim, a što do sada nije dostatno istaknuto: da su i Matoš i Gričani, eksponiravši regionalnu dimenziju svoje literature, samo slijedili jednu od uvriježenih zasada na kojima počiva i raste hrvatska književnost. A ta imanentna tendencija hrvatske književnosti jest, bez ikakve sumnje, neraskidiva veza između umjetničke riječi i rodnoga tla, sudbinska veza ne samo jezična i tematska, nego i duhovna i prostorna. Regionalizam u hrvatskoj književnosti proizlazi iz te bitne osobine naše umjetnosti riječi, koja je u uvjetima neslobode mogla težiti jedino k slobodi kao neposrednom idealu, i njoj je doista i težila. Ali tu težnju nije mogla ostvariti bez nacionalnog ujedinjenja — ne samo duhovnog nego i političkog. Zato su intencije hrvatskog i francuskog književnog regionalizma suprotne u osnovi, zato je hrvatski književni regionalizam, u djelima i osjećajima najboljih hrvatskih pisaca, imao centripetalnu snagu, za razliku od iste pojave u francuskoj književnosti. Pisci

skom evnom nalizmu danas

koji su u svojim djelima izražavali pokrajinske specifičnosti hrvatskih krajeva nisu ni shvaćali ni prihvaćali svoj regionalizam kao doktrinu ili kao smišljeni pokret, kao tendenciju za nekom (književnom ili — istodobno — književnom i političkom) autonomijom svoga zavičaja, niti su svoje regionalne, zavičajne teme zatvarali u strogo pokrajinski okvir. Ako ove općenite tvrdnje želimo potkrijepiti i određenim primjerima, možemo reći da Novakov Tito Dorčić nije samo Hrvatsko Primorje, a Kovačićev Ivica Kičmanović nije samo Hrvatsko Zagorje, kao što ni Kosorov Guša Rigalin nije samo Slavonija. I Novaku i Kovačiću, a Kosoru još ponajviše, zavičajne teme i motivi poslužili su samo kao poticaj za djelo šire koncepcije, u kome jedan specifični, lokalno obojeni motiv dobiva širi smisao.

Nedostignuta snaga i prevladani uzor

Kad tako gledamo, Josip Kozarac ukazat će nam se kao vjerojatno najregionalniji hrvatski pisac. To je zapazio već i Mihovil Kombol. Dva naša ugledna književna kritičara i vodeća književna povjesnika, Barac i Kombol, imali su suprotna gledišta o regionalizmu u hrvatskoj književnosti. Barac mu je bio u velikoj mjeri naklonjen, Kombol je — naprotiv — isticao uskoću njegovih pogleda i mogućnosti. Ispravno je uočio da je Kozarac, nadahnuvši se regionalnim motivom, često ostao suviše podređen njegovoj lokalnoj determiniranosti, ne uspijevajući (čak i onda kad se očigledno trudio) da svoje ideje proširi i učini univerzalnijima, što bi svakako imao biti jedan od važnih ciljeva umjetnosti. Kozarčeve teze (a ne samo teme!) suviše su lokalne, u tome Kombol ne griješi; ali je s druge strane njegova snaga u specifičnoj osjećajnosti kojom je prilazio životu i ljudima, pa i onda kad je govorio o njihovim manama i porocima. I upravo taj specifični senzibilitet, ta ravničarska sentimentalnost koja je odvajala Kozarca od idejno univerzalnijeg a emotivno suzdržljivog Vjenceslava Novaka, povezat će ovog romanopisca hrvatske ravnice s jednim trećim, isto tako regionalnim hrvatskim piscem iz treće jedne hrvatske pokrajine: s Istraninom Evgenijem Kumičićem. Njegovi zanosi prema različitim objektima (Kumičićevo more, Kozarčeva šuma) istekli su, ipak, iz istog emotivnog vrutka.

Svejedno, mada su ograničeno pristupali lokalnim temama ostavljajući ih u lokalnim njihovim okvirima, Kozarci su — najprije Josip, a zatim i sinovac mu Ivan — stvorili neosporno najkompletnija, najizrazitija književna djela o Slavoniji, djela što istovremeno ulaze u riznicu prvih vrijednosti u hrvatskoj književnosti. Ali Kozarci kao da su do kraja iscrpili mogućnosti koje pruža ovakav pristup zavičajnim temama, i pokušamo li sada, u digresiji, sva ova pitanja i dileme prebaciti iz prošlosti u sadašnjost, nužno će nam se nametnuti pitanje: Nije li upravo u tome uzrok očigledne stvaralačke obamrlosti suvremenih naših književnih pregalaca iz toga kra'a. Kozarci su svojim dosljednim i uspješnim regionalizmom impresionirali mnoge svoje čitaoce sve do danas, naročito čitaoce Slavonce, navodeći potencijalne pisce među njima na taj suviše uski regionalni kolosijek. Na njemu su još nešto uspjeli stvoriti Joza Ivakić i Mara Švel, ali danas je očigledno da se s takvom skučenom duhovnom orijentacijom i ograničenim uzorima ne može književno stvarati na razini suvremenih estetskih vrijednosti. Drugim riječima, postoji još i danas u mnogih u Slavoniji, u pisaca i onih koji bi to htjeli biti, možda i nesvjesna tendencija koju je još Matoš zapazio i osudio u članku **Žalosne novosti** (1910), pišući o nekim piscima koji su se pretvorili »u Šlavonce«, »šireći umjesto ideje hrvatske solidarnosti duh sasvim neopravdanog separatizma«. Zapravo, to nije težnja za regionalnom separatnošću — ni književnom a još manje političkom — nego samo nastojanje pojedinaca s književnim ambicijama, da nastave tragom Kozarca. I danas, kad se o tome povede razgovor, često se čuje pitanje: Gdje nam je novi Kozarac? Oni koji tako pitaju obično ne misle da to pitanje ima opravdanja samo u metaforičkom smislu, ali da je ono promašeno ako ga shvatimo doslovno (kako to oni uglavnom i shvaćaju), jer nama danas nije potreban novi Kozarac nego novi pisac kozarčevske snage, koji će izraziti ovu našu ravnicu danas idući ne Kozarčevim stopama nego svojim vlastitim putom.

Iako ih ima koji tvrde drukčije, ipak mislim da regionalno obojena književnost ne mora — samo zato što je regionalna — biti odmah drugorazredna književnost, provincijska po svojoj estetskoj vrijednosti. Ali ona će postati i trećorazredna ako se njezin regionalizam izjednači s duhovnom skučenošću i zatvorenošću u sebe, s pretjeranom obuzetošću sobom i nekom svojom nepostojećom, umišljenom izdvojenošću. Shvaćen kao uzor i cilj a ne kao svojstvo i sredstvo, kao duhovni prostor i okvir a ne samo tematski i motivski rezervat, regionalizam u književnosti vodi ravno u duhovno siromaštvo i stvaralačku nemoć.

A. Kuman: JOSIP KOZARAC

Sloga u mnogoglasju

Iz svega rečenog, mislim da jasno proizlazi, kao prvo, barem to da se problem hrvatskoga književnog regionalizma ne postavlja, i ne može postavljati, kao potreba opredjeljivanja za ili protiv. Takva dilema ne postoji i ne može postojati. Kao što se hrvatski jezik ne može odreći svojih dijalekata, tako se ni hrvatska književnost ne može odreći svojih regionalnih pritoka. Ta pojava u našoj književnosti — i to je drugi zaključak koji želim izvesti iz svega što rekoh — zahtijeva naročiti pristup. Mi se ne možemo odnositi prema toj pojavi u našoj književnosti kao što se Francuzi odnose prema analognoj pojavi u francuskoj, ili Nijemci u njemačkoj književnosti — naprosto zato jer te pojave, iako se jednako zovu i nose neke zajedničke osobine, nemaju isti smisao ni iste pobude i namjere, pa prema tome i nisu isto.

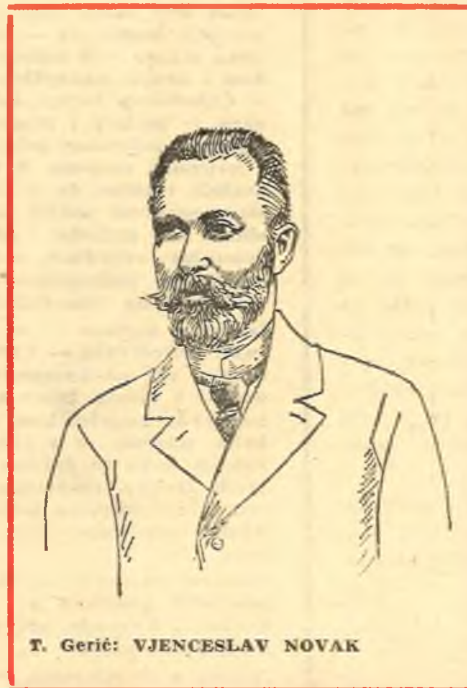
Kad ne bismo uočili tu razliku izložili bismo se kobnoj opasnosti da prenaglasimo pozitivne strane, koje su u oba slučaja više-manje jednake, a posve previdimo negativne mogućnosti i tendencije, koje su u našem slučaju znatno naglašenije. Svaki regionalizam pruža književnicima zavidne mogućnosti jezično-izražajnog, leksičkog i stilskog nijansiranja, tematske osebujnosti i motivske individualiziranosti, i to sve valja iskoristiti, ali nas istovremeno izvrgava opasnsoti — u nekim slučajevima manje, u nekim više — da počnemo stvarati književnost u književnosti, tj. da pojedine koherentne nacionalne književnosti počnemo razbijati na sastavne dijelove, koji kao samostalne cjeline objektivno ne postoje niti mogu postojati. Moramo to otvoreno reći i zbog onih krugova i pojedinaca, koji — da se prebacimo na konkretno područje — stanovite hrvatske pisce još i danas svrstavaju po njihovoj regionalnoj pripadnosti. U njihovim knjigama i raspravama još uvijek egzistira samosvojna dubrovačka i samosvojna dalmatinska književnost, a to nije samo pokušaj razbijanja hrvatske književnosti (poslije čega vjerojatno slijedi i nepriznavanje njezina postojanja uopće!), nego i pokušaj nasilne, nikakvim estetskim mjerilima opravdane devalvacije naših književnih vrijednosti, nastojanje da se cijela hrvatska književnost omeđi uskogrudnim provincijskim tendencijama lokalnog separatizma (svejedno da li na temelju čakavskog odnosno kajkavskog dijalektizma ili dalmatinske odnosno slavonske »teritorijalnosti«).

Regionalizam je, dakle, nužna pretpostavka hrvatske njiževnosti, on je zalog njenog životnog bogatstva, raznolikosti i svježine — ako ga ispravno shvatimo; ali i opasnosti njenom duhovnom jedinstvu, ako ga shvatimo pogrešno.

Jedinstvo hrvatske književnosti

Toj opasnosti hrvatska je književnost svjesno prkosila i uspješno odolijevala tijekom dugih i teških stoljeća. Jedinstvo hrvatske književnosti potignuto je i očuvano, nevremenu usprkos, ponajprije zato što za sve hrvatske pokrajine, i pored svih njihovih osebujnosti, vrijedi podjednako isto ono što je Julije Benešić rekao jednom za Slavoniju — naime, da ona »nije nikakav posebni individualitet u Hrvatskoj«, da »ni po čemu ne čini nikakvu zaokruženu cjelinu, pa se zato i ne razlikuje od ostale Hrvatske naročitim načinom svoga života, običaja, morala«. A i to govori da je nemoguće regionalne dijelove hrvatske književnosti pretvoriti u neke specifične, iznutra uvjetovane i oblikovane korpuse koji bi, kad bi bili takvi ili kad bismo ih takvima htjeli učiniti, implicirali i neke zasebne metode proučavanja. Na kraju, ne bi li nas takva nastojanja dovela (i smijemo li dopustiti da nas dovedu, i to upravo sada?) do toga da, umjesto povijesti hrvatske književnosti, uzmemo pisati povijest književnosti hrvatskih pokrajina i gradova — a to bi se, formalistički gledano, lako moglo iskonstruirati — kao što je svojevremeno Nijemac Josef Nadler pisao svoju **Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften** (1912—1918), Možemo mi i to učiniti; Haler je uostalom već povukao prvi potez u tom smjeru objavivši knjigu pod nezgodnim naslovom **Novija dubrovačka književnost** (1944). Nezgodnim naslovom, rekoh, ne samo zato što sugerira postojanje zasebne dubrovačke ke književnosti — na što Haler sigurno nije mislio — nego i zato što nije adekvatan sadržaju knjige. Pod tim naslovom očekivali bismo noviju književnu povijest ovoga najknjiževnijega hrvatskog grada, a Haler nam je u njoj dao jednostavno zbirku eseja o novijim hrvatskih književnicima iz Dubrovnika (uz kraći književno-povijesni uvod), što je i stvarno a ne samo nominalno sasvim nešto drugo. Naslov je dakle nezgodan, ali je knjiga ipak dobrodošla. Ona, a još više one koje bi se na sličan način mogle napisati o drugim našim gradovima i pokrajinama, ako i nema značenje sinteze, ipak je korisna (upravo za buduću sintezu!), jer prije svega pokazuje da je hrvatska književnost oduvijek više ili manje decentralizirana i kada nije bila smetnja njezinu jedinstvu.

I, što je još važnije, nepobitno dokazuje da nikakav regionalizam, pa ni onaj koji se veže uz grad s najbogatijom književnom tradicijom (a najmanje onaj koji se forsira s nečistim namjerama), ne može dezintegrirati, nasilno razbiti povjesnu, misaonu i emotivnu, etičku i estetsku cjelinu koju predstavlja hrvatska književnost od Marulićevih dana do danas, jedinstvo što je u hrvatskoj književnosti ostvareno u vrijeme kad je Hrvatska bila teritorijalno najrascjepkanija — što dokazuje još jednu veliku istinu: da je književna riječ u Hrvata uvijek išla korak-dva ispred političke misli.

T. Gerić: VJENCESLAV NOVAK

HRVATSKI JEZIK

Kamo ide hrvatski književni jezik?

Posljednjih godina hrvatski književni jezik doživljava svoj mali preporod. Uz uobičajeno pomlađivanje i obogaćivanje novim riječima, **izvrsnik, prosječnik, označnica, prilaznica, oduhovitelj, oštrouh...**, u središte se književne upotrebe vraćaju potpuno ili djelomično zaboravljene riječi, njihovi nekadašnji likovi, riječi potisnute na rub književne upotrebe: **glazba, gospodarstvo, mimohod, nazočan, obitelj, obljetnica, odvjetnik, promet, prometnica, promicati, prosudba, raščlamba, raspra, skladba, skladatelj, tisuća, točka, znanost...**, **sustav** potiskuje **sistem: gospodarski sustav, politički sustav, regulacijski sustav, Sunčev sustav...**

Normalna je to pojava nakon nasilnoga ujednačivanja čijom su žrtvom postale stotine hrvatskih riječi pa i čitave terminologije. Još više, time je poremećen i sam sustav jezičnih i kulturnih vrijednosti, pokoleban je hrvatski jezični osjećaj. Obilježje je hrvatskoga književnoga jezika, među ostalim, i njegova težnja za jezičnom čistoćom: uvijek je nastojao iskušati najprije svoje tvorbene i stvaralačke mogućnosti, najprije se osloniti na svoje snage pa tek kad one nisu dovoljne, potražiti tuđu pomoć. Doskora mu je ta pomoć bila tako nametana da nije pretjerano tvrditi kako smo bili jezična i duhovna kolonija.

Danas kad ponovno postajemo svjesni sebe, svojih snaga i svojih prava, vraćamo se svojim, većinom silom potisnutim riječima, jer one su obilježje naše samobitnosti, izvorište su naše snage, dio su naše tisućugodišnje kulture. Tisuća, siječanj, veljača, obitelj... stara je slavenska baština koju smo sačuvali, odvjetnik, glazba, izvrsnik, oštrouh... izraz je pradjedovskih i naših stvaralačkih sposobnosti. Zato se nije potrebno osvrtati na prigovore da »trebimo jedne reči, a vaskrsavamo druge želeći da isforsiramo međusobno udaljavanje varijanata«.
Zbog toga nema težine ni prigovor koji sam čuo od prijatelja: »Ne želim sa svojom majkom razgovarati pomoću prevodioca.« S našim majkama valja uvijek razgovarati majčinim jezikom, ali zar većina tih riječi nisu upravo riječi naših majki, naših baka i njihovih majki. A one koje nisu njihove, valja protumačiti, bila to **skladba** ili **kompozicija, sustav** ili **sistem.** A kad već tumačimo, lakše ćemo protumačiti skladbu i sustav nego kompoziciju i sistem.

Dakako, u oživljavanju potisnutoga pojedinci kadšto pretjeruju. Vraćajući se izvorištima svoga izraza, svoje kulture neki ne nalaze najbolji put. A nije ga ni lako naći. To oživljavanje nije nastalo među lingvistima i oni ga ne vode, a bez stručne pomoći nije lako ravno ići cilju. Jer dvije su vrste zastarjelih, zaboravljenih riječi. Jedne su zaboravljene prirodnim putem, a druge prisilnim. Normalno bi bilo da u život vratimo samo druge, ali kako da ih razlikujemo. Teško je utvrditi koje su otišle kojim putem. I zato se danas vraćaju i jedne i druge. Krajnost je to, priznajmo, ali i ona ima svoj smisao. Tako će se spasiti i one riječi za koje hladni učenjački um ne bi mogao pretpostaviti. Osobno sam žalio za **glazbom** i da me tko pitao treba li je vratiti u život odlučno bih rekao: treba. Da me tko pitao za **skladbu, skladatelja**, ne bih bio tako odlučan i ako bih rekao da, rekao bih sa sumnjom u srcu, a uspjeh je ponovno pokazao da »bezumlje smjelih« ima svoje opravdanje, i da krajnost ima svoj smisao. Ona će hrvatskom književnom jeziku vratiti njegov lik koji je silom izgubio. A koliko je krajnost pretjerana, jezik će u sebi naći snage da je ublaži i uskladi sa svojim osnovnim tokom.

Ne treba dakle sa zabrinutošću pitati kamo ide hrvatski književni jezik. Ide sebi, svojoj biti, svome liku i svome smirenju. Svoju službu hrvatskom narodu služit će najbolje kad bude svoj i stabilan.

Stjepan Babić

Milivoj Slaviček

nekoliko dana nakon smrti većeslava holjevca

Da, neka tako ostane (rekao sam sebi) ostane s nama
Tako što ću napisati nekoliko sažetih riječi o njemu
zato što je bio hrabar i nepokolebljiv u onim nekim osnovnim stvarima
i što smo voljeli isti grad i istu zemlju
zaista i zaista
i što smo zaključne rečenice, kao i obično, ostavili za neku drugu,
idući zgodu
Jer bili su nam dovoljni stisak ruke, osmijeh, usputni susret
u kojoj od soba ovog postojanja
u kojem pejzažu uz mutnu obližnju rijeku
ovako zagledanima u unutarnje pregrade vremena
I možda su riječi bile i previše gorke, da bismo ih izgovarali
Pa zato i sad samo ovo
(**u slutnji, u čežnji daljine,** kako reče jedan drugi, nedavno)
(Noć, 16. srpnja 1970)

Prema reafirmaciji usmene narodne književnosti

(Tvrtko Čubelić: Usmena narodna književnost. Knjiga 4: Narodne pripovijetke, V izdanje (prošireno i dopunjeno te kritički sređeno), Zagreb 1970.

U ediciji »Usmena narodna knižavnost«, u sklopu koje će izići šest knjiga dra Tvrtka Čubelića, kao prve, nedavno su objelodanjene knjiga treća i četvrta: »Epske narodne pjesme« i »Narodne pripovijetke«.
Za nekoliko dana pojavit će se i »Usmena narodna retorika i teatrologija«, a tijekom godine 1971. izići će iz tiska i ostale knjige: »Lirske narodne pjesme«, »Narodne poslovice i zagonetke«, te »Povijest usmene narodne književnosti«.
Ovo je prvi puta da se u Hrvatskoj, a i u Jugoslaviji, izdaje potpun stručni i znanstveni prikaz usmene narodne književnosti. Uz to je važno da »Usmena narodna retorika i teatrologija« te »Povijest usmene narodne književnosti« predstavljaju sve knjige ove vrste u nas. Ostale pak knjige, koje su ponovljena izdanja, kriterijem antologijskog izbora i suvremenošću pristupa također pridonose, rekao bih, revalorizaciji i reafirmaciji usmenih narodnih književnosti jugoslavenskih naroda.
Pretpostavljam da će se značenje edicije moći donekle nazrijeti i iz ovoga osvrta na knjigu narodnih pripovijedaka. Punu vrijednost bit će moguće istaknuti tek nakon objavljivanja svih šest knjiga. Narodne su pripovijetke peto izdanje; ali u odnosu na prethodna toliko nadopunjeno i tako kritički sređeno, da se širinom antologijskoga izbora (150 pripovijedaka), potpunošću komentara i objašnjenja, te opširnom raspravom o ovome obliku usmene narodne književnosti (CXII stranica) bitno i neprepoznatljivo razlikuje od dosadašnjih Čubelićevih izdanja.

Autor ove knjige nije se držao isključivo Vukova sakupljačkoga rada — što je inače bilo gotovo ustaljena praksa svih antologičara — već se služio gradom i drugih sakupljača iz raznih područja. Time je Čubelićeva knjiga dobila ne samo na svježini, nego je postala i reprezentativnija glede teritorijalne i nacionalne pripadnosti i glede tematskoga i jezičnoga raspona. A mišljenja sam da je zaista krajnje vrijeme da se čitateljima već jednom prestanu servirati uvijek iste pripovijetke (i svi drugi oblici) kao najbolje i da se davno ustaljeni izbor dopunjuje vrijednim, a do sada neopravdano zapostavljenim jedinicama. A takvih je jedinica vrlo velik broj na svim dijalektima i iz svih krajeva.

Izabrane naslove — za razliku od većine dosadašnjih priređivača — Čubelić nije klasificirao po sadržaju, već po kompozicijskom načelu. Sadržaj je doduše i njemu bitna značajka pripovijetke, ali u književno-umjetničkom smislu ne i najbitnija. Dakako, slažemo se s autorom knjige da je daleko važnije kako se dotičan sadržaj oblikuje, kako se grada izabire, raspoređuje i povezuje u književnu tvorevinu, odnosno bitan je način na koji pripovjedač priopćuje slušaocu svoju umjetničku poruku.

Polazeći od ovoga načela, Čubelić je narodne pripovijetke podijelio u četiri osnovne skupine: 1. Bajke; 2. Legende, predaje; 3. Novele, anegdote; 4. matskomu smislu.

Novele o životinjama, basne. U knjizi je svaki od ova četiri načina pripovijedanja okarakteriziran u strukturnomu, jezično-izražajnomu i motivsko-te-
I u »Narodnim pripovijetkama« je, kao i u »Epskim narodnim pjesmama«, na uvodnomu mjestu opsežnoga predgovora iznešena teoretska problematika cjelovitosti i autonomnosti usmene narodne književnosti. I istaknuto da će u oblikovanju usmene narodne književnosti konstitutivnu i zakonodavnu osnovu imati kategorija usmenosti, a u oblikovanju pisane književnosti kategorija pisanosti. »U usmenoj narodnoj književnosti uvijek će se drukčije organizirati jezično-izražajna sredstva i sigurno će sintaktičko-stilističko strukturiranje istog jezika biti u svojoj konkretnoj organizaciji osebujnije, autonomnije realizirano, tj. drukčije i izvan normi koje vladaju i postoje u pisanom jeziku«. Osnovne dvije crte u kojima se očituje autonomnost usmene književnosti jesu u njezinu autonomnomu motivsko-tematskomu izboru i u autonomnomu načinu obradbe.

Kategorija pisanosti i kategorija usmenosti u jednomu širemu općemu rasponu pokazuju se dvostrukima: a) kao svjetski tijek usmene i pisane književnosti, što znači da postoji svjetska povijest usmene i svjetska povijest pisane književnosti; b) kao poseban nacionalni tijek, što znači da postoji nacionalna povijest pisane i nacionalna povijest usmene književnosti.

Ovaj zaključak, držim, treba posebno istaknuti, jer se usmene književnosti jugoslavenskih naroda još uvijek tretiraju kao jedna književnost, a to znači više apstraktno nego realno.

Gornji zaključak revalorizira i reafirmira usmenu književnost i s jednoga drugoga stajališta. Naime, sve naše povijesti književnosti znače zapravo povijest pisane književnosti, dok je usmena narodna književnost najčešće tek uzgred spominjana kao utjecaj, odnosno kao nadopuna razumijevanju stanovita pisca ili stanovita razdoblja. Postavlja se upit u punoj svojoj ozbiljnosti: bi li to bila povijest npr. hrvatske književnosti, u kojoj bi bio dan kontinuitet i karakteristike trajanja usmene narodne književnosti s tek usputnim dodacima pisane književnosti? Smatram da je riječ o dvjema književnostima, dvjema duhovnim tvorevinama jednoga te istoga naroda, bez potrebe davanja prioriteta jednoj ili drugoj.

Čubelićeva knjiga, držim, reafirmira usmenu narodnu književnost i time što se autor oštro kritički odnosi prema medijevalističkoj i kolektivističkoj koncepciji u njezinu proučavanju, te kad im suprotstavlja misao da profesionalna obrazovanost nije bitan uvjet mogućnostima književnoga oblikovanja, odnosno kad ističe sposobnost i potrebu pojedinaca za umjetničkim stvaranjem. Čubelić se oštro obračunava i s komparatističkim aspektom u proučavanju usmene književnosti, koji svaku sličnost ili istovjetnost smatra preuzetom od drugih »većih« književnosti, kultura, naroda. Svaka isključivost i jednostranost, pa tako i komparatistička, sputava punu spoznaju stanovita književnoga fenomena. Stoga je autor ove knjige sklon danas u znanosti prisunomu metodskomu pluralizmu.

Inače, recimo na kraju, knjiga »Narodne pripovijetke« sadrži sve ono bitno o narodnoj pripovijesti i oko nje (isti je slučaj i s »Epskim narodnim pjesmama«) što je može odrediti u njezinu postanku, oblikovanju, trajanju i proučavanju. I mnogi rezultati u njoj plod su dugogodišnjega proučavanja samoga autora knjige. A važni su ne samo za narodnu pripovijetku, nego i za sveukupnu usmenu narodnu književnost, kao i za sveukupnost literarno-teoretske misli i opće književno-znanstvene spoznaje.

Josip Kekez

Otvoreno pismo Radivoju Papiću, glavnom uredniku sarajevskih »Večernjih novina«

»Sloboda – bez diskusije«

Poštovani druže uredniče,

Mozda će Vas začuditi moja namjera da o jednom našem sporu javno progovorim. Ne činim to radi vlastitih probitaka, niti zbog toga što baš V a s o s o b n o držim opasnim zatornikom slobode mišljenja za koju se beskompromisno zalažem od prvih svojih nastupa u književnosti. Pišem Vam djelomično i zbog razočaranja, čak očaja izazvanog inflacijom kritike koja pogađa u prazno, ostajući bez ikakva odjeka. Slično stanje nezadovoljstva navelo je Herzoga, u istoimenom romanu S. Belowa, da sastavlja pisma različitim, poznatim i nepoznatim, ličnostima što figuriraju na javnoj sceni, želeći izaći iz svoje izolacije i tako prevladati depresiju izazvanu sviješću o nemoći pojedinca da išta pridonese društvu, boreći se za promjene i moguća poboljšanja postojećih situacija, zakona, uzusa i institucija. Proglasivši novu samoupravljačku eru mi smo načelno afirmirali platformu, na kojoj se mogu okupiti svi istinski borci protiv tiranije manjine nad većinom, protiv svih onih još uvijek snažnih struja i tendencija, da se pojedinac, tzv. »samoupravljač«, svede na objekt upravljanja. Nedavno obavljena anketa u Hrvatskoj pokazala je da veoma mali broj radnika (a ovo bi imala biti r a d n i č k a d r ž a v a, zar ne!?) živi u uvjerenju, da svojim mišljenjem i prijedlozima može utjecati na donošenje odluka čak unutar svoje radne organizacije, a da i ne govorimo o još važnijim odlukama što se donose na razinama mnogo višim od radničkog savjeta. Takva situacija nije ni normalna ni »samoupravljačka«, i kad bismo je tolerirali bili bismo licemjeri, kao i poneki od sindikalnih lidera koji neprestano potiskuju nacionalne interese boreći se za klasne, a da pri tom još nisu alarmirali javnost zbog više nego samo »zabrinjavajuće« činjenice da ta radnička klasa, koju oni samozvano »zastupaju«, svakim danom u sve većem broju odlazi na rad u inozemstvo, ostavljajući domovinu i povećavajući tako — oko svojih dobro plaćenih sindikalnih vođa i »zastupnika« — zrakoprazni prostor. Gledati sve to, a praviti se da ne vidimo, značilo bi prihvatiti ulogu ustrašenih licemjera, ili čak korumpiranih krivaca za zator najvitalnijeg dijela naše radničke klase; i ne samo nje, dakako.

Da ne zastranjujem dalje, držim da će i ovih nekoliko uvodnih riječi biti dostatno da objasni razloge i motive moje odluke, da napustim akademiziranu polemičku govornicu s koje se pojedinci obraćaju svima, a ne čuju ih (tobože) upravo oni kojima su njihove kritičke primjedbe namijenjene. Napuštajući jalovu javnu kritiku ja ne rezigniram; naprotiv, pokušavam naći učinkovitiji način za punu afirmaciju samoupravljačkog subjekta u našem društvu — uz pomoć drugarske ali odrešite kritike izravno upućene onima, od kojih se očekuje da na nju reagiraju, da na postavljena pitanja odgovore (bar to, kad već ne mogu da ih sva riješe!).

Takvo jedno izravno pitanje upućujem i Vama, kao glavnom uredniku sarajevskih »Večernjih novina«, a u vezi sa zaista nakaradnim odnosom i nedopuštenim postupkom koji ste ispoljili prema jednom svom suradniku. Slučajno sam taj suradnik ja, ali to nije uopće važno, jer mene zanima bit: Vaš postupak i njegova motivacija. Kao što znate, na poziv da dadem kratke odgovore na telefonski intervju, ja sam se odazvao, makar nisam mnogo znao o novinama koje uređujete, niti sam poznavao novinara, druga Hodžića, koji me je nazvao iz Srajeva početkom veljače. Odazvao sam se zato, što sam poziv shvatio kao dobru volju jedne sredine da se omogući slobodnija cirkulacija informacija o različitim mišljenjima i pogledima o nama zajedničkim problemima, a i stoga što otprije, odavno već, poznajem Vas, pa sam bio utoliko sigurniji da neću doživjeti novo, neugodno iskustvo, kakva sam često teško proživljavao, nakon što su mi tribine masovnih medija (novine i RTV) onemogućile pristup zbog moje tobožnje krivnje što sam se nedvosmisleno angažirao u borbi za jezičnu ravnopravnost (a to je prije nekoliko godina bila gotovo najteža hereza). Na žalost, dogodilo se suprotno od onoga što sam očekivao, ali zapravo isto što mi se događalo i prije toga, s urednicima poput Vas. I baš zbog toga, što Vaš postupak nije osobno apartan nego tipičan za ponašanje niza sličnih starosjedilaca na foteljama iz kojih se manipulira javnim mnijenjem, ja protestiram. Prosvjedujem protiv licemjera koji govore o slobodi u samoupravljačkom društvu, a zatim potiru svako mišljenje koje se razlikuje od njihovoga. Da taj moj prosvjed ne ostane uopćen, obraćam se Vama s pitanjem, **zašto niste objavili moje odgovore na pitanja koja mi je postavio Vaš novinar Hodžić?** Zašto ste se oglušili na pismo u kojem Vas pitam, što namjeravate kazati svome novinaru koji je najprije tražio moje mišljenje o nekim pitanjima, a zatim jednostavno zašutio, kao da je u zemlju propao? Ja mogu i shvatiti i prihvatiti Vaš odgovor, da ne želite u svome listu ustupiti mjesto stanovištima s kojima se bino ne slažete. Iako bi to značilo da Vam neprihvatljive teze, da svaki ima pravo da sam donosi odluke o bitnim pitanjima svoje egzistencije, pa i svoga jezika, svejedno, da ste mi otvoreno i čestito odgovorili da ne prihvaćate moje odgovore na pitanja koja su mi postavljena u ime uredništva »Večernjih novina«, ja bih to primio na znanje, kao izraz jednog netolerantnog stava, ali i funkcionalno-građanskog prava svakog odgovornog urednika da ne objavi ono što mu ne odgovara ili za što ne želi, eventualno, snositi odgovornost u svojoj sredini. Ali Vi mi niste ništa otpisali, makar bez potanjeg objašnjenja, i ja Vas, na žalost, ne mogu smatrati samo svojim oponentom, protagonistom samozadovoljne netolerantnosti, nego i nepristojnim građaninom koji ne odgovara na uljudna pisma svojih znanaca, javnih radnika, koje Vi i Vama slični ostaci staroga duha — neprihvatljivog u istinski samoupravljačkim društvenim odnosima — ignorirate do te mjere kao slobodne »trske što misle«, da mi uskraćujete čak pravo na tekst osude. Pa i najtežim zločincima se sudi i saopćuju se, javno, razlozi za presudu. A Vi i Vama slični proizvodi još uvijek neprevladane nedemokratske prakse uzurpirate sebi pravo, da u praksi provodite presudu o kojoj ništa ne zna upravo subjekt najizravnije pogođen tom presudnom odlukom.

Nakon svega, dopustite da Vam postavim još jedno pitanje, otvoreno i javno, otvoreno zato što ne postoje razlozi za uvijanje i okolišanje, a javno stoga što je to — možda, jedini način da se ipak dobije odgovor od urednika kakav ste Vi i Vama slični zastupnici **slobode za sebe, a neslobode za sve druge koji se s Vama ne slažu.** Budući da se ja zalažem za slobodu iz koje ni Vi niste isključeni, usuđujem se nadati da ćete smoći snage i hrabrosti da javno objasnite ono što niste htjeli meni privatno i tajno:

1. Zašto ste protiv moga mišljenja da Matica hrvatska ima pravo i dužnost da se brine o kulturi, jeziku i uopće o probicima hrvatskoga naroda?
2. Zašto ste protiv nepobitnih činjenica, koje ja objektivno iznosim, uz nešto malo subjektivne interpretacije?
3. Kako Vi to zamišljate rješenje jezične zavrzlame bez Hrvata i protiv unisonog mišljenja hrvatske inteligencije, bez obzira gdje ona živjela — u Hrvatskoj, ili u Bosni i Hercegovini, ili u inozemstvu?

Da bih Vas podsjetio, a čitaoce »Hrvatskoga tjednika« precizno informirao, prilažem ovome otvorenom pismu citat onoga dijela moga intervjua u kojem govorim o općim pitanjima, jer pretpostavljam da za ovu priliku nije bitno, a niti bi moglo biti za Vas sporno, ono što sam govorio u dijelu intervjua koji se odnosi na sakupljanje građe o tome kako pišu i stvaraju naši suvremeni pisci. Pod kakvim uvjetima žive i pišu djelomično je vidljivo iz Vašeg postupka, kao i iz odnosa Vama sličnih zatornika slobode mišljenja prema obespravljenim autorima kojima se uskraćuje čak i elementarno građansko pravo — da na službeno pismo od službene osobe dobiju službeni odgovor.

Vi ste mene ostavili bez pisma i bez odgovora. Ja sam Vam, eto, pisao i neću Vam uskratiti pozdrav i najiskrenije želje da promijenite svoj stav ili bar — ponašanje.

Vlatko Pavletić

Hrvatska književnost u hrvatske škole

Nedavno je Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja izradio i dao na javnu raspravu »Osnove programa za hrvatskosrpski jezik i književnost u školama drugog stupnja«. Na ove osnove upućen je velik broj primjedbi i prigovora prosvjetnih radnika, književnika i učenika. Po svemu sudeći, ovi prigovori nisu plod spontanog nezadovoljstva, nego rezultat dugotrajne želje da se mnogobrojni propusti i anakronizmi dosadašnjih programa isprave. O čemu je riječ? Planovi i programi mijenjali su se poslije rata pet puta, ali nijedan od njih nije unio nekih bitnih promjena u nastavu hrvatskog jezika i književnosti. U njima je redovito bila zapostavljena nastava hrvatske književnosti kao da je to književnost nekog drugog naroda. Ove najnovije »Osnove programa« nažalost su slika i prilika starih. Prema njima se hrvatska književnost i opet nalazi na sporednom kolosjeku, a njezino jasno značenje u sveukupnom procesu naobrazbe i formiranja nacionalno svjesne ličnosti, ničim nije istaknuto. Književnost je tretirana baš kao i svaka druga građa koju učenik treba svladati. U formulacijama je brižno izbjegavano svako isticanje te književnosti kao nacionalne hrvatske književnosti. U zadacima nastave književnosti, kako su oni najavljeni u ovim »Osnovama«, bitna su tri elementa: razvijanje ljubavi prema književnosti, razvijanje estetskih osjećaja i osjećajnog života. U tim zadacima nigdje nije npr. istaknuto da bi upoznavanje s književnosti imalo pridonijeti razvoju osjećaja nacionalne svijesti, ili, da se upoznavanjem s hrvatskom književnosti, učenike treba upoznati sa sveukupnom kulturnom historijom njegova naroda koja se od najstarijih vremena pa do danas **kontinuirano** razvijala na hrvatskom jeziku. Podređen položaj hrvatske književnosti u ovim »Osnovama« pokazuju i neobjektivni omjeri u kojima se ona uči u odnosu na svjetsku i književnosti drugih jugoslavenskih naroda. U drugom razredu gimnazije odnos sati hrvatske književnosti i ostalih u postocima iznosi 27 posto: 73 posto, s time da je najviše sati posvećeno srpskoj književnosti (19), pa tek onda hrvatskoj (15), evropskoj (11) itd. Broj pisaca od romantizma do naših dana, kako se spominje i obrađuje u nastavi, također je nepovoljan za hrvatsku književnost. Odnos između hrvatskih pisaca i pisaca ostalih književnosti izražen je ovako: 31 hrvatski pisac nasuprot 110 pisaca ostalih književnosti. Tu je najviše zastupljena svjetska (39), pa srpska (36) i, tek onda, hrvatska književnost!

Ovakav položaj hrvatske književnosti u nastavi u školama Hrvatske nije slučajan — on je smišljeno programiran, jer je jasno da sastavljanje ovakvih programa zahtijeva dugotrajan i sustavan rad. Taj je rad, međutim, bio usklađen s političkim idejama koje danas ocjenjujemo kao unitarističke i centralističke, dakle štetne za razvoj samostalnih nacionalnih kultura. Takve ideje u području školstva, uostalom kao i svuda drugdje, provodile su se u život pomoću vlasti koju je sebi usredotočio činovnički birokratski aparat. Danas pak kad doživljavamo temeljite promjene u organizaciji društveno-političkog života, opravdani su prosvjedi svih koji u školstvu, a posebno u nastavi hrvatske književnosti kakva je danas, vide potrebu da se ona reformira u smislu veće afirmacije nacionalnih vrijednosti.

Prema svim zamjerkama koje su upućene na račun novih »Osnova«, jasno je da su one pale na ispitu, pa je Zavod za unapređivanje obrazovanja bio prisiljen da ih promijeni u skladu sa zahtjevima. Bilo je, naime, krajnje vrijeme da se ovaj program iz temelja reformira na zdravim osnovama, a u korist nacionalne književnosti uz koju bi poznavanje svjetske i književnosti drugih jugoslavenskih naroda, ostalo kao koristan oslonac i informator, ali nikako kao središnji dio nastave. Jer, ako želimo da predmeti kao što su jezik, književnost, povijest i zemljopis u gimnaziji postanu osnova za izgradnju spoznaje o nacionalnom suverenitetu i državnosti kod učenika, moramo reformu školstva shvatiti ne samo kao reformu organizacionih oblika škole, nego i kao bitnu reformu cilja obrazovanja, dakle onoga što želimo postići obrazovanjem u našim školama.

B. Ježić

Iz rukopisne ostavštine Alberta Bazale

Prvi put objavljeno

(Preveo Albert Bazala; predgovor i pogovor Vladimir Bazala; knjiga sadrži i raspravu: *Albert Bazala: Mudrost grčkog naroda u priči i pjesmi*, za tisak priredio Vladimir Bazala; MH, Zagreb 1970, strana 188; cijena 60 ND.

Već desetljećima Matica se hrvatske brine da hrvatskom čitateljstvu učini pristupačnim klasična djela stare grčke i rimske književnosti, pa je tako nedavno u njezinoj nakladi objavljen i Heziodov spjev *Poslovi i dani*. Heziod uz Homera stoji na samim počecima grčke pisane mudrosti, a time ujedno i na početku povijesti zapadnoeuropske filozofije uopće. Stoga je važnost toga djela za svakoga tko želi upoznati razvitak zapadnoevropske misli, no i kulture u cijelosti, izvan svake sumnje. Prijevod Heziodova spjeva pojavljuje se međutim u tisku — naši posli! — s četvrtstoljetnim zakašnjenjem. Albert Bazala (1877—1947) preveo ga je, naime pri kraju života, pišući studiju *Mudrost grčkog naroda u priči i pjesmi*, koja je pridodana knjizi, a očito je nastala u sklopu Bazalinih priprema za drugo dotjerano i potpunije izdanje poznate nam i dragocjene njegove *Povijesti filozofije* (I—III, I. izdanjeMH Zagreb 1905—1912), koje nažalost nije dovršeno, pa i nije moglo ugledati svjetlo dana.

Međutim, knjiga o kojoj govorimo, pod sadašnjim naslovom koricama i ovitku (Heziod: *Poslovi i dani*), zapravo je mogla a i morala biti objavljena pod imenom Alberta Bazale. Naravno, ne stoga, što je Bazala preveo Heziodov spjev (828 stihova) nego zato što veći dio knjige zauzima Bazalin tekst, koji ni u kom slučaju nije puki komentar uz *Poslove i dane*. Uostalom, ako Bazalin traktat shvatimo kao dodatak, onda bi bolje pristajao uz Heziodovu *Teogoniju*, jer je to djelo, uz podatke iz Homerovih epova, prema riječima samoga Bazale, opravdano uzeti »kao temeljnu ispravu« razmatrane problematike.

Studija *Mudrost grčkog naroda u priči i pjesmi* iscrpna je i samostalna rasprava o naslovnoj temi. Točnije, ona je još i više od toga. U njezinu prvom dijelu, pod naslovom *»Mithos i Logos« — pričanje i poučljiv govor*, iznosi Bazala svoje poglede na mitologiju i uz nju povezane probleme: jezik, simboliku, logičko, odnosno racionalno mišljenje, probleme racionalizacije svijeta i života, nazora o njima itd. Sve su to dakle aktualni teorijski, ne samo historiografski ili kulturološki, nego i filozofijski problemi, o kojima se danas opet uvelike raspravlja. Baš stoga je važno u ovom trenutku istaknuti, sada kad je gotovo postalo modom, i u nas i u svijetu, govoriti o mitu, mitologiji i mitskom, kako smo u Hrvatskoj već prije četvrt stoljeća imali jednu malu, ali zato, cjelovitu teoriju mita, iz pera domaćeg autora, pisca i filozofa Alberta Bazale. No danas Bazalu rijetko kada, jedva tko ili nitko u nas baš niti ne spominje; (još pred dva desetljeća najčešće samo s pokudom). A uz mnoga druga Bazalina djela i misli, njegova teza o mitu i mitskom ni po čemu — koliko god mogli o njoj diskutirati — nije minorna. Naprotiv.

Ovdje nije mjesto stručnom kritičnom procjenjivanju navedenog Bazalina spisa. No prilika je spomenuti da ova rasprava, sa svim svojim specifičnostima, kao djelo hrvatske duhovne baštine pripada temeljima novije humanističke orijentacije naše filozofije, humanizma, tzv. »zagrebačke filozofske škole« i, neka bude slobodno rečeno, sad već njenoj klasici; liniji dakle, koja je u Zagrebu izgrađivana od Franje pl. Markovića preko Alberta Bazale, Gjure Arnolda, Alberta Halera i drugih do Pavla Vuka Pavlovića i Vladimira Filipovića, da bi je namrijeli kao rezultat i daljnju zadaću svima nama, suvremenicima i njihovim učenicima, doduše s različitim filozofskim uvjerenjima, no ipak uvijek s teorijski bar zajedničkim, tj. humanističkim temeljem. Stoga je moralna i materijalna obveza hrvatskih, a posebno zagrebačkih nakladnih kuća, da ovu knjigu s Bazalinim spisom shvate kao poticaj, te da zajedno sa znanstvenim radnicima ispune naš zajednički dug spram naše kulture, spram kulturne baštine i zajedničkim nam filozofskim učiteljima. Imperativno se, naime, nameće zahtjev traženja mogućnosti za što skorijim objavljivanjem makar samo za početak, bar knjiga izabranih spisa netom spomenutih, no i ostalih autora, čime bismo lako uvjerili ne samo nas same, nego i druge, kako nam u novije doba neposredno prethode vrijedni, ozbiljni, te izvorni mislioci.

Do časa kad možda jednom budemo sustavno mogli objelodanjivati djela ne samo naših glasovitih starih, nego i novijih filozofa, valja smatrati velikim propustom što netom izišloj Bazalinoj raspravi nije dodana — inače već postojeća! — bibliografija njegovih filozofskih radova. Propust je isto tako što u knjizi nema nikakvih preciznih oznaka kakav je i kolik (ili nikakav) redaktorski zahvat učinjen u izvornik Bazalina teksta, pravopisa, jezika i terminologije, što je pri kritičkim izdanjima normalno i neophodno. Nedostaje također bar ukratko izložena bit temeljnih filozofskih teza Bazalinih. Utoliko više očekujemo sa znatiželjom monografiju o Albertu Bazali, što je, koliko znamo, piše dr Vladimir Filipović, njegov učenik i nasljednik na katedri za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Smatrali smo potrebnim sve ovo napomenuti u povodu prikaza novoizašlog izdanja jer, kao što rekosmo, unatoč dobrodošlom prijevodu Heziodova spjeva, publikaciju valja smatrati knjigom iz ostavštine Alberta Bazale.

Zlatko Posavac

povratak filozofije – obnova tradicije

Godišnja skupština i uz nju tradicionalno oslonjen simpozij Hrvatskog filozofskog društva održani su ovog puta s izvjesnim zakašnjenjem u odnosu na uobičajeni prosinački ili siječanjski termin provjere rada HFD-a (18-20. III 1971). Koliko se same skupštine tiče to je bila jedina uočljiva razlika između nje i one tri koje su joj prethodile.

Istočni grijeh

Od poznate skupštine iz Pejovićeva predsjedničkog mandata (1966), na kojoj je prijedlogom, tadanjeg predsjednika i UO HFD, novih načela organizacije Jugoslavenskog udruženja za filozofiju i postavljanjem pitanja povjerenja uredništvu »Praxis«-a (izdavač HFD), potvrđen oštar rascjep i duboka kriza u HFD-u (dobrano anticipiravši današnje raspre i ustavne amandmane!). skupštine ovog društva postaju toliko formalističke da jedva uspjevaju privući manji broj njegovih članova. Ta kriza je toliko duboka, da se poslije ni jedan predsjednik, odnosno UO HFD-a, nije usudio postaviti pitanja koja spomenuti rascjep i kriza u sebi nose i od čijeg razrješavanja ovisi uspostavljanje neophodnog zajedništva članova i uvjeta za normalan rad društva.

Loše stanje stvari HFD-a

Zbog toga se već godinama skupštine HFD-a iscrpljuju u podnošenju izvještaja zaokupljenih mnoštvom nevažnosti, u istupanjima predstavnika uredništva »Praxis«-a koji objavljuje rezultate prebrojavanja objavljenih izdanja i stranica toga časopisa i upoznaje prisutne s kritikama koje časopisu prave reklamu, u razrješavanju i biranju novih predsjednika i UO-a, i tome slično. Istodobno, stvarno djelovanje HFD-a svodi se na održavanje slabo posjećenih predavanja u prostorijama društva (s prekovoljnim »stručnim« raspravama) i na organiziranje godišnjih skupština sa simpozijskim dodatkom (bez diskusije). Takvo stanje stvari u HFD-u popraćeno je gotovo posvemašnjim gubitkom zanimanja hrvatske kulturne javnosti za nj i njegovu aktivnost. Nekada nije bilo tako! One godine za predsjednika je izabrana dr Marija Brida, sa zadarskog Filozofskog fakulteta. Nova predsjednica i novi UO HFD-a trebali bi ozbiljno i odlučno preispitati uzroke postojećeg stanja, uznastojati oko ustvrđivanja takovih rješenja i programa djelatnosti društva hrvatskih filozofa čijom realizacijom bi ono moglo obnoviti i obogatiti razloge svoga postojanja i naziva!

Novi val – nastavak tradicije

Već simpozij održan uz prošlogodišnju skupštinu, a u još većoj mjeri ovogodišnji simpozij HFD-a (na temu: Povijest i kultura), indiciraju pojavu novih snaga u hrvatskoj filozofiji.Te snage izranjaju iz srednje i mlade generacije hrvatskih filozofa, a pretežito su nastale u krilu dvaju stjecišta filozofskih djelatnika — na sveučilišnom Institutu za filozofiju (pod vodstvom dra Vladimira Filipovića) i na Fakultetu političkih nauka (oko dra Vanje Sutlića). U imenima i doprinosima Marijana Cipre, Branka Despota, Zvonimira Posavca, dra Davora Rodina, dra Franje Zenka i drugih, mogu se s dosta sigurnosti razabrati nastavljači hrvatske filozofske tradicije, koji mnogo obećavaju. Zajedničke odrednice »novog vala« u hrvatskoj filozofiji mogli bismo sa zadovoljstvom označiti kao obnovu eminentno filozofske problematike, zamjernu kritičku razinu filozofiranja i uzorno poznavanje predmeta (u tome su zamjetni utjecaji V. Filipovića, D. Pejovića i V. Sutlića). Neki od spomenutih, a i neki koje nismo spomenuli, već su dali značajne doprinose istraživanju i obnovi hrvatske filozofske tradicije, dok Cipra i Despot pokušavaju razviti originalne i nove filozofske nazore. Na taj način »novi val« u hrvatskoj filozofiji čini se sretno kontinuira baštinu i tradiciju s vlastitim (našim), originalnim i novim probojima u obzorju suvremene evropske filozofske misli.

Izlaz iz anacionalnog

Raduje nas što u tome zamjećujemo izlaz iz sterilnosti mišljenja u koju je našu filozofiju dijelom bila dovela isforsirana politizacija filozofske problematike. Vjerujemo da izlazimo iz mrtve ulice »integralističkog«, »internacionalističkog« i »revolucionosnog« koncepta izrazito anacionalne filozofije koja, upravo stoga, u Hrvatskoj nije uspjela postati prevratnički pokret (pa čak ni studentski).

Zvonimir Lisinski

Razgovor s pijanistom Vladimirom Krpanom

Opustošeni glazbeni rasadnik

DRUGI SU NAPREDOVALI TEMPOM NAŠEG NAZADOVANJA

BERKOVIĆ:

Molim vas da mi ne zamjerite što će ovaj interview biti pomalo čudan! Kažem čudan, jer dobri običaji novinstva nalažu onome koji intervjuira da sakrije svoje lice kada nekog umjetnika predstavlja javnosti. A vidite, ja vam ne želim zatajiti da od vas tražim odgovore na pitanja koja sâm sebi već godinama uzalud postavljam. Naš razgovor se mene osobno tiče.

KRPAN:

Ako vam mogu kako koristiti, zašto ne? Uostalom, radoznao sam zašto ste baš mene izabrali za razgovor.

BERKOVIĆ:

Vrlo jednostavno! Vi ste najmlađi čovjek na svijetu s kojim mogu razgovarati o nečemu što je možda najdublja i najvrednija uspomena moga života. Iako ste u tom vremenu bili još dijete, vi se ipak valjda sjećate onih dana kad smo vjerovali da je Povijest dosudila Zagrebu da bude izabrani grad glazbe, kada smo svi živjeli u ponosnom uvjerenju da smo mi ovdje, ne samo jugoslavenska, ne samo balkanska, nego jedna od evropskih glazbenih metropola. To su bile one poslijeratne godine kada je pokojni Huml bio još živi jamac kontinuiteta jedne velike violinističke škole; pokojni Stančić, tada u naponu snage, upravo je vršio regrutaciju prinova za svoju ionako impozantnu vojsku vrsnih pijanista; tada se još činilo da će žustri Janigro vrlo brzo učiniti od Zagreba pravi rasadnik čelističkih talenata; Šulek, koji nas je u to doba gotovo zaslijepio sjajem svoje simfonijske instrumentacije i obnovljenim savršenstvom polifonog majstorstva; Zaun i Horvat zauzdali su orkestralne ansamble željeznom stegom, Sachs je vratio dostojanstvo Operi. Svaki koncert bio je svečanost duha, sve što se događalo činilo nam se važno, u svemu što nas je uzbuđivalo vidjeli smo dimenziju trajnog značaja i veličine... Sjećate li se, Vlado, tih dana?

službenički mentalitet glazbenika

KRPAN:

Da, samo što sam ja te prve glazbene doživljaje zaključao u onu ladicu svog sjećanja, gdje su pohranjene dječje slikovnice, lopte i druge igračke. Moje iskustvo sa zagrebačkom veličinom posve je drugačije. Kad sam stupio na pozornicu nije mi preostalo ništa drugo nego da ustanovim kako je studen državne i društvene nezainteresiranosti nemilosrdno opustošila taj glasoviti — kako ste ga vi nazvali — rasadnik. Najveći naši instrumentalni majstori nalazili su sve manje slušalaca na svojim koncertima, stajanje u Glazbenom zavodu brzo je nestajalo, isto kao i repovi pred kazalištima. Osiromašeno građanstvo, koje je u prvim poslijeratnim godinama manifestiralo svoju gordost i prkos putem privrženosti glazbi, počelo je tražiti svoj društveni modus vivendi negdje u zamršenoj arhitekturi samoupravljačkog labirinta. Počela je grozničava borba za standard i čitav svijet, nama vidljiv, bio je preplavljen prizemnim preokupacijama. Sve su se energije trošile u preispitivanju osobnih dohodaka, a ne duhovnog stanja. Zarade ostvarene časnim, ozbiljnim muziciranjem, i honorari, stečeni usputno u šarlatanskim poslovima, počeli su pokazivati upravo nepristojnu razliku. Nestajale su i posljednje iluzije da bi se moglo živjeti od koncerata, a čak su i nastavnička mjesta postala prava lutrija. U sve naše glazbene ustanove (pa tako i u škole), uvukao se relativizam i skepticizam. Profesori, nekada poslovično strogi propovjednici apsolutnih vrijednosti, odjednom su se osjetili izgubljenima: zašto učiti mladež nečemu što će joj u životu više škoditi nego koristiti? Nastala je prava moda nagovaranja mladih talenata da se ostave jalova posla: svatko je izbjegavao preuzeti odgovornost za tuđu darovitost. Naravno, sve je to vrlo brzo ugrozilo primat Zagreba kao glazbenog središta. Pokazalo se da neke druge sredine, neopterećene našom tradicijom i našim traumama, napreduju tempom našeg nazadovanja.

ipak je divno kad umjetnik nije sasvim ozbiljan

BERKOVIĆ:

Mislim da ste točno opisali balističku krivulju pada naše glazbene veličine. Ali ono što mene u svemu tome najviše zbunjuje nije toliko sâm pad, koliko činjenica da u tom padu nije bilo krika; na kraju te katastrofe nismo čuli ni štropot, a kamoli eksploziju. Sve je obavljeno tiho, bez otpora, kao po nekom utvrđenu i dogovorenu redu. Naši glazbeni prvaci ponašali su se kao ljudi koji nemaju što izgubiti, a najžalosnije je da i nisu imali što izgubiti osim dužnosti, obveza, brige i žrtvovanja. Naime, nije slučajno da naša sredina nikada (a najmanje u svojim najslavnijim danima) nije obilovala jakim, samoljubnim osobama, agresivnim propovjednicima vlastite genijalnosti, mahnitim monomanima koji smatraju da je glazba izmišljena na tom svijetu samo zato da njih proslavi. A, zapravo, samo takvi gorostasi volje i taštine, koji ne odgovaraju nikome osim svojoj strasti, postaju prvaci svjetskog umjetničkog ringa, oni (iako u pravilu preziru svoju sredinu) mogu tu sredinu izvući iz anonimnosti. Za zagrebački mentalitet karakterističan je tip glazbenika, kojega bismo mogli nazvati — službenik. Službenik, u najplemenitijem smislu te riječi — onaj koji služi. U našem gradu svaki je pijanist bio vođen jednim idealom: pravilno protumačiti svaku glazbenu rečenicu skladatelja i autentično je prenijeti slušaocu. Kada bi postojao neki međunarodni sud za glazbena pitanja, Zagrepčani bi uživali glas najpouzdanijih sudskih tumača. U našim školama učenici su trenirani da govore istinu i samo istinu o glazbi, a s golom se istinom danas teško može netko u svijetu proslaviti. Ali bez obzira na vanjske uspjehe, službenički mentalitet oduzima čovjeku ono djetinjasto u njemu, a ipak je divno kada umjetnik nije baš sasvim ozbiljan.

Što je veća težnja za istinom, to se u jačem intenzitetu javlja i skepsa u mogućnost pune istine. Skepsa se u koncertnoj praksi realizira kao trema, a trema guši veselje sviranja. Poznajete li nekog Zagrepčanina koji doživljuje svoj koncertni nastup kao radost mišića, bezbrižnu igru prstiju?

pobjeda, ali po koju cijenu

KRPAN:

Ako ste me htjeli uznemiriti ovim razgovorom, moram priznati da vam je to potpuno uspjelo. Dok ste govorili opet mi je pred očima bio pokojni Stančić. Između tog čovjeka i mene ostao je neki tjeskobni nesporazum, neka mučna nedorečenost. S jedne strane, gotovo sve što sam o glazbi naučio bilo je od njega (kasniji studiji u Italiji samo su potvrdivali ono što sam već čuo od pokojnog profesora). S druge strane, u njegovoj nazočnosti osjećao sam neki pritisak, koji je s vremena na vrijeme postajao nepodnošljiv, a kojega danas mogu definirati samo kao teret jedne velike sudbine, jedne besprimjerne i, u krajnjoj liniji, ipak nerazumljive ljudske žrtve. Taj izvanredni čovjek, naime, imao je sve talente koji se uopće mogu naći u jednom glazbeniku: pijanistički virtuoz, spremni skladatelj, lucidni pedagog, a uza sve to rasni intelektualac, erudit. I što bi bilo naravnije nego da je on svim svojim talentima dao zamaha, da zadivi svijet vatrometom svog glazbenog obilja. Međutim, njegova je narav nagonski tražila služenje. On svoje talente nije shvatio kao privilegij nego kao dužnost. Već na početku svoje karijere, kada se vratio s inozemnih studija, učinio je pravu vivisekciju, nepoštednu analizu samoga sebe: htio je saznati na koji način najviše može učiniti za glazbu u jednoj nezreloj, provincijalnoj sredini. Ta je analiza pokazala da će biti najkorisniji ako osnuje pijanističku školu i potpuno se posveti pedagogiji. Preuzevši jednom misiju učitelja, on je svoju ulogu odigrao do kraja, časno i bez ostatka. Njegov K. u. K. odgoj nije mu dopuštao nijedamput da skrene, da se vrati, da napravi neki kompromis. Bila bi velika sreća za tog čovjeka da je s godinama, posvećenim pedagogiji, u njemu postupno umirao umjetnik. Ali ne! Umjetnik je u njemu ostao do smrti, boreći se žilavo za svoja prava. Umjetnik koji je po naravi svog poslanja nasilnik svoje vizije, diktator i despot, nasuprot pedagogu koji služi tuđem talentu, diskretno i oprezno. Umjetnik koji traži da se kompletno (ili barem u što većem postotku) izrazi u nekom materijalu, pedagog kome se uspjeh mjeri po što manjem postotku njegove vidljive prisutnosti u živoj i neuhvatljivoj materiji: darovitosti učenika. Čitavog života hrvala su se u njemu ta dva pola njegova bića. Pedagog je uvijek pobjeđivao, ali po koju cijenu?... Danas, kada mislim o pokojnom profesoru (a sve češće me kao môra opsjeda nagon za preispitivanjem svog odnosa prema njemu) čini mi se da on nikada nije mogao biti sretan zbog naših takozvanih uspjeha: ako je netko od nas potpuno slijedio njegove želje i zamisli, onda ih nije dostigao, ako se odvojio i krenuo svojim putem, gubio je identitet...

BERKOVIĆ:

Nije Stančić jedini u nas koji je službu umjetnosti (a ona nikada ne može čovjeka razočarati) stopio sa služenjem društvenoj sredini (kod koje je izdaja tragična neminovnost). On i njemu slični učinili su da čitavo jedno doba zrači čistoćom i moralnom ljepotom, vi i ja svjedoci smo tog pothvata. Naša svjedočanstva su važna, jer poslije nas nema nikoga koga bi uspomene pozivale na akciju. Trebalo bi, Vlado, nešto učiniti za našu glazbenu obnovu. Treba obnoviti djelo poštenja. U protivnom, može nam se dogoditi da se jednog jutra probudimo s osjećajem da smo sukrivci.

zagrljaj drugog može biti smrtonosan

KRPAN:

Nešto učiniti? Ne trebate trošiti mnogo riječi da bih se ja odazvao pozivu na odgovornost. Ja se još uvijek oduševljavam ono starom devizom: ako to ja ne učinim, a tko će? ako to ne učinim odmah, kad ću?... Samo, zbilja, ne znam što bih mogao učiniti osim onoga što i inače radim: svirati, koncertirati, predstavljati općinstvu nova domaća djela itd. Ipak, imate pravo, svirati nije dostatno, treba još nešto učiniti... Samo znate, ja pripadam jednom naraštaju pijanista koji bismo mogli nazvati rasutom generacijom. Mi smo, od samog početka naučili da svatko šutke gura svoju brigu i traži svoj put. Nama je prilično tuđe svako okupljanje i organiziranje, za razliku od naših prethodniku (Radića, Muraia, Lukića i dr.) koji su imali sreću da postanu kvalificirani veslači n anašoj glazbenoj galiji prije brodoloma. Nakon toga oni su nastavili veslati, zajednički na čamcu za spasavanje. Mi, novi, morali smo plivati. Svaki sam. To je instinkt brodolomca koji zna da zagrljaj drugoga može biti smrtonosan.

BERKOVIĆ:

Predlažem vam da ovaj razgovor nastavimo drugom prilikom. Za koji tjedan, za mjesec ili dva. Iskoristimo to vrijeme za razmišljanje! Uzmimo zalet da što čvršće ščepamo savjest grešnoga grada! Moramo ne samo prisiliti tu savjest da prizna svoj dug, nego i da vrati glazbi ono što smo od nje dobili. Moramo i za samu našu glazbenu kulturu naći riječi ohrabrenja, ubrizgati joj injekciju agresivnosti i samosvijesti, jer, kako bi rekao Zarathustra, njezini su plodovi zreli, ali ona nije zrela za svoje plodove.

Dubravko Horvatić

Nacionalni izraz u apstraktnoj umjetnosti

Krilatica o univerzalnosti apstraktnog likovnog izraza poprimila je u nas značaj koji ni toj krilatici, ni apstraktnoj umjetnosti, uopće ne odgovara. Uglavnom je shvaćena u duhu onog političkog trenutka kada se apstrakcija u nas snažnije javlja (a to je sredina pedesetih godina), pa je zato ta univerzalnost odmah proglašena anacionalnom, ako već ne i antinacionalnom, kao da se, uostalom, univerzalno i nacionalno mogu isključivati. Da nesporazum bude još tragičniji, ili tragikomičniji, zagovaratelji takve »univerzalnosti«, tražit će, ipak, od svakog autora osobni izraz, izražaj vlastite ličnosti, kao da, napokon, i nacionalnost nije ništa drugo nego, na stanovit način, protegnuta osobnost.

Jedan razgovor sa slikarom Edom Murtićem što sam ga u listopadu 1967. objavio na stranicama bivšeg »Telegrama«, doživio je nesmiljene, doduše usmene, kritike, jer se dijelom dotaknuo i teme nacionalnoga u apstraktnom likovnom izrazu. »Pišući svojevremeno o Vašem slikarstvu, Jean Cassou je naglasio da ste hrvatski slikar. Znači li to da je on u Vašim djelima uočio nacionalnu crtu?« — tako je glasilo moje pitanje. Murtić je odgovorio: »Bilo bi prepotentno kada bih tvrdio da je tako. Ali mogu reći da je jedna od mojih potreba za stvaranjem vezana uz zemlju. Da radim u kojoj drugoj zemlji, u drugom ambijentu, čini mi se da ne bih našao nadahnuće za rad.« U istom razgovoru Murtić je rekao i to da Vasarelyju nitko ne može poreći, na osnovi njegovih djela, da je on Mađar. Ta je izjava bila isto toliko bogohulna i »provincijalna«, kao i moje pitanje o nacionalnoj crti u djelu jednog nefigurativnog slikara. A istodobno, nitko da posumnja u japanstvo Kumi Sugaia, Yoshimichi Sekiye, Gakiu Osawe, u kinestvo Zao-Wou-Kia! Dapače, to je kvaliteta koja svojim (pa zar baš nacionalnim?) osobinama obogaćuje nefigurativni izraz. I tako, opet, dvojstvo kriterija.

FRANO ŠIMUNOVIĆ: SIVI KAMENJAR (1963)

U Kalijanisovu djelu mogu, na primjer, prepoznati i suru grčku zemlju i kamen od kojeg su građeni hramovi drevnih bogova, kao što u Vasarelyjevim ritmovima mogu naslutiti onaj (glazbeni) ritam što dopire iz puste. Ne vjerujem da sam u tome ikada bio ikakva iznimka. Ali, zar ne uočiti taj nacionalni temelj, premda djelo svojim izrazom posjeduje značajke univerzalnoga? Ne bismo li, po istom tom kriteriju, mogli prešutjeti flamanstvo Brueghela, rusko podrijetlo Chagalla. A po istom tom »kriteriju« ne vidjeti hrvatstvo Frana Šimunovića, Otona Glihe, Ive Dulčića, Ede Murtića, Branka Ružića, Šime Vulasa, Mladena Galića, Miroslava Šuteja i inih naših slikara i kipara koji su djelovali ili djeluju u području nefigurativnog, odnosno apstraktnog likovnog izraza, značilo bi također stanovitu vrst sljepastva. Cassou, srećom, nije bio sljepac: on je vidio i hrvatski Jadran i hrvatski folklor, pa rekavši za Murtića »peintre croate«, odredio ga je — suštinski. Unutar apstraktnog slikarstva taj slikar nije za njega bio apstraktan u lošem smislu te riječi. Napokon, svi naši nefigurativni umjetnici svratili su u inozemstvu na sebe pozornost i svojom nacionalnom posebnošću koja se odrazila u njihovu djelu.

Gdje još postoje ti »apstraktni« krajolici Zvonimirova i frankopanskoga Krka, nego li u Hrvatskoj i u djelu Otona Glihe. I ako Japanci zahvaljuju svoj ugled u apstraktnoj umjetnosti i tome, što su svoj likovni izraz temeljili na svojim pismenima, Gliha ga zahvaljuje i tome, što je i ne hoteći, iz dana u dan gledao glagoljička slova. Krajolik Zagore nadahnuo je Šimunovića, more oko Dubrovnika Dulčića. Gdje li se to Miroslav Šutej prvi put susreo s onim čudesnim bojama koje vidamo na njegovim objektima, platnima i grafikama, ako ne u rodnom Pokuplju, gdje li Mladen Galić, ako ne u rodnoj Hercegovini? Tako te boje žive istodobno u njihovim djelima i na pučkom ruhu. I kad govorim o tom nacionalnom elementu u njihovu djelu, ne mislim na ona njihova djela, gdje se on očituje putem varijacija na nacionalne simbole kao što je trobojnica. Isto tako, kad spominjem Branka Ružića, ne mislim na onu nefigurativnu skulpturu »Konjanici kralja Tomislava«, već na čitav niz njih u kojima se ćuti žilava slavonska šuma i kal što u njoj ostaje nakon poplava. A kad spominjem Šimu Vulasa, mislim na njegove apstraktne kipove što se zovu »Jedra«, »Katarka«, »Grad«, »Kralj«, »Libar« itd. što već i nazivima upućuju na povijest, more i otoke, naše.

Napokon, na kraju, navest ću riječi Kurta Schwitersa: »Današnja je umjetnost čudnovata; ukoliko to jest umjetnost, ni u čemu se ne razlikuje od umjetnosti u prošlosti, no ukoliko to nije umjetnost, isto se tako malo razlikuje od loše robe prošlosti«. A kao što znamo, da parafraziram, dobra roba prošlosti uvijek je bila toliko univerzalna, koliko je bila — nacionalna.

T. Maroević

razgovor stvari

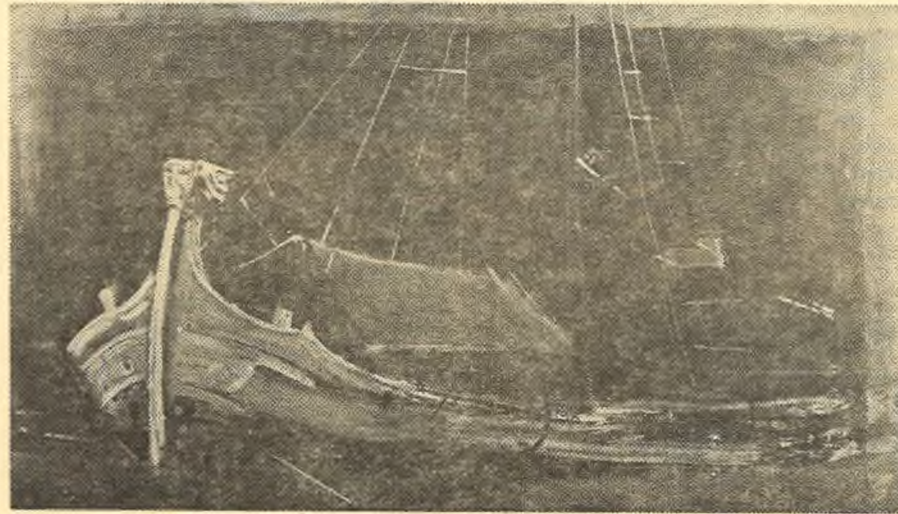
KRATKI ZAPIS ZA NEVENKU ĐORĐEVIĆ

Nedavni javni istup slikarice Nevenke Đorđević prošao je gotovo nezamijećen i jedva zabilježen, potpuno u skladu s dugogodišnjom šutnjom oko njezina imena i nedovoljnim uočavanjem njezina značenja u modernom hrvatskom slikarstvu. Tekuća likovna kritika, dakako, može naći ispriku u stanovitoj neadekvatnosti prilike: osam slika na skupnoj (pomalo prigodnoj) izložbi doista nije moralo osobito obavezivati; međutim, ta nam se velika i snažna platna čine upravo nezaobilaznim. Očigledno je da nisu najnovijeg datuma, ali predstavljaju vrlo homogenu cjelinu što se odlikuje rijetkom zrelošću i određenošću osobne stilistike.

Uski krug osnovnih motiva kojima je Nevenka Đorđević zaokupljena slikarski je bio i prečesto korišten; to su pročelja crkava, balkoni, brodice i slikovite drvene glave na njihovim pramcima — pulene. Međutim, slikarica nikad ne pada u kušnju suvenirskog bilježenja ili odveć doslovne evokacije, a njezina stvaralačka preobrazba zasniva se prije svega na dosljednom sažimanju oblika, smionom kadriranju ili rezu i vrlo škrtom, izdvojenom koloritu. Odlučnim potezima kista ona izvlači čvrste obrise predmeta te prekriva razmjerno velike ujednačene plohe. Jasnoća poretka i cjelovitost dojma svjedoče strogu nutarnju arhitektoniku slike, disciplinu što pretpostavlja posve osobitu iskustvenost.

Na ovim platnima, izravno, nema ljudi; predmeti i stvari stoje u čudnoj osamljenosti, ali posuđuju i čovjekove atribute. Stara zdanja zure tamnim otvorima prozora, bracere žmirkaju parom »očiju« na pramcu, a kamene maske konzola i četvrtaste iscerene lubanje pulena još neposrednije sudjeluju u pomalo podrugljivu razgovoru. Po svojem temeljnom ugođaju, slike Nevenke Đorđević dodiruju se s nekim iskustvima »metafizičkog slikarstva«, premda nemaju nikako ni primjerne općenitosti volumena ni (kvatročentesknog) prostornog iluzionizma ni zvučna kolorita. U plošnoj, manje nametljivoj likovnoj sintaksi naše slikarice oporija nijansa boje već naznačuje dubinu, a prvotnija geometrija odmjerava vezu među stvarima. Uz suglasja osnovnih konstruktivnih elemenata strožu promisao (posebno eksplicitno) pokazuju linije razapete uzađi po brodovima. Stare trogirske crkve njezinih slika mogu nas, usputno, podsjetiti Vidovićevih interpretacija istih motiva. Makar ni Đorđevićka nije imuna prema dražima njihove patine, očito je da tamni sjaj zidova za nju nema snagu najvećeg poticaja; kao izdanak slikarstva razvijenog na sezanističkim osnovama, ona prije svega slikarski rekreira načela njihove gradnje, dovodeći ih do emblematske jasnoće. Njezin put apstrahiranja, međutim, najbolje vidimo na antologijskoj slici »Pod balkonom«, gdje polazeći također od pojavnog neuobičajenim rakursom i kraćenjima dolazi do iznimne svedenosti i čistoće znaka. Ponešto pretjerujući mogli bismo tu sliku opisati kao sivi kvadrat na smeđem polju.

Ali Nevenka Đorđević kloni se krajnje suhoće, pukog dvoglasa. Monokromnost pojedinih partija oživljuje neočekivanim mrljama, kruti obris pomalo kapricioznom gestom. Čuvajući dosljedno svoju vezu s predmetnim (na način u mnogo čemu usporedan Tartaglinom primjeru) ona istodobno brani nedvojbeno vlastiti prostor u našem slikarstvu.

Nevenka Đorđević: BRODICA

Dr LJUBO KARAMAN

U Zagrebu je, 19. travnja 1971, u 85. godini preminuo dr Ljubo Karaman istaknuti povjesničar hrvatske likovne umjetnostį (napose njezina dalmatinskog ogranka), arheolog, konzervator i popularizator naše kulturne baštine.

Rođen u Splitu, 15. lipnja 1896. Ljubo je Karaman, kao još neki iz njegova naraštaja, imao sreću da se duhovno i strukovno formira na jednom od najelitnijih učilišta tadanje Europe; pod nadzorom glasovitih učitelja Strzygovskog i Dvořáka. Dijeleći neke ideje potonjega, Karaman je, kao organizator konzervatorske službe u Hrvatskoj (prije rata u Dalmaciji a poslije rata u Istri i sjevernim krajevima), odigrao ulogu koja je, u našim stranama, bila pandan Dvořákovu radu u Austro-Ugarskoj. Kao đak škole koju resi vanredno poznavanje materije s formalno-stilske strane i respekt prema činjenici — pozitivizam u mikroviziji i sintetizam u makroviziji — Ljubo se Karaman pojavio poslije velikih pionira (fra Luje Maruna i don Frane Bulića) ali u pravo vrijeme da, prema najvišim uzorima i najstrožim kriterijima, znanost podigne iznad romantičnih zanosa; točnije rečeno da znanost učini zanosom. Njemu je to doista polazilo za rukom a knjige su mu i rasprave — pisane dijelom tako da ih i puk može pratiti; neke čak s izričitom nakanom da probude interes i ljubav za umjetnost i starinu u najširim krugovima čitatelja — bitno pridonijele sticanju potrebite samosvijesti i onoga pouzdanja u vlastite snage i vrednote bez kojega nema kulturne egzistencije, bez kojega nema nį kulturnoga naroda.

Svoju sjajnu spremu i svjetski moderne ideje kojima se bio nadahnuo znao je staviti u službu one kulture i one umjetnosti koja se, gotovo u pravilu, upravo s tih bjelosvjetskih vidikovaca činila skučenom, neotesanom i zaostalom te je već i našim gospodičićima zaudarala na Morlake i vukove. Starina je Karaman dokazivao i, najposlije, dokazao da se značenje dometa »umjetnosti hrvatskih krajeva« ne može ocjenjivati golom usporedbom s rezultatima umjetnosti najrazvijenijih sredina već i stoga što temeljnom zadaćom ni jednome stvaraocu nije moglo biti imitiranje tuđega i sustizanje drugih nego tek (svjesno) oblikovanje vlastitoga i (nesvjesno) iskazivanje svoje osobite, makar i periferijske ali ipak jedinstvene, specifične svjetskosti: i kraj je svijeta — svijetu dio. Divlja ili uglađena to za umjetnost nije bitno; važno je bilo da bude iskazom svih svojih odrednica: kako povijesnih tako i prirodnih; kompleksnom slikom društveno-gospodarskih i političkih prilika, zemljopisnih i klimatskih datosti; čimbenika narodnosnog; slojevitosti kulturnoga naslijeđa i mnogostrukim kulturnim svezama: onoj radijaciji ideja i oblika što ni jednoj kulturi ne da da ostane i opstane u izolaciji, u odvraćanju od svijeta. Svojom završnom i kapitalnom knjigom (»O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva«, 1963) Karaman nas je jednom za svagda poučio da periferija nije sramota nego mjesto pod suncem i da nema tih prilika koje ne bi mogle, nečemu šteteći, nešto i poticaj. A glavno je svojstvo periferijske umjetnosti, zamjećuje Karaman, »sloboda razvoja, koju takva sredina, nesputana autoritetom i primjerom velikih majstora i sjajnih spomenika, daje majstorima koji rade u njoj.« Opraštajući se s jednim od najodličnijih mi pozdravljamo i jednoga od najskromnijih: radnika, koji je svojoj veličini tražio mjesto u djelima a ne u životu.

L. Z.

Na rubu kalendara

Već više od stoljeća upisuju se dionice, objavljuju po našim novinama rodoljubni proglasi, tiskaju imena dobrotvora, koji su »svojimi doprinesci« pomogli izgradnju neke od naših kazališnih zgrada. Nijedno kazalište u Hrvatskoj nije podignuto isključivo iz državne blagajne. Uvijek i uvijek moljakalo se i u najboljim gospodarskim prilikama na sve strane, potpisivali su se zajmovi s minimalnim kamatnjakom, organizirale se tombole, plesovi. Odricali su se ljudi plaća za umjetničke nastupe, prodavala su se oporučno baštinjena gradilišta i novac ulagao u zaklade za podizanje zgrada, bilo je financijalnih poteza najrazličitijih vrsta, jer pojedina su hrvatska središta željela u odnosu na vrijeme, pravu i suvremeno opremljenu zgradu.

Miletićevo proročanstvo ispunjeno

U Dubrovniku je kazalište sagradio 1864. Luko Bundić, razne kazališne zgrade u Splitu podizane su najvećma privatnom inicijativom, novac se sabirao u Varaždinu. U Zagrebu, središtu hrvatske kulture, i od četrdesetih godina prošlog stoljeća matici svih naših glumišnih stremljenja, nikada niti jedna kazališna zgrada, od onih prvih, pa do one zbog koje i pišem ove usputne bilješke, nije podignuta bez izdašne pomoći hrvatskog naroda. Nama, nažalost, naše vlade nisu gradile kazalište. Iz plemićkih, gornjogradskih privatnih palača u kojima su se izvodila i prve kajkavske predstave, prešlo je naše glumište u Stankovićevu zgradu, koju je on sagradio s namjerom da novac dobiven na lutriji najbolje investira. Tu smo zgradu otkupili ponajviše narodnim zajmom. Upravo su nepregledne financijalne domišljatosti kojima je obavijena gradnja današnjeg **Hrvatskog narodnog kazališta**. I tu je hrvatski narod dao mnogo više od simbolična obola. A izgradnjom ove zgrade 1895. i njezinim otvorenjem, nitko nije jamačno pomišljao na riječi njezina prvog intendanta, Stjepana Miletića, koji je više no proročanski izjavio da slijedeće kazališne zgrade neće biti u Zagrebu idućih stotinu godina!

I odista; sve što smo kasnije pretvorili i kazališne dvorane (Tuškanac, Frankopanska ulica, Kaptol), sve su to bile adaptacije, krparenja, dogradnje i pregradnje, kazalište je uvijek dolazilo na mjesto gdje je već netko bio, moralo se prilagoditi postojećem prostoru.

Hrvatska kazališta – narodna posvema

A danas, kada danomice čitamo o plemenitoj akciji kojom nas **Zagrebačko kazalište mladih** poziva da pridamo pokoji dinar za ostvarenje njihove zamisli o gradnji prve zgrade jednog kazališta za mlade u Hrvata, onda nemojmo s negodovanjem mahnuti glavom i prezirno promrmljati kako opet netko traži od nas novac! U Hrvatskoj se samo tako može, kako nas povijest uči, izgraditi kazališna zgrada; mi već više od stoljeća otvaramo vrata kada na njima zvoni netko, sa škrabicom. Ako nas u tome nešto može utješiti, onda ne bismo smjeli smetnuti s uma da su hrvatska kazališta u pravom i najplemenitijem smislu te riječi **narodna**, jer ih je hrvatski narod izgradio sâm sebi!

Prijeteće vijesti

U teškim gospodarskim prilikama hrvatskim, našli smo ipak toliko snage da odvojimo novac za obnovu zgrade **Hrvatskog narodnog kazališta**, jer ako tom prilikom i nije bilo plebiscitarne akcije sakupljanja novca, to ne znači da one tvornice, ustanove i poduzeća koja su otkupila mjesta u novoj zgradi nisu svoj višak rada poklonile glumištu, a tko zna nećemo li sutra upisati pokoji dinar za izgradnju novog **Dramskog kazališta Gavella**, čija je sadašnja zgrada u žalosnom stanju! Kazalište u Rijeci je zatvoreno, kazalište u Splitu je zatvoreno. Dotrajale su ove građevine, nagorjele i nesposobne da u sebe prime glumce i gledaoce. Iz Osijeka stižu prijeteće vijesti! Odasvud se čuje vapaj za pomoć. I tako već stotinu i dvadeset godina mi Hrvati osnivamo odbore i komisije, pišemo pretstavke, upozorenja, molbe i tužbalice, želeći spasiti ono što smo nekoć vlastitim snagama podigli.

Pouke drugih: ne krpajmo!

Nije potrebno otići daleko pak vidjeti da u drugim sredinama i nije baš tako crno. Bojan Stupica je sâm ostvario nekoliko svojih arhitektonskih zamisli u Beogradu, međunarodni natječaj za novu beogradsku operu je pred zaključenjem, čeka se odluka porote. U nas se pak krpa prišiva na dotrajalu zakrpu i panično strepi nad svakom električnom instalacijom, koja bi danas ili sutra još jednu hrvatsku kazališnu zgradu mogla pretvoriti u zgarište!

Vlastitim snagama

I kada u ovom trenutku čitamo popise onih koji su dali svoj prilog izgradnji nove zgrade **Zagrebačkog kazališta mladih**, valja nam se sjetiti da u Hrvatskoj nikada i nije bilo drugačije, da je to gotovo jedini način da dođemo do svojih »hramova Talijinih«, i da, naposlijetku, ništa u tome nema od nečasnog obijanja tuđih pragova. Naša gospodarska i glumišna povijest uči nas samo da osim stvaralačke, mi Hrvati imamo i dugu tradiciju u ovakvim, široko temeljnim pokretima i prikupljanja novčanih sredstava, pak ako se nekome hoće da ih prezirno nazove kucanjem na tuđa vrata, onda mu valja reći da je to obraćanje nama samima, jer — i opet nas tako uči prošlost, jedino s te strane i možemo očekivati pomoć.

Nikola Batušić

TORANJ

IVAN KUŠAN: »TORANJ« PRAIZVEDBA U ZKM REDATELJ MIRO MEĐIMOREC

Kazalište našeg vremena razbilo je kubus pozornice i zamijenilo ga kuglom — planetom. Svi smo svakodnevno gledatelji i glumci bačeni u beskraj istodobnih drama. Orest i Hamlet, Edip i Koriolan, projicirani planetarno postaju identitetima za sudbine cijelih naroda. Tragedija i komedija, farsa i burleska, izmjenjuju se na ovom planetu koji astronauti vide kao embrio uronjen u plodnu vodicu atmosfere i bačen u beskraj. S jedne ili druge strane rampe prepoznajemo čehoslovačku farsu, grčku tragediju, američko crkveno prikazanje ili vlastite pučke skečeve s igranjem, pjevanjem i zatvaranjem. Prepoznajemo i vlastito kazalište, u kojem se neki bljedunjavi mazohist kuša zatvoriti pred tekućom dramom svijeta, i u seljačkoj bjelokosnoj hiži, krčmiti mrtvorođenčad svog sterilnog odnošaja s »vječnošću«. Dok »tamne sile« svijeta svakidašnjim podzemnim udarima razaraju naša bića, dotle naše kazalište njeguje papirnate fikuse i slaže ih oko lijesa jedne umjetnosti. Umjetnosti u koju je prestao pritjecati »život«, i u koju, u posljednje doba ipak počinje pritjecati, rastačući i lijes i mrtvaca.

Izvedba »Tornja« Ivana Kušana u režiji Mire Međimorca jedan je od takvih zahvata, za sad značajniji kao gesta, negoli kao rezultat. Kušanova mozaikalna humoristička vizija poratne Panonije dana je u obliku pučkog spektakla moderne scenske fakture. To je vizija »naivne faze« socijalizma koji nije bio bez okrutnosti i smiješnosti, i koji u piščevoj elastičnoj, i da tako velim, polistilskoj rečenici, izrasta u farsu što se okuplja oko simbola beskorisnog tornja, koji je ujedno i simbol poratnog »nepismenog« optimizma. Mladiredatelj, koji se već nekoliko puta iskazao prvorazrednim ostvarenjima, pronašao je u toj građi idealan povod za svoju viziju kazališta. Diskontinuitet i istodobnost zbivanja, mozaik detalja i dosta cezura za glazbenu i igračka paradiranja, jednom riječju, dosta građe za kazališnu utakmicu. Mjsetom izvedbe postade gimnastička dvorana, a gimnastičke sprave rekvizitima igre. Ansambl Zagrebačkgg kazališta mladih, ti rečeno s puno simpatija, cigani bez čerge koji nas sve češće oduševljavaju, zaposjeo je ovu dvoranu tako prirodno, da nam je umalo postalo jasno da prostor kazališne igre može biti sve gdje može stati čovjek. Ali parada je počela prije dvorane (to je u onoj zgradi što se doima kao šupa za drva HNK-a), gdje su nas dočekali kolporteri s »Panonskim glasnikom«, reklamni toranj i divna limena glazba koja barem za mene predstavlja identite poratnih godina. Uniformirani čičice s librima za note, amorfni kao i svi »limenjaci« svijeta, oživjeli su ritmove naivnosti, prve ritmove »socijalizma« koji su, zajedno s lošim bombonima, bili dio onog kaleidoskopa iza kojeg su drugovi Cuco i Ronjac (meni tada nepoznati) projektirali budućnost, sunce joj ljubim. Međimorec taj svijet daje potenciranom fizičkom ekspresivnošću, kao niz kadrova vezanih glazbom i plesom. Tu nastaje i distoniranje s Kušanovim tekstom koji nije u ekspresiji zbivanja, najčešće veoma banalnih, nego u impresiji jezika. Kušanovo djelo vrijedi na ravni jezičnih nijansi, koje s jedne strane guta neakustična dvorana, a s druge zatrpava obilje fizičkog scenskog gibanja. Umjesto da se piščeve karikature što realističkije izvode, kako bi zbiljska podloga karikiranog bila očitijom, one se potenciraju scenskim karikiranjem, koje može biti efektnim, ali koje je samom sebi svrha. Tekst tako postaje scenarijem za redateljeve scenske ekshibicije, često vrlo uspjele i inventivne, ali koje autor ovih redaka ne može prihvatiti kao značajniju kazališnu mogućnost. Kazalište bez književnosti, i bez scenskog poštovanja te književnosti, može biti samo puka igra koja ne može nadići zabavni značaj. Ako je i toliko dosta, onda je ova izvedba »Tornja« prvorazredna zabava, prema kojoj zadržavam sve rezerve čovjeka kojeg zanimanja za kazalište smjeraju prema složenijem scenskom izrazu. Nužno je, pak, naglasiti da ovaj tip izvedbi unosi život u okoštale strukture našeg teatra, te da pridonosi rađanju njegovih novih mogućnosti. U ujednačenoj igri ansambla povremeno su se izvrsnom igrom isticali Zvonko Torjanec, Tatjana Verdonik, Ratko Buljan, Tanja Knezić i Nikola Car, koji je bio toliko marljiv da je u zanosu ljosnuo s gimnastičke sprave i razbio glavu.

Veselko Tenžera

U RUJNU TJEDAN HRVATSKOG FILMA U LONDONU

HRVATSKI FILM IZLAZI U SVIJET

Direktor britanskog filmskog instituta Ken Wlaschin govori o našim filmovima

U reprezentativnoj dvorani National Film Theatre u Londonu (gdje se svake godine u studenom održava vrlo ugledni međunarodni festival nagrađenih filmova) započet će u večer 12. rujna 1971. jedna — i za nas i za Engleze — nova i do sada neuobičajena priredba: **Tjedan hrvatskog filma.** U sedam dana publici britanske metropole bit će prikazano 7 igranih filmova, dva programa dokumentarnih i jedan program crtanih filmova koji treba da pruže sliku najnovijih gibanja u hrvatskoj kinematografiji. Za uzvrat, između 26. rujna i 2. listopada bit će u Zagrebu priređen **Tjedan britanskog filma,** u sklopu kojega ćemo vidjeti probrani program najzanimljivijih djela najnovije britanske produkcije.

Inicijativu za ovu razmjenu »filmskih tjedana« između Hrvatske i Velike Britanije dalo je Društvo filmskih radnika Hrvatske još koncem 1969. Smatrajući da programi »jugoslavenskog filma« iz više razloga nisu nimalo sretni oblici upoznavanja međunarodne javnosti s pojedinim nacionalnim kinematografijama, društvo je predložilo — putem Komisije za kulturne veze s inozemstvom SR Hrvatske — da se postupno u nekoliko europskih zemalja prikažu tjedni ili retrospektive hrvatskog filma. Prvi takav aranžman uključen je u međudržavni ugovor o kulturnoj suradnji između SFRJ i Velike Britanije, te se već više mjeseci obavljaju intenzivne pripreme za njegovu realizaciju.

U prvoj polovici travnja u Zagrebu je boravio direktor Britanskog filmskog instituta i selektor Londonskog filmskog festivala Ken Wlaschin. U intimnoj projekcionoj dvorani Društva filmskih radnika (koja se, stjecajem okolnosti, nalazi na Britanskom trgu!) on je neumorno gledao projekcije ukupno 24 igranih i preko 50 kratkih filmova, kako bi mogao predložiti izbor djela koja mu se čine najprikladnijim da predstave hrvatsku filmsku umjetnost u vrlo kritičnoj londonskoj sredini.

Kakvi su izgledi da Tjedan hrvatskog filma privuče pozornost londonskih filmskih krugova? — obratili smo se britanskom selektoru s prilično razumljive skepse s obzirom da je riječ o prvom istupanju hrvatskog filma.

Wlaschin nije diplomatski izbjegao srž pitanja:

— Bit ću iskren: hrvatski je film potpuno nepoznat pojam u nas i kad bih samo to najavio, naša bi dvorana od 519 sjedala ostala prazna kao da je riječ, recimo, o bugarskom filmu. Sreća je, međutim, da je publika

Londonskog festivala već upoznala neke zaista izvrsne hrvatske filmove, kao što su Papićeve »Lisice« ili Mimičin »Događaj«. Trebat će, znači, samo skrenuti pažnju da su to bili hrvatski filmovi, pa će se pojaviti interes za nacionalnu filmsku sredinu koja je dala tako zanimljiva djela, zapravo najuspjelija djela iz Jugoslavije koja je London vidio u zadnje dvije-tri godine.

Vi ste u šest dana gledali naše filmove preko pedeset sati. Normalno je što smo znatiželjni čuti Vaše dojmove . . .

— Dolazeći iz zemlje s pedeset milijuna stanovnika u zemlju gdje živi deset puta manje ljudi, čovjek mora biti ne samo iznenađen, nego i istinski impresioniran, kad otkrije da tu postoji relativno velika filmska proizvodnja od 7—8 filmova godišnje na tako visokoj profesionalnoj razini. Kvaliteta izradbe vaših filmova zaista je visoka — spomenut ću samo, kao na primjer, snimatelje Pintera i Vodopivca koji su prvorazredni. Pod tim dojmom čovjek se mora priupitati zašto, zapravo, Škoti ili Velšani ne snimaju svoje filmove? . . .

Jeste li iz naših filmova mogli steći stanovitu sliku o životu i problemima ove sredine?

— Donekle. Znam da je za vas protekli rat veliki problem, presudan za vaš život, no rat je u svijetu više-manje zaboravljen. Publiku sačinjava mladež između 15 i 23 godine, a za njih je Hitler samo ime iz dosadnog udžbenika povijesti i njih to sve skupa ne zanima . . . Najzanimljiviji su vaši filmovi oni koji su najviše lokalno obojeni. Recimo, »Tko pjeva zlo ne misli« vrlo je lokalan, tzv. »mali« film, ali dobro rađen i s puno šarma, to može

zainteresirati svijet, jer svuda ima nostalgije za prošlim vremenima. »Lisice« je isto vrlo lokalan, folkloristički, politički obojen film, no baš zato je dobro primljen u svijetu. Uopće, uspjeh dolazi kad na njega ne računate, kad iskreno radite filmove za sebe. I mi Englezi imamo takvo iskustvo: između 1945. i 1950. snimali smo svoje Ealing-komedije da bismo se malo razonodili i ti su filmovi neočekivano postali strašno popularni u Americi. Kad smo se polakomili i nastojali praviti filmove koji su računali na američko tržište — propali smo.

Vi, dakle, preporučujete okretanje sebi, što jedino može biti zanimljivo i za druge?

— Nije ni to tako jednostavno. Vi u svome životu prolazite faze koje su drugi već prošli. Recimo, film »Horoskop« — znam da to nije hrvatski film, ali je ipak iz Jugoslavije — bio bi zanimljiv da 15 godina ranije Fellini nije snimio svoje »Vitellone«. Međutim, vi imate, koliko čujem, dosta političkih problema, a o tome ne snimate filmove. To bi sigurno zanimalo ljude, ovdje prolazi linija između Istoka i Zapada, pa možete pružiti nešto što ne daju ni Istok ni Zapad. Čudim se, također, da vas ne zanima epika vaše prošlosti, a tu biste, poput Poljaka ili Španjolaca, imali o čemu govoriti. Važno je, čini mi se, govoriti o autentičnim vašim temema iz života ili iz prošlosti, a ne po svaku cijenu nastojati biti u toku strujanja modernog filma.

Kakvi su Vaši dojmovi o našim kratkim filmovima?

— Dokumentarni su filmovi zaista izvrsni, njihova je razina možda čak i viša nego kod igranih filmova. Autori poput Papića i Babića fasciniraju svojim temama, pokušavaju nove stvari, otkrivaju navike, običaje i prilike koji su vrlo, vrlo hrvatski. Što se crtanog filma tiče, pa to je vjerojatno još uvijek najbolja animacija na svijetu kao zajednički pokret. Ako se i osjeća stanovita stagnacija, to je, rekao bih normalno kad se jednom dosegne gotovo najviša razina. Bio sam u »Zagreb-filmu«: pravo je čudo kako tamo uspijevaju proizvoditi filmove XX. stoljeća u tako jadnim prostorijama iz XIX. stoljeća!

A što očekujete od uzvratnog programa Vaših filmova u Zagrebu?

— To ovisi o selekciji. Trebalo bi predstaviti nove autore kao što su Kenneth Loach s filmom »Kes« ili Barney Platts-Mills s filmom »Bronco Bullfrog«. Ne treba se zavaravati: Lean, Olivier i Read danas su već davna prošlost, premda još snimaju. Spadaju već u prošlost čak i Karel Reisz i Lindsay Anderson, premda su još nedavno bili avangarda. Na filmu je smjena generacija nemilosrdno brza . . .

Još jedno pitanje: kako da najavimo program u Zagrebu? Tjedan britanskog ili samo engleskog filma?

Svoju malu nedoumicu naš je sugovornik prikrio diskretnim smiješkom. Opredijelio se, ipak, za službenu formulu:

— Mislim da je bolje reći Tjedan britanskog filma.

Uostalom, Ken Wlaschin je — američki državljanin. Na odlasku se raspitivao za knjige iz kojih bi se mogao upoznati s hrvatskom političkom i kulturnom poviješću i tražio je tekstove o hrvatskom filmu. Posebno je inzistirao da kopije izabranih filmova stignu u London mjesec dana ranije, jer on kani na posebnim projekcijama animirati vodeće britanske kritičare. Možemo biti mirni: Ken Wlaschin je ozbiljno shvatio svoj posao i stalo mu je da Tjedan hrvatskog filma u Londonu zaista uspije. Treba se nadati da ćemo i mi sa svoje strane pokazati istu mjeru revnosti i sposobnosti da sve bude učinjeno kako treba i na vrijeme.

I. Š.

Pogled iz naslonjača

Svakog petka...

Svaki kritik televizije sigurno je već nebrojeno puta dolazio u sukob i sa samim sobom i s predmetom svojih kritičkih opažanja tj. televizijom, odnosno sa svime onim što televizija predočava. To je prilično zamršen odnos između jednog medija i njegovih kritičara, jer i televizijski medij vrlo često djeluje kritički, pa se u biti i poslovi kritičara i poslovi televizije poklapaju. Drugim riječima, kritika televizije nerijetko se svodi na kritiku kritike. A to nije zahvalan posao. S druge strane, skeptici i zlobnici imaju donekle pravo kada kritici televizije predbacuju nestručnost, jer su područja kojima se televizija bavi toliko različita i posebna, da kritikačtelevizije stavljaju na pravu žeravicu: ukoliko se pojedini kritik isključivo bavi tzv. televizijskim medijem, tj. svime onim što karakterizira posebnu televizijsku izražajnost — postaje dosadan i sebi i drugima, a ukoliko se osvrće na sadržaje pojedinih emisija (političke, gospodarstvene, kulturne-umjetničke, znanstvene, odgojne, informativne i druge) postaje nestručni svaštar — s obzirom da ne posjeduje renesansni talent i enciklopedijsku naobrazbu — kojemu se mogu podsmjehivati i stvaraoci koje kritizira i čitatelji koji to čitaju. Šugav posao, rekli bi tinejdžeri. Bogme i jest. Međutim, bilo kako bilo, osobno držim da se u kritici televizije mora zboriti i o jednom i o drugom, tj. i o sadržaju i o formi, kako bi to rekli estetički tradicionalisti.

O GUP-u (Generalnom urbanističkom planu Zagreba), o stanovima, o »federalnom obezbeđenju« i o svemu drugom što se samo poželjeti može..

Emisija »Petkom u 19« bar ovaj put, pokazala je da moe biti i zanimljiva i aktualna. Realizatori (Darko Vizek i Ivo Vrbanić) izveli su »na čistinu« mnoge uglednike s područja urbanizma, stanogradnje, zračnoga prometa i politike. Izjave, razmišljanja i pokušaji razjašnjavanja predstavnikâ zagrebačke stambene izgradnje i urbanizma toliko su bili zapleteni, nerazumljivi i nedogledno općeniti da nisam gotovo ništa razumio. Nisu, vjerojatno, razumjeli ništa ni mnogobrojni televizijski gledaoci. Osim jedne jedine pojedinosti: da za stan treba platiti oko 16 do 20 milijuna starih dinara. Ispostavilo se, naime, da jezik kojim pojedini uglednici i gosti televizije govore, predstavlja pravu poslasticu za naše jezikoslovce. To je doista novi jezik, odnosno varijanta meta-jezika, stopostotni »Mandarin — Sprache«, kojim se mogu sporazumijevati isključivo oni što su ga izmislili. Ja, bojim se, ne. U drugom »bloku« te stvarno zanimljive emisije nastupili su zrakoplovni stručnjaci na čelu s drugom Batrićem Jovanovićem, direktorom Savezne uprave za civilnu zračnu plovidbu. I tu je bilo pravih pravcatih bisera. Ipak, nešto sam shvatio. Drug Jovanović je, braneći izgradnju tivatskog aerodroma nasuprot dubrovačkom, rekao da je »zdrava konkurencija« među aerodromima jako dobra stvar, pa mu je kao primjer poslužio lanac aerodroma na havajskom arhipelagu i jedna, bože mi prosti, trockistička poštapalica, kada je istaknuo da on stanje u međuodnosima naših zračnih luka izjednačava sa stanjem permanentne revolucije. Tako je i naša zračna plovidba dobila svoj filozofsko-revolucionarni smisao. S druge strane, dotični drug Jovanović je neprekidno isticao činjenicu da on nema niša protiv republičkog osamostaljivanja u zrakoplovnom smislu, kategorički naglašavajući upozor da su »poslovi bezbednosti (međurepublička dogovaranja o inozemnim zrakoplovnim društvima) »federalni poslovi«. Da bude svima jasno.

Vladimir Vuković

Vladimir Vuković

naše malo misto — ti si kao zdravlje!

Naravski, nije slučajno to što ljudi vole gledati tv-seriju »Naše malo misto«. Ili točnije, što su je voljeli gledati; jer »Našeg malog mista« više nema. Šteta. Ja se uopće ne slažem s autorima i posljednjom epizodom: čemu onaj nasilni, isforsirani »švenk« preko groblja? Zašto tako iznenadno? U stvari, donekle i shvaćam autore: sve im je to pomalo dosadilo pa su jedva dočekali kraj. Doista mi je krivo što jedna izvrsna hrvatska klošmerlijada odlazi. Posljedice tog odlaska osjetit će se kasnije. O tome nema nikakve dvojbe.

Nikada nisam tvrdio, niti to tvrdim i sada, da »Naše malo misto« nije imalo slabih mjesta. Kako da ne. Recimo, prva i posjednja epizoda nisu me baš oduševile. Pa što onda? Sada bi, dakle, trebalo na onaj stari, dobro okušani hrvatski način ta slaba mjesta »na brzinu« uopćiti, poistovjetiti s cijelom serijom, pa onda cijelu seriju — proglasiti slabom. Za volju kozmopolitizma i boza-estetike koje se odriču već i oni što su je izmislili.

U čemu je bila draž »Našeg malog mista«? Pa upravo u toj prekrasnoj povezanosti lica, »mitova« i radnji s gledaocem, koji nikada nije tražio smijeh pod svaku cijenu, već smijeh s razlogom. Bepina, Luigi, Roko, Anđa, »pošćer« i toliki drugi, odavno su prešli »rampu« i svaki na svoj način postali svojinom tv-gledališta. A to se ne događa tako često na malome ekranu. U tome, u toj »malomišćanskoj« tragikomičnosti izrastaju lica, postupci, radnja, moral, psihologija do čudesne jednostavnosti koja postaje svakom razumljiva i dostupna. Ne radi se tu o nekakvoj »tipičnosti« (čega se boje puritanci, furtimaši i provokatori) kojom bi naš »dalmatinski živalj« bio izvrgnut ruglu, uvredama i pakosničkom ismijavanju, nego se radi o sretnom nadahnuću, jednostavno, o poznavanju i talentu, o uopćenom uočavanju značajki jednog mentaliteta, načina života, načina mišljenja, govorenja, reagiranja; to jest tipično, ali nije uvredljivo. Ljubav prema nečemu ne dolazi od isključivog »šmajhlanja« i češkanja po tabanima, nego veoma često dolazi iz suprotnog smjera. Dolazi s tzv. zajedljive »bande«, dolazi, zapravo, odonuda otkuda joj se čovjek najmanje nada. Ljubavi prema »Malom mistu«, kao i sve ljubavi, uostalom, teško su protumačive i shvatljive. Ali jedno je sigurno: da lica u toj seriji nisu ljudi od krvi i mesa, da nisu ono što jesu — a ljudi jesu — teško da bi naišli na tako pozitivno primanje u vrlo šarolikom tv-gledalištu.

Redateljski pristup Daniela Marušića, zasnovan na čvrstim, zdravim realističkim pretpostavkama sukladan je na stanovit način realističkoj premisi televizijskog medija uopće. Stoga je i cijela ta serija postala ono što je nekada bila i čkaljistička inicijativa u negativnom smislu: postala je dio televizijskog izraza, a to će reći neodvojivi sastojak televizijske zabave i pouke istodobno.

Jer humor, satira i smiješne uopće jesu, doduše, proizvod racionalističkog duha, ali nisu i ne mogu biti apstraktni, bezbojni i nadrealni. To su shvatili i Miljenko Smoje i Daniel Marušić i plejada izvrsnih glumaca: Asja Kisić, Karlo Bulić, Zdravka Krstulović, Boris Dvornik, Mirko Vojković, Miše Martinović, Antun Nalis i toliki drugi

Što se mog osobnog ukusa, shvaćanja i odnosa prema humorističkom kriticizmu tiče, za mene je pravi sukus te serije sadržan u pretposljednjoj epizodi koja je bila, inače, dosta kritizirana, ali bez pravih razloga. Ta epizoda, britko prodirući u tkivo poslijeratnog skorojevićevstva i svega onoga što je zakitilo naš turističko-potrošački »bum«, i u sve ostale apsurdne i komične dihotomije jednog društva u stadiju naglog bogaćenja, ta epizoda, dakle, predstavlja obrazac dobrog televizijskog humora i satiričkih pokušaja uopće.

Okrenuli mi cijeli taj fenomen »Malog mista« ovako ili onako, on u svakom slučaju ostaje kao prvi uspjeli pokušaj stvaranja suvremenog hrvatskog televizijskog humorizma u kontinuitetu, bez ugledanja na ovu ili onu televizijsku produkciju. S druge strane, pojava »Malog mista« omogućila je cijelom nizu izvrsnih hrvatskih glumaca da pokažu i dokažu svoju iznimnu vrijednost i takav komičarski smisao koji nimalo ne zaostaje za nekim razvikanim i bogodanim komičarima po »krvi i rođenju«. Nije to isključivo pitanje rustičnog, malomišćanskog« lokalnog kolorita u veoma dobrim dijalozima, nego je to, prije svega, snaga, duh i stvaralaštvo autentične ekipe glumaca. Sve te zaplete i rasplete, sav taj sjaj govora i finih dvosmislica, sav taj komični mikrokozam u kojemu se zrcali suvremeno zbivanje u jednom narodu i društvu, dobrim su dijelom ponijeli na svojim plećima baš ti glumci; i kroz svoja obličja i kroz svoj poseban smisao za komično govorenje i mišljenje.

Onaj nesretni »švenk« preko groblja, koji nedvojbeno simbolizira smrt i umiranje, ne bi smio biti i posljednji »švenk« ekipe »Našeg malog mista« — uopće.

OD KRVI I MESA — KARLO BULIĆ KAO DOTUR LUIGI

istarske stranputice

glas vapijućeg iz pustinje ili pismo iz umaga

Zaputiti se zavojitim cestama središnje Istre koje se poput krakova meduze granaju iz Pazina, znači naći se usred carstva tihe smrti. Slikoviti srednjovjekovni gradići na brežuljcima s istaknutim, spram neba uperenim zvonicima, kriju u sebi neumitnost propadanja. Njihovi žitelji davno već otidoše odatle, a preostali broje svoje posljednje dane. Slično je i sa selima pripijenim uza cestu, čije nastambe zapanjuju urbaniziranog namjernika odsutnošću elementarne uljuđenosti; bijeda i rezignacija koja iz nje ističe krase taj krajolik. Naša Istra!

I sve tako do pitomije Bujštine. Put nas vodi do Umaga, uzmorskog gradića s nekoliko tisuća stanovnika. Raskošna su hotelska zdanja razbila stoljetni graditeljski sklad svojstven svim našim primorskim mjestima, a sve poradi gospodarski konjukturne usmjerenosti na turizam, koji čini zbroj svih nastojanja vrijednih žitelja Umaga. Ta kako i ne bi! Talijani su rado viđena i svim mogućim reklamnim smicalicama privlačeća klijentela (à propos: hotelijeri se upravo nakanjuju senilnu ali konvertibilnu turističku elitu privući i ljupkim zečicama u »Penthouse-klubu«!).

Unutar takvog poimanja stvari i poglavito praktično-poslovnog duha, djeluje donkihotski postojano ogranak Matice hrvatske u Umagu. Osnovan 1967. taj je ogranak sve do 1969. postojao samo na papiru, da bi tek te godine, zahvaljujući zasigurno samo iskrenom pregalaštvu tajnika Iva Balentovića, inače umaškog pismoslikara, i predsjednika ogranka dr Frana Steka, ljekarnika, stvar bila pokrenuta s mrtve točke. Izdano je petnaest brojeva opsegom i prilozima skromnih »Susreta«, nekoliko pjesničkih zbirki i zapaženi informativno-literarni zbornik »Bujština 68«. Malo, ali valja imati na umu da se s tri tisuće dinara milostinje od Fonda za kulturu više nije ni moglo napraviti. A ipak je učinjeno! Otkriven je spomenik hrvatskom pjesniku Viktoru Caru Eminu i to mukotrpno skupljanim dobrovoljnim prilozima privrednih organizacija. Tom su prilikom prvi put u Umagu viđeni predstavnici Središnjice Matice hrvatske. Bolje ikad nego nikad, kažu umaški neimari. Okus grkoga ostaje u nama slušajući te skromne vrijedne ljude. Pričaju nam o svojim naporima da se održe na površini, krmareći oprezno između oštrih podmorskih hridi Scile i Haribde. Hladno primanje njihovih nastojanja u gradskim političkim i javnim forumima trajalo je godinama. Ni riječi razumijevanja, ni mrvice pomoći. Gledano je na njih s nepovjerenjem i nelagodom. Samo ime u nazivu odbijalo je ljude. Školski zbor valjalo je lukavstvom pridobiti da pjeva na svečanosti u povodu otkrića spomenika. Najprije je dr Steku odgovoreno da zbor na svom programu nema istarsku himnu, a kad je on inzistirao barem na državnoj, pristanak je ipak dan. Ostavljeni sami sebi, nailazeći neprestano na odbijanje i pasivni otpor, djelatnici Matice hrvatske doimaju se poput ljudi izvan zakona. Djeluju u anonimnosti, javno ih se potpuno ignorira, na svaki njihov trud gleda se sa sumnjom. Zagreb je pun lijepih riječi za njihovo postojanje i rad, ali zbiljski ništa ne čini da im pruži pomoć. Ni Rijeka nije ništa agilnija. Dva-tri kazališna posjeta, redovito pristizanje po jednog primjerka »Dometa« i »Kamova« — i to je sve. A Umag je smješten u neposrednoj blizini Italije, bio je stoljećima izložen najcrnijem odnarođivanju, hrvatska je riječ gušena na sili i u krvi, pa ni danas nije imun od sustavnog penetriranja nama ne odviše naklonjenog talijanskog tiska. I zato ne valja uzeti za zlo članovima umaškog ogranka Matice hrvatske kad s tihom zavišću gledaju na izvrsno organiziran i plodonosan rad umaškog »Circolo italiano di cultura«. Njihovi prijatelji i sugrađani okupljeni u tom klubu i te kako znaju iskoristiti znatna materijalna sredstva koja im stoje na raspolaganju, dokazujući i braneći svoja nacionalna obilježja (dvojezični natpisi na svim javnim mjestima samo su jedno od niza priznanja zajednice njihovu trudu). Žalibože, Matica hrvatska za svoj istovrsni trud nema takvih mogućnosti.

Ne valja smetnuti s uma da najveći dio stanovnika Bujštine i danas u svom domu govori talijanski, mada nisu te narodnosti! Školstvo je malo pridonijelo ucjepljenju hrvatskog jezika i hrvatske kulture u taj živalj. Postavljeno na unitarističke temelje, ono je najbitniji krivac za sve moguće posljetke koji se već danas pokazuju u svoj svojoj ozbiljnosti. Zabrinutost Istrana nad popisom stanovništva i njegovim rezultatima nije temeljena na proizvoljnim ishitrenostima. Makinacije oko regionalnog opredjeljivanja smjerale su posve određeno na ovaj kraj.

Ostaje nam zaključiti na koncu sve usputne bilješke o najzapadnijem dijelu Hrvatske da nam svima, a kulturnim radnicima posebice, predstoji više nego ozbiljna zadaća pružanja pomoći usamljenim lučonošama kulture i čuvarima hrvatskog narodnog osjećaja u Istri. Proklamirana načela i razolucije valja provesti u djelo, a dosadašnje pogreške smireno i bez emfaze, ali sustavno i temeljito — otkloniti. To je povijesna naša zadaća i naš dug prema Istri.

Nedjeljko Fabrio
Igor Mrduljaš

UMAG

Osijek

Nagrada za plodan i dosljedan život

Dr Kamilu Firingeru nagrada za životno djelo

Diplomu i Nagradu za životno djelo u iznosu od 10.000 din. dobio je ove godine istaknuti osječki znanstveni radnik, vršitelj dužnosti direktora Historijskog arhiva u Osijeku dr Kamilo Firinger. Ako je igdje izraz »životno djelo« na mjestu, to je u njegovu slučaju: to se djelo ne očituje samo u 300 članaka i rasprava nastalih u razdoblju od 1936. (u Zborniku tadašnjeg Arheološkog kluba Mursa) do danas, kad nagrađeni i dalje neumorno stvara, nego nadasve u osnivanju osječke ispostave Državnog arhiva u Zagrebu godine 1947, ustanove koja je prerasla u sadašnji Historijski arhiv. Tako je neprocjenjivo dragocjena osječka i slavonska povijesna građa bila spašena od uništenja!

Osim stotinjak članaka i rasprava, pisanih prije prijelaza u arhivsku struku, kad je bio odvjetnik u Osijeku, za vrijeme rada u osječkom Arhivu objavio je 172 članka i rasprave u Osijeku, Zagrebu, Beogradu i Novom Sadu u knjigama, zbornicima, spomen-knjigama, enciklopedijama, stručnim časopisima i dnevnicima, a najnoviji mu je prilog u 2. broju »Revije« osječke Matice hrvatske. Na temelju arhivske građe, pohranjene u osječkom Historijskom arhivu, obradio je i objavio mnoge nepoznate podatke iz prošlosti Osijeka i istočne Hrvatske nakon njihova oslobođenja od Turaka. Također je jedan od pokretača obnavljanja planinarstva u Slavoniji, pa je 1925. osnovao u Osijeku podružnicu Hrvatskog planinarskog društva. Među prvim je članovima Arheološkog kluba Mursa osnovanog 1933. kojem je sada predsjednik. Do 1941. potpredsjednik je Matice hrvatske u Osijeku, kasnije aktivan član i potpredsjednik, sada predsjednik. I premda je nagrada osobno priznanje dr Kamilu Firingeru, ono je istodobno još jedno priznanje Matici hrvatskoj u Osijeku: lani je Matičin časopis »Revija« nagrađen Zlatnom plaketom, a sada je njezin predsjednik, ujedno i najugledniji njezin član, nagrađen za životno djelo.

matica hrvatska u osijeku za učku

Komemorativna priredba o 300. obljetnici pogibije knezova Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u organizaciji Matice hrvatske u Osijeku, ujedno će biti prilika da Osječani prvi put u svojoj sredini pozdrave rektora Hrvatskog sveučilišta, akademika dra Ivana Supeka, koji je rodom iz Đakova, šire okolice Osijeka. Dr Supek će dati uvodnu riječ na priredbi koja će se 28. travnja održati u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku. Na programu je, zatim, za članstvo Matice otkupljena (i već davno rasprodana) izvedba opere »Nikola Šubić Zrinski«. Sve troškove predstave preuzela je Osječka pivovara, pa su članovi Matice hrvatske za ulaznice davali dobrovoljne priloge prikupivši tako više stotina tisuća dinara za izgradnju tunela kroz Učku.

Za boravka u Osijeku, akademik dr Ivan Supek sastat će se sa članstvom Matice hrvatske, s rukovodstvom Skupštine općine Osijek, s profesorima Pedagoške akademije, a dne 29. travnja održat će se u Osijeku sjednica Sveučilišnog savjeta. Tom će se prilikom okupiti šezdesetak članova tog foruma, koji je već prije odlučio da se sjednice održavaju i izvan Zagreba.

nova sjedišta

Matica hrvatska na hrvatskome selu

OSNIVAČKA SKUPŠTINA MATICE HRVATSKE U OTOKU

Za Hrvatsku kao malu zemlju i za hrvatski narod kao mali europski narod nedopustivi je luksuz da ima kulturnu provinciju...

Na kulturnom zemljovidu Hrvatske aktivirano je još jedno kulturno žarište. U Otoku, mjestu kraj Vinkovaca s oko 7.000 žitelja, 4. je travnja ove godine osnovana Matica hrvatska. Vrijedni incijatori osnutka Matice hrvatske u Otoku na čelu s Dragutinom Spajićem i s prof. Dionizijem Švageljom, dugogodišnjim predsjednikom Matice hrvatske u Vinkovcima koji im je pomogao svojim velikim iskustvom, priložili su pozivnici za Osnivačku skupštinu kratku obavijest o zemljopisnim i kulturno-povijesnim podacima o Otoku. Tu se kaže da se Otok prvi puta spominje 1428. pod imenom Athak, odakle i današnje ime mjesta. Od kulturnih spomenika u toj se obavijesti spominje kasnobarokna crkva sv. Antuna s kronogramom iz 1819, a kao zanimljivi spomenici etnokulture dvije »suvare«, posljednje na području istočne Hrvatske. U Otoku je živio, započevši tu svoju književnu djelatnost, hrvatski književnik Josip Kosor, te hrvatski etnograf Josip Lovretić, pisac studije o Otoku i drugih radova u Zborniku za život južnih Slavena JAZU. Nekoga možda čudi da je u Otoku osnovano sjedište Matice hrvatske. Ali oni koji su se našli na Osnivačkoj skupštini u Otoku, ispunivši do posljednjeg mjesta dvoranu Doma kulture, već su se tada mogli osvjedočiti u mogućnosti tamošnjih kulturnih radnika — članova radnika Matice hrvatske i u opravdanost osnivanja Matice hrvatske u Otoku.

U ime Upravnoga odbora Matice hrvatske u Zagrebu u radu su Osnivačke skupštine sudjelovali prof. dr Miroslav Brandt, potpredsjednik, prof. dr Radoslav Katičić i prof. Ive Mažuran, odbornici i Tvrtko Šercar, tajnik Matice hrvatske. Po svima onima koji su došli na taj skup, Otok je u tom času bio središte kulturnoga i političkoga života vinkovačke općine.

Poslije hrvatske himne koju su otpjevali učenici mjesne osnovne škole, na govornici su skupštine istupili predstavnici središnjice Matice hrvatske, predstavnici društveno-političkih organizacija vinkovačke općine i Otoka, predstavnici susjednih sjedišta Matice hrvatske i drugih kulturnih ustanova iz Vinkovaca i iz drugih mjesta istočne Hrvatske. Javilo se dvadesetak govornika: Dragutin Spajić, Miroslav Brant, Ive Mažuran, Tomislav Ledić, Mirko Meštrović, Stipe Jukić, Rajko Dušević, Pere Veić, Milan Jurić, Josip Korda, Ivan Čobanković, Dionizije Švagelj, Nenad Turićanin, Pero Krstić, Milan Bašić, Dragutin Žanić, Ivan Božić i Marijan Španđa. Osim prigodnih pozdravnih riječi, koje su očitovale veliki stupanj povezanosti tog dijela Hrvatske na osnovi hrvatske nacionalne svijesti i ravnopravnih odnosa s pripadnicima drugih nacionalnosti što tu žive, u skupštinskoj su raspravi autentično, cjelovito i kritički prikazane kulturne, gospodarske i političke prilike u Otoku i na području vinkovačke općine u ovom času, u sklopu odrednica kulturnog, gospodarskog i političkog života u SR Hrvatskoj i u SFRJ. Uz veliko odobravanje skupštinara sa skupštine su upućene brzojavke Savki Dabčević-Kučar, predsjednici CK SKH, Jakovu Blaževiću, predsjedniku Sabora SRH i Miki Tripalu, članu Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ.

Skupština je bila javna u punom smislu te riječi. Oni koji nisu stali u dvoranu Doma kulture, cio su tijek skupštine mogli pratiti preko radija. Bio je to prvi izravni prijenos lokalne Radio-postaje Otok s jedne javne manifestacije.

Program skupštine sadržavao je i otvorenje izložbe knjiga Matice hrvatske, koju je u prisutnosti velikoga broja mještana otvorio odbornik Matice hrvatske u Zagrebu prof. dr Radoslav Katičić, dok je prigodne riječi pri polaganju vijenaca na poprsje Josipa Lovretića i na spomen ploču Josipu Kosoru na zgradi osnovne škole u Otoku proslavio prof. Dionizije Švagelj iz Vinkovaca, predloživši da se školi dade ime tog hrvatskog književnika.

Na Osnivačkoj skupštini Matice hrvatske u Otoku među inima su bili i mještani susjednog srpskog sela Gaboš. U ime delegacije Mjesne zajednice Gaboš skupštinu je pozdravio Nenad Turićanin. Donosimo nekoliko izvadaka iz njegova pozdravna govora što su ga skupštinari saslušali s jednodušnim odobravanjem:

»Delegacija Mjesne zajednice Gaboš, odazivajući se Vašem cijenjenom pozivu, uvažavajući pri tom naše međusobne prijateljske odnose Mjesnih zajednica Otoka i Gaboša, stvorenih na bazi principa poštovanja i uvažavanja jednih prema drugima, imamo ugodnu čast da na ovom eminentnom Skupu isporučimo i prenesemo tople i iskrene pozdrave građana mjesta Gaboš, čestitajući Vam ujedno veliko vaše djelo koje činite ovim utemeljenjem života i rada Matice hrvatske u Otoku. Ovim Vi nastavljate produbljivati djelo hrvatskih velikana koji su zadužili svoje potomke, da uvijek bacaju zdravo sjeme u svoje njive. To sjeme i njive su vlastiti narodni jezik, kultura, običaji koje treba posijati u biće hrvatskog naroda, usmjeravajući ga uvijek prema čuvanju i njegovanju svoje bogate kulturne baštine. Ne treba nikada zaboraviti se i gubiti svoja nacionalna osjećanja, jer ako to zaboravimo, onda ne možemo ni druge nacije i njihovu kulturu i nacionalnost poštovati...

... Tisućama života plaćena je velika cijena bratstva i jedinstva, i nitko zbog toga nema pravo da ga razjedinjuje i narušava. Ovo govorim zbog toga, što se nama u Gabošu kao srpskom mjestu prišivaju s raznih strana etikete da smo izrodi srpske nacije, da smo izdali svoj narod, da smo prodane duše, i što ti ja sve znam što nam se još neće prišivati, a to su uglavnom oni koji neće i ne žele da shvate novi kurs X sjednice CK SK Hrvatske i I konferencije SKJ, koji ne uvažavaju sistemske promjene u našem društvu. Pitamo se tko je to onda ta prodana duša, izrod itd., tko je unutarist.

Ne može ništa biti točnije nego da su Gabošani samo Srbi, gordi i ponosni na svoju naciju, jer stoljećima živimo i radimo na tlu hrvatske domovine, rođeni ovdje i pozvani da živimo i umremo ovdje, u istoj kući i na istom ognjištu s našom braćom Hrvatima, jer naša državnost je u socijalističkoj republici Hrvatskoj...

... Na kraju dozvolite da Vam u ime naših mještana, ovdje prisutnih članova delegecije i moje osobno ime, zaželim pun uspjeh u vašem radu, da radite na samosvijesti vaše nacije. Otvarajte nove demokratske prostore za širok udio radnog čovjeka, dajte mu kulturu i njegov narodni jezik. Neka Matica hrvatska u Otoku bude rasadište novih ideja, razvijajući pri tom svoju hrvatsku kulturu, kulturu Srba i narodnosti na ovom području...«

ljetopis

Čakovec – središnja proslava

300-ta OBLJETNICA SMRTI ZRINSKOG I FRANKOPANA

Od 24-26. travnja u nekadašnjem sjedištu Zrinskih — Čakovcu, održat će se središnji i u Hrvatskoj najveći spomen — skup u povodu 300-te obljetnice pogubljenja Zrinskoga i Frankopana.

Osim svečane akademije u dvorani kina »Dom«, otkrivanja spomen — ploče na starom gradu i polaganja vijenaca, tijekom navedena tri dana održavat će se i znanstveno savjetovanje na kojem će se u širokom rasponu osvijetliti povijesno, političko, književno, lingvističko i uopće kulturno značenje Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj povijesti.

Sudjelovanje na proslavi i priloge za savjetovanje prijavili su naši brojni ugledni znanstvenici: predsjednik JAZU dr Grga Novak, dr I. Frangeš, dr J. Šidak, dr D. Pejović, dr M. Šicel, prof. M. Vaupotić i drugi.

Osijek – obnova kazališnog društva

Nekoć veoma aktivan činilac kulturnog života u Osijeku, štoviše čak i inicijator osnutka kazališta u tom gradu, Kazališno društvo ponovo će postati moralni i materijalni oslonac osječkih kazališta i glumaca. Kazališno društvo djelovalo je u osijeku (uz prekide) od 1907. do 1928. a kada je čak odigralo veliku ulogu u spasavanju inventara Hrvatskoga narodnog kazališta, koji su tadašnje vlasti željele prenijeti u Suboticu.

Inicijatori ponovnog oživljavanja Kazališnog društva (koje se sada ne bi brinulo samo za HNK, jer sada opstoji još jedno kazalište, Dječje kazalište »Ognjen Prica«) jesu Kazališni odbor, Odbor Matice hrvatske i uprava HNK, a najagilniji u inicijativnom odboru je dr Dragan Mucić, teatrolog koji je u najnovijem broju revije »Kazalište« (što izlazi u travnju) napisao o tome i iscrpan prilog. U redovima osnivača također se razgovara i o ustanovljenju posebne nagrade za glumce, koja bi trebala da dobije ime po osnivaču osječkoga kazališta Radoslavu Bačiću.

I. S.

Kriza povjerenja ili Srbi u hrvatskoj domovini

Kada dva naroda žive na istom prostoru, dijeleći sudbinu, pa i zajedničku domovinu, normalno je da u međusobnim odnosima budu uvijek u svemu što bratskiji, ali — i što jasniji.

Skinuti su mnogi tabui, pa više nema nikakvog razloga da se i o zajedničkom životu Hrvata i Srba u Hrvatskoj mirno i tolerantno ne raspravi sve što jest ili što bi eventualno moglo postati problem.

Tema je, doduše, vrlo delikatna, ali to ne znači da je valja prepustiti mistifikatorima, parolašima, politički nesvjesnim pojedincima ili pak špekulantima i mutivodama. Onaj tko kaže da problema nema, vjerojatno želi spriječiti da problemi budu uistinu uočeni i riješeni na obostrano zadovoljstvo. Oni koji kažu da je sve u redu, žele zapravo prikriti da već odavno rade onako kako samo njima odgovara. A kad je o zajedničkom životu riječ, onda moraju biti utvrđeni ne samo zajednički nego i pojedinačni interesi, koje valja obostrano poštivati i zajednički nastojati da se uvijek dogovorno i uz maksimalnu toleranciju pronalaze najdemokratskija, povijesno opravdana, objektivno moguća i jedino logična rješenja.

Ne želimo ništa dramatizirati; ukazujemo na primjer izvanredne otvorenosti, čestitosti i političke mudrosti jednoga mladog čovjeka, Srbina iz Hrvatske, koji Hrvatsku smatra svojom prvom i jedinom domovinom. Takav stav pozdravit će svaki razuman čovjek, i dok takav stav prevladava, ne može uopće doći u pitanje međusobno povjerenje, puna ravnopravnost i sloboda svakoga tko tako misli i tko takve misli prihvaća i odobrava. Svejedno je li netko Hrvat, ili Srbin, ili pripadnik bilo koje nacionalnosti — ako živi u Hrvatskoj i radi s punim zalaganjem za probitke svoga poduzeća, svoga mjesta, svoje pokrajine, *s v o j e   H r v a t s k e*, jednako će biti i odgovoran i zaslužan za njezin prosperitet. Svi koji tako misle i koji Hrvatsku drže svojom domovinom jednaki su u njenim očima, pa je normalno da proporcionalno i jednakopravno sudjeluju u svim organima vlasti hrvatske države, na svim samoupravljačkim razinama.

No, najbolje da predamo riječ naprijed spomenutom mladom čovjeku, Dragi Roksandiću, koji je nedavno izrekao duboko značajne i autentične riječi, objavljene u »Omladinskom tjedniku« od 14. travnja o. g. pod naslovom **Srbi u hrvatskoj domovini:**

U posljednje sam se vrijeme dosta bavio političkom historijom Hrvatske i to kako hrvatske nacije tako i srpske. Što se Srba tiče došao sam do nekih zaključaka koji mi se za ova naša sadašnja razmišljanja čine i te kako relevantni. Srpski narod u Hrvatskoj živi oko četiri stoljeća. Manje-više nam je poznato kada je bila velika migracija i kada je u znatnom broju došao u Hrvatsku. Činjenica jest da je puna tri stoljeća taj narod u svojoj vojničkoj organiziranosti na Vojnoj Krajini predstavljao austrijsku soldatesku u onim društvenim odnosima koje je Vojna Krajina podrazumijevala kroz tri stoljeća svog postojanja. Srpski narod kao i hrvatski koji je tamo živio uopće nije imao priliku razvijati se onom logikom kojom se Evropa razvijala u to vrijeme. Takvi društveni odnosi su u to vrijeme bitno bili određivani onim što su tražili vojno-politički interesi austrijske monarhije. I činjenica je čak i sa jednog socijalno-političkog stajališta da se u srpskom i hrvatskom narodu koji je tamo živio razvijao u mnogo čemu jedan skrbnički mentalitet. Narod koji nije bio u položaju neposredno se okretati sebi, svojim vlastitim društvenim problemima razumljivo da je razvijao i jednu svijest i jednu ideologiju koja je njemu bila izrazito otuđena. Kako je to bilo vrijeme destrukcije feudalnih odnosa, razvoja građanskog odnosa to je prije svega značilo da do tog razvoja dolazi u izrazito neprirodnim, nenaravnim oblicima, što je u XIX stoljeću, u vrijeme formiranja kako srpske tako i hrvatske nacije imalo nove negativne posljedice. U onih nekoliko desetljeća s prelaza od XIX u XX stoljeće srpski je narod u Hrvatskoj jedan od bitnih uporišta mađaronske politike, dakle i blokiranja razvoja hrvatske nacije u Hrvatskoj, a isto tako je austrijski pouzdanik blokiranja razvoja hrvatske nacije, u Dalmaciji koja je tada bila pod austrijskom dominacijom.

Sasvim sigurno da se u takvim okolnostima rađa mnoštvo tih političkih orijentiranosti, mnoštvo tih političkih grupacija i stavova koji su upravo srpski narod u Hrvatskoj bitno politički zaustavljali i XX stoljeću i koji su stvorili sve preduvjete da Srbi u Hrvatskoj na čelu s onim političkim snagama koje je vodio Svetozar Pribičević imaju onakvu crnu povijesnu ulogu 1918. kada je bila stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Činjenica je i nešto drugo. Razvoj građanskih odnosa u staroj Jugoslaviji doveo je do toga da je poslije kratkog vremena bilo jasno da srpski narod u Hrvatskoj u toj neravnopravnoj zajednici dijeli sudbinu hrvatskog naroda. Svi vrlo dobro znamo da su srpske političke strukture iz Hrvatske bile otpisane vrlo brzo sa strane beogradske radikalije i da su dijelile istu onu sudbinu koju je imala Hrvatska seljačka stranka u sukobu s velikosrpskom buržoazijom. To je sasvim sigurno uvjetovalo razvoj koji je historijski bio i te kako pozitivan. Taj razvoj se može najbolje očitati već u samoj ličnosti, najizrazitijem reprezentantu srpske politike u Hrvatskoj Svetozaru Pribičeviću, koji je počeo kao integralist i konzervativac, a svoj život 1936. godine završio kao federalist i socijalni demokrata.

Mislim da je to najbolje pokazalo i srpskom narodu u onim prilikama pod dominacijom velikosrpske buržoazije, da jedino što mu može osiguravati njegovu vlastitu egzistenciju to je u takvim građanskim okolnostima zajedničke dogovaranje, sporazumijevanje, uređivanje zajedničkog života s Hrvatima u zajedničkoj hrvatskoj domovini.

Ja mislim da je rat tu bio prekretnica. To se najbolje vidjelo po tome što je ogroman broj srpskog naroda, srpskog pučanstva sudjelovao u socijalističkoj revoluciji.

Ne bih se mogao složiti s tezom nekih naših historičara koji tvrde da je to što je srpski narod tako brojno bio angažiran u socijalističkoj revoluciji prije svega posljedica ustaškog klanja, genocida, s kojim je bio suočen. Ja mogu reći drugo, da je onda isto tako izbor moglo biti i četništvo i čak što više u izvjesnom smislu efikasnije izbor.

Očito da se radi o političko-socijalnoj revoluciji Srba koja je te Srbe do takve socijalističke ideje dovela, koja je to sudjelovanje omogućila.

Mislim da je taj pozitivan razvoj u mnogo čemu bio usporen našim poratnim prilikama. Drug Bakarić je rekao u nekoliko navrata da je centralizam bio naša nužnost u poratnom razdoblju, da je naglašavanje onoga što je općejugoslavensko bilo neophodno potrebno. Godine 1954. mislim na sukob sa Đilasom, koji se smatra isto tako u mnogo čemu presudnim za naš daljnji razvoj bila je veoma važna, ja bih tu zatim posebno naglasio 1956. vrijeme pobune u Mađarskoj i onih zbivanja u Egiptu. Sasvim je sigurno da je postojalo mnoštvo kako međunarodnih tako i unutrašnjih jugoslavenskih preduvjeta koji su tako nešto omogućili, tj. razvoj centralizma i unitarizma.

Za nas je to imalo negativne implikacije u tome što je zaustavilo pozitivan razvoj koji smo u ratu bili započeli. Ne bi moglo biti toliko Srba u političkim strukturama, u strukturi unutrašnjih poslova, u Armiji u Hrvatskoj da nije bilo tog unitarizma. Bilo bi potpuno politički nemoguće održati jednu situaciju da u krajevima sa izrazitom većinom hrvatskog pučanstva u političkim strukturama pretežu Srbi. Činjenica je to da mi nismo bili kadri u 5—10 godina iza rata osloboditi se takvih poteškoća, da su se one nama protegle do dana današnjega sa svim negativnim implikacijama, kao što je Sl. Orahovica i niz drugih stvari koje ne bih htio posebno spominjati jer su nam vrlo dobro poznate. To je jedno veliko opterećenje za našu situaciju i ono što je očekivati od srpskih komunista u Hrvatskoj, jest to da se sami s takvom jednom situacijom razračunaju i da se vraćaju pozitivnim tradicijama i ostvarenjima koja nam je osobito socijalistička revolucija bila donijela.

Ja sam uvjeren ukoliko se to ostvari da neće biti nikakve mogućnosti da se u Hrvatskoj prave kojekavi komploti, da se dešava ono o čemu se nedavno raspravljalo na sjednici Izvršnog biroa i da dolazi do ne znam čega drugog što se moglo čuti u posljednje vrijeme. Ali imam dojam da u ne baš malog broja srpskih komunista još uvijek traje rezoniranje za koje sam ja duboko uvjeren da nije sazrelo u onoj mjeri u kojoj bi trebalo sazrijeti ukoliko dojsta želimo ostvariti ono što nam predstavlja desetoplenumsko opredjeljenje, što nam donose amandmani i nama u Hrvatskoj i cijeloj našoj zajednici.

Netko će možda reći, da to nije ništa novo, da je solidarnost Srba u Hrvatskoj s Hrvatima potvrđena i zajedničkom narodnooslobodilačkom borbom. To je točno. Ali u međuvremenu su se neke stvari izrodile. Uostalom, i Drago Roksandić na kraju jasno aludira na Srbe komuniste, koji još nisu raščistili s lako naslutljivim zabludama. Jedan od pogubnih zabluda je, da se jugoslavenstvom sve rješava. Daleko od toga i naprotiv: iluzije o jugoslavenskoj naciji i iz njih izvedeni jugonacionalizam sve su zamrsili i sve ponovno doveli u pitanje. To nije prvi put, ali nadajmo se da je — posljednji put.

Samo slobodnim izražavanjem svojih nacionalnih bića narodi i narodnosti u jugoslavenskoj zajednici mogu prebroditi sve poteškoće i naći izlaz iz mnogih kriza od kojih je najpogubnija — kriza povjerenja. Jugoslavenstvo pak zahtijeva od svih da se odreknu svojih nacionalnih osebujnosti i narodnih interesa, pa je prema tome trajni izvor nezadovoljstva.

Odbacujući eventualne unitarističke zablude, a zadržavajući svoj nacionalni osjećaj, Srbi u Hrvatskoj koji misle kao Drago Roksandić otvaraju nove sigurne perspektive i sebi, i svojoj domovini Hrvatskoj kao suverenoj državi u sklopu naše šire zajednice — nesvrstane, samoupravne, socijalističke Jugoslavije.

V. P.

Zagreb – retrospektiva Milivoja Uzelca

U Modernoj galeriji JAZU otvorena je 2. travnja velika retrospektivna izložba Milivoja Uzelca (1897), značajnog hrvatskog slikara koji je, živeći u Parizu od 1923. godine dao lijep prilog i francuskoj modernoj umjetnosti.

Slikar koji nikad nije u potpunosti izgubio doticaj s domovinom doputovao je, ovom prilikom, u Zagreb i bio srdačno pozdravljen od brojnih uzvanika.

Izložbu i katalog priredio je zadarski sveučilišni profesor Josip Vrančić sa zavidnom akribijom i velikim poznavanjem Uzelćeva djela. U dvoranama Moderne galerije izložene su 194 slike iz vremena 1916 — 1970. godine. Izložba je otvorena do 25. travnja 1971.

Beograd – razmjena mišljenja hrvatskih i srpskih povjesničara

POZORNOST UDŽBENICIMA POVIJESTI

Nastavljajući razmjenu mišljenja o programima i udžbenicima povijesti, započetu u prosincu 1970. u Zagrebu, hrvatski i srpski povjesničari sastali su se u Beogradu 8. i 9. travnja 1971. Dok se u Zagrebu raspravljalo o mjestu i interpretaciji hrvatske povijesti u programima i udžbenicima osnovnih i srednjih škola SR Srbije, u Beogradu predmet razmjene mišljenja bila je interpretacija srpske povijesti u udžbenicima SR Hrvatske. U toku tih razgovora uočeno je da prenošenje znanstvenih rezultata u udžbenički tekst nije lako ni jednostavno, te da su pri izboru građe, ocjeni njene vrijednosti za stvaranje jasnijih predodžaba o povjesnim zbivanjima i njihovoj interpretaciji uz najbolju volju mogući i propusti koji iskrivljuju pravi smisao i značenje povijesnog toka. Raspravljeni su brojni problemi od utvrđivanja pogrešnih činjenica i analize određenih koncepcija pa do procesa stvaranja udžbenika, odnosa autora i recenzenata i uloge izdavačkih kuća za udžbenike.

Tom su prilikom srpski povjesničari bili upoznati da će u novim hrvatskim programima i udžbenicima težište biti na hrvatskoj povijesti kojoj do sada, na žalost, nije u nas bila posvećena dolična pažnja. Naša osjetljivost osobito je živa kad je riječi o nacionalnoj povijesti. Kao što želimo da naši učenici što bolje upoznaju prošlost vlastitog naroda, stalo nam je da i učenici u drugim nacionalnim sredinama dobiju ispravnu sliku našeg nacionalnog razvitka.

Razgovori u Zagrebu i Beogradu bili su prvi razgovori na tako širokoj osnovi o nastavnim planovima i udžbenicima u drugim republikama i njihova korisnost pokazala se već u samom početku. To više, ako oni znače poticaj da se razmjena mišljenja proširi i na zainteresirane činioce u drugim našim republikama.

Organizatori tih razgovora bili su Povijesno društvo Hrvatske i Zavodi za unapređivanje osnovnog i stručnog obrazovanja SR Hrvatske, te Društvo istoričara SR Srbije i Zavod za školstvo SR Srbije.

M.

DUBRAVKO JELČIĆ

o hrvatskom književnom regionalizmu danas

Hrvatski književni regionalizam — što je to? Što je to bilo nekad i što je to sad? Da li samo pitanje književne prakse pojedinaca ili samo pitanje književne teorije nekolicine? Ili, pomalo, i jedno i drugo? U praksi, je li to samo težnja za što dubljom individualizacijom, ili možda prikriveni zov za snižavanje kriterija? U teoriji, ne prelazi li to pitanje granice književnosti i ne stoji li, počesto, možda i nehotice, u službi sumnjivih namjera? I najposlije što je to u perspektivi? Što nam obećava i kud nas vodi ta pojava, zakučasta i dvolična, slojevita samo po sebi, a dvostruko složenija kad je smjestimo u povijesne uvjete, u prostore i odnose koji prate i određuju hrvatsku književnost otkako postoji?

Regionalizam u hrvatskoj književnosti star je koliko i sama hrvatska književnost, ali su pitanja oko njega, kao što nam je lako vidjeti, svakim danom sve brojnija i sve teža. A posebno današnji trenutak, u kome hrvatska književnost — nakon višegodišnjeg životarenja u društvenoj pozadini — ponovno istupa u duhu vlastite tradicije i pribavlja sebi dolično mjesto u duhovnoj predvodnici naroda, taj trenutak baca naročito svjetlo i na ovu pojavu, koja nije specifična osobina hrvatske književnosti, ali u njoj ima, s mnogih razloga, specifično značenje. U hrvatskoj književnosti, književnosti malog naroda stoljećima ugrožavanog političkom, gospodarskom i kulturnom dominacijom tuđinskih elemenata, regionalizam je pitanje koje vrlo često prelazi granice književnosti, književne metodologije i estetike, promećući se u pitanje nacionalno i političko.

I kad govorimo danas o toj temi kao jednom od pitanja suvremene hrvatske književnosti, ne možemo — sve kad bismo i htjeli — izbjeći ni ove dodatne aspekte, koji su se tijekom godina i desetljeća prilijepili uz ovaj pojam zaprijetivši da izvrnu sve naopako te da dobrim književnim namjerama podmetnu loše političke ciljeve.

Pogibelj slabima – hrana jakima

Kao praksa, hrvatski književni regionalizam je staroga datuma, a kao princip i teorija on je pojava novijeg vremena. Izražavajući, u smislu jezičnom i tematskom, brojne osobitosti naših pokrajina, hrvatski su pisci stoljećima još od onih davnih dana kada su književna nastojanja Hrvata tek počela poprimati svojstva umjetničkog stvaranja, unosili u svoja djela misao i osjećaj, duh i dah ne samo svoj nego i svoga kraja.

Književni regionalizam, dakle, javlja se u nas tradicionalno, od zgode do zgode jače ili slabije, u doba realizma naročito intenzivno (što je samo po sebi, s obzirom na bitne intencije i metodu realizma, posve razumljivo), kao opravdana težnja da se književno oblikuju specifične vrijednosti, svojstva i pojave u životu pojedinih naših pokrajina. To je stvaralački nejake pisce udaljavalo od umjetnički zrelog književnog izraza i odvodilo u praznu deskripciju, slikovitost i folklorizam — ali je, s druge strane, nedvojbeno obogatilo izražajne mogućnosti nadarenih književnih stvaralaca.

Cijela hrvatska književnost svjedoči o tome, od Marina Držića do Mirka Sabolovića, i vjerujem da je suvišno spominjati desetine najznatnijih imena da bi se pokazalo, da ne samo svaka hrvatska pokrajina nego i gotovo svaki naš grad ima svoje literarne interpretatore i evokatore (a ne samo nominalne »zastupnike«) u hrvatskoj književnosti.

Regionalne osobine hrvatske književnosti izazvane su također i stanjem hrvatskoga književnog jezika, tj. postojanjem dijalekata koji imaju — svaki svoju — bogatu književnu tradiciju. U njima se izražavao i ostvarivao naš nacionalni duh u vrijeme potpune državno-teritorijalne dezintegracije Hrvatske; u njima se on ostvaruje i danas, nakon više od polustoljetne dileme poslije preporoda. Ali nam tu valja naročito istaći: da ni tada — kao ni sada — hrvatska književnost nije bila element koji razjedinjuje, nego čimbenik koji snažno utječe na zbliženje i jedinstvo hrvatskih zemalja. Hrvatska je književnost zagovarala te ideje na način koji je za nju najprimjereniji: zagovorala ih je duhovnim jedinstvom koje iz nje oduvijek izbija, etičkom sukladnošću kojom su prožeta djela njezinih pisaca, bez obzira na kojoj su točki Hrvatske nastala i kojim su dijalektom ostvarena.

B. PETROVIĆ: A. G. MATOŠ

Duh hrvatstva u zaboravljenom »Slavoncu«

Osjeća se to, da ne spominjem brojna druga imena i naslove, i na stranicama prvoga književnog časopisa u sjevernoj Hrvatskoj, Kraljevićeva »Slavonca« (1863—1865); iako nosi regionalno ime (a u skladu s njim i deklarativna opredjeljenja), i premda se, na sasvim štrosmajerovskoj liniji, verbalno zalaže za »narodno i književno jedinstvo Južnih Slavena«, taj list je, zapravo, prožet duhom hrvatskog narodnog jedinstva — političkog i teritorijalnog, kulturnog i književnog. Pridonijeli su tome, svojom orijentacijom, njegovi najčešći i najugledniji suradnici; pisci kao što su Josip Eugen Tomić i Ferdo Filipović, Ilija Okrugić Srijemac i Vladimir Nikolić, Mirko Bogović i August Šenoa, pa bismo to mogli (i morali) konstatirati da i nije, u polemici s časopisom »Naše gore list«, u »Slavoncu« izričito napisano: »Mi smo ovdje u Slavoniji kao pravi Slavonci isto tako dobri Hrvati kao ma koji Zagrepčanin ...«

Bio je taj časopis, uza sve to, ili sasvim zaboravljen i prešućivan, ili jednostrano interpretiran. Barac je, na primjer, govorio o slavonstvu »Slavonca« kao o pojmu koji nije podređen nego koordiniran hrvatstvu; govorio je, dakle, o Kraljevićevu časopisu kao pojavi koja, u ono vrijeme, polazeći od tuđinske političko-teritorijalne podijeljenosti Hrvatske, zagovara i književnu autonomiju i samosvojnost Slavonije. Ali Barac nije osjetio duboki nesklad između tako formuliranog »programa« i brojnih tekstova koji su u »Slavoncu« izlazili. A Tomislav Prpić, jedan od rijetkih naših autora koji su se podrobnije bavili temom ovog izlaganja, potpuno je previdio i Kraljevića i njegov časopis.

Na domovinskoj tradiciji: Matoš i Gričani

Regionalizam kao pokret zahvatio je hrvatsku književnost tek u našem stoljeću, tvrdi Prpić, povezujući nicanje hrvatskoga književnog regionalizma kao smišljenog pokreta s Matoševim povratkom u domovinu, 1908. godine, i s njegovim lutanjem u prostoru između Lobora, Mokrica i Trakošćana, gdje traži i nalazi svoju izgubljenu Hrvatsku. »On je prvi naš svjesni regionalist, otac našega decentralističkog književnog pokreta«, piše Prpić, spominjući i presudan utjecaj Barrèsovih članaka, što izađoše pod skupnim naslovom **La grande pitié de nos eglises de France** u listu »Temps«. Prvu vidnu manifestaciju našega organiziranog književnog regionalizma vidi Prpić u pojavi almanaha »Grič«. Pokrenuvši ga kao vlastito glasilo, Matoševi sljedbenici u njemu »otkrivaju« hrvatskoj književnosti najhrvatskiji hrvatski region, onaj isti što ga je u književnost unio već August Šenoa, s programskom namjerom da svoj uži kajkavski regionalizam prošire na sve hrvatske pokrajine.

Promatran na ovaj način, hrvatski književni regionalizam privida nam se kao pojava mnogo jednostavnija i jednostranija nego što jest. Kad bi se radilo jednostavno o prenošenju jedne pojave i oponašanju jednoga pokreta u francuskoj književnosti, hrvatski književni regionalizam bio bi i promašen i dvostruko štetan: ne samo zato što bi navodio hrvatsku književnost na dangubljenje oko tuđih briga i prilika, nego i zato što bi išao na ruku političkoj razjedinjenosti Hrvatske, budući da je regionalistički pokret u francuskoj književnosti bio usko povezan s idejom o administrativnoj decentralizaciji Francuske i političkoj autonomiji francuskih pokrajina, kako to izričito potvrđuje i Paul Bourget u svojim **Mislima o regionalizmu.** U slobodnoj Francuskoj; koja je dotad već prošla kroz dugo razdoblje nacionalne integracije i konsolidacije u centralistički organiziranoj nacionalnoj državi, takva tendencija mogla je, u vrijeme kada se pojavila, biti primljena kao jedna od mogućnosti unutrašnjeg razvitka, koja nipošto ne prijeti opstojnosti francuskog naroda. Ali u Hrvatskoj, koja je još uvijek bila neslobodna, teritorijalno neujedinjena i zato nacionalno nekonstituirana dokraja, u Hrvatskoj koju je okupljala u duhovnom jedinstvu jedino njena književnost, takva bi uvezena tendencija bila više nego pogubljena.

Samosvojna pojava

Srećom, nije bilo lako. Regionalističke tendencije i obilježja u hrvatskoj književnosti nisu prizivale razbijanje duhovnog jedinstva hrvatske književnosti, stvaranog stoljećima, u najnepovoljnijim okolnostima, jedinstva koje možda najbolje ilustrira sudbonosna linija što vodi od Gundulića do Mažuranića; tome nasuprot, te su tendencije išle za tim da to duhovno jedinstvo potpomognu i ojačaju unošenjem i ugrađivanjem u nj svih karakterističnih regionalno-individualnih crta i nijansi, koje upotpunjuju cjelinu kojoj pripadaju i koju znamo kao hrvatsku književnost.

A nije ni moglo biti drukčije, jer naš regionalizam nije uvezeni plod tuđih sredina nego samonikla pojava, izrasla u našim uvjetima. I to je ono što mi se čini bitnim, a što do sada nije dostatno istaknuto: da su i Matoš i Gričani, eksponiravši regionalnu dimenziju svoje literature, samo slijedili jednu od uvriježenih zasada na kojima počiva i raste hrvatska književnost. A ta imanentna tendencija hrvatske književnosti jest, bez ikakve sumnje, neraskidiva veza između umjetničke riječi i rodnoga tla, sudbinska veza ne samo jezična i tematska, nego i duhovna i prostorna. Regionalizam u hrvatskoj književnosti proizlazi iz te bitne osobine naše umjetnosti riječi, koja je u uvjetima neslobode mogla težiti jedino k slobodi kao neposrednom idealu, i njoj je doista i težila. Ali tu težnju nije mogla ostvariti bez nacionalnog ujedinjenja — ne samo duhovnog nego i političkog. Zato su intencije hrvatskog i francuskog književnog regionalizma suprotne u osnovi, zato je hrvatski književni regionalizam, u djelima i osjećajima najboljih hrvatskih pisaca, imao centripetalnu snagu, za razliku od iste pojave u francuskoj književnosti. Pisci koji su u svojim djelima izražavali pokrajinske specifičnosti hrvatskih krajeva nisu ni shvaćali ni prihvaćali svoj regionalizam kao doktrinu ili kao smišljeni pokret, kao tendenciju za nekom (književnom ili — istodobno — književnom i političkom) autonomijom svoga zavičaja, niti su svoje regionalne, zavičajne teme zatvarali u strogo pokrajinski okvir. Ako ove općenite tvrdnje želimo potkrijepiti i određenim primjerima, možemo reći da Novakov Tito Dorčić nije samo Hrvatsko Primorje, a Kovačićev Ivica Kičmanović nije samo Hrvatsko Zagorje, kao što ni Kosorov Guša Rigalin nije samo Slavonija. I Novaku i Kovačiću, a Kosoru još ponajviše, zavičajne teme i motivi poslužili su samo kao poticaj za djelo šire koncepcije, u kome jedan specifični, lokalno obojeni motiv dobiva širi smisao.

Nedostignuta snaga i prevladani uzor

Kad tako gledamo, Josip Kozarac ukazat će nam se kao vjerojatno najregionalniji hrvatski pisac. To je zapazio već i Mihovil Kombol. Dva naša ugledna književna kritičara i vodeća književna povjesnika, Barac i Kombol, imali su suprotna gledišta o regionalizmu u hrvatskoj književnosti. Barac mu je bio u velikoj mjeri naklonjen, Kombol je — naprotiv — isticao uskoću njegovih pogleda i mogućnosti. Ispravno je uočio da je Kozarac, nadahnuvši se regionalnim motivom, često ostao suviše podređen njegovoj lokalnoj determiniranosti, ne uspijevajući (čak i onda kad se očigledno trudio) da svoje ideje proširi i učini univerzalnijima, što bi svakako imao biti jedan od važnih ciljeva umjetnosti. Kozarčeve teze (a ne samo teme!) suviše su lokalne, u tome Kombol ne griješi; ali je s druge strane njegova snaga u specifičnoj osjećajnosti kojom je prilazio životu i ljudima, pa i onda kad je govorio o njihovim manama i porocima. I upravo taj specifični senzibilitet, ta ravničarska sentimentalnost koja je odvajala Kozarca od idejno univerzalnijeg a emotivno suzdržljivog Vjenceslava Novaka, povezat će ovog romanopisca hrvatske ravnice s jednim trećim, isto tako regionalnim hrvatskim piscem iz treće jedne hrvatske pokrajine: s Istraninom Evgenijem Kumičićem. Njegovi zanosi prema različitim objektima (Kumičićevo more, Kozarčeva šuma) istekli su, ipak, iz istog emotivnog vrutka.

Svejedno, mada su ograničeno pristupali lokalnim temama ostavljajući ih u lokalnim njihovim okvirima, Kozarci su — najprije Josip, a zatim i sinovac mu Ivan — stvorili neosporno najkompletnija, najizrazitija književna djela o Slavoniji, djela što istovremeno ulaze u riznicu prvih vrijednosti u hrvatskoj književnosti. Ali Kozarci kao da su do kraja iscrpili mogućnosti koje pruža ovakav pristup zavičajnim temama, i pokušamo li sada, u digresiji, sva ova pitanja i dileme prebaciti iz prošlosti u sadašnjost, nužno će nam se nametnuti pitanje: Nije li upravo u tome uzrok očigledne stvaralačke obamrlosti suvremenih naših književnih pregalaca iz toga kraja. Kozarci su svojim dosljednim i uspješnim regionalizmom impresionirali mnoge svoje čitaoce sve do danas, naročito čitaoce Slavonce, navodeći potencijalne pisce među njima na taj suviše uski regionalni kolosijek. Na njemu su još nešto uspjeli stvoriti Joza Ivakić i Mara Švel, ali danas je očigledno da se s takvom skučenom duhovnom orijentacijom i ograničenim uzorima ne može književno stvarati na razini suvremenih estetskih vrijednosti.

Drugim riječima, postoji još i danas u mnogih u Slavoniji, u pisaca i onih koji bi to htjeli biti, možda i nesvjesna tendencija koju je još Matoš zapazio i osudio u članku **Žalosne novosti** (1910), pišući o nekim piscima koji su se pretvorili »u Šlavonce«, »šireći umjesto ideje hrvatske solidarnosti duh sasvim neopravdanog separatizma«. Zapravo, to nije težnja za regionalnom separatnošću — ni književnom a još manje političkom — nego samo nastojanje pojedinaca s književnim ambicijama, da nastave tragom Kozarca. I danas, kad se o tome povede razgovor, često se čuje pitanje: Gdje nam je novi Kozarac? Oni koji tako pitaju obično ne misle da to pitanje ima opravdanja samo u metaforičkom smislu, ali da je ono promašeno ako ga shvatimo doslovno (kako to oni uglavnom i shvaćaju), jer nama danas nije potreban novi Kozarac nego novi pisac kozarčevske snage, koji će izraziti ovu našu ravnicu danas idući ne Kozarčevim stopama nego svojim vlastitim putom.

Iako ih ima koji tvrde drukčije, ipak mislim da regionalno obojena književnost ne mora — samo zato što je regionalna — biti odmah drugorazredna književnost, provincijska po svojoj estetskoj vrijednosti. Ali ona će postati i trećorazredna ako se njezin regionalizam izjednači s duhovnom skučenošću i zatvorenošću u sebe, s pretjeranom obuzetošću sobom i nekom svojom nepostojećom, umišljenom izdvojenošću. Shvaćen kao uzor i cilj a ne kao svojstvo i sredstvo, kao duhovni prostor i okvir a ne samo tematski i motivski rezervat, regionalizam u književnosti vodi ravno u duhovno siromaštvo i stvaralačku nemoć.

A. Kuman: JOSIP KOZARAC

Sloga u mnogoglasju

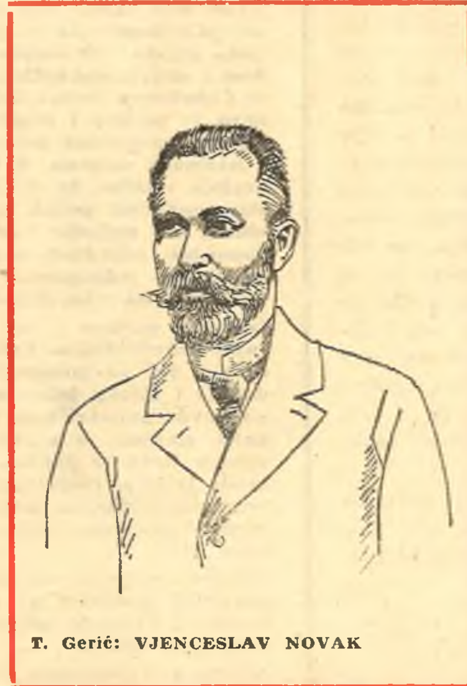
Iz svega rečenog, mislim da jasno proizlazi, kao prvo, barem to da se problem hrvatskoga književnog regionalizma ne postavlja, i ne može postavljati, kao potreba opredjeljivanja za ili protiv. Takva dilema ne postoji i ne može postojati. Kao što se hrvatski jezik ne može odreći svojih dijalekata, tako se ni hrvatska književnost ne može odreći svojih regionalnih pritoka. Ta pojava u našoj književnosti — i to je drugi zaključak koji želim izvesti iz svega što rekoh — zahtijeva naročiti pristup. Mi se ne možemo odnositi prema toj pojavi u našoj književnosti kao što se Francuzi odnose prema analognoj pojavi u francuskoj, ili Nijemci u njemačkoj književnosti — naprosto zato jer te pojave, iako se jednako zovu i nose neke zajedničke osobine, nemaju isti smisao ni iste pobude i namjere, pa prema tome i nisu isto.

Kad ne bismo uočili tu razliku izložili bismo se kobnoj opasnosti da prenaglasimo pozitivne strane, koje su u oba slučaja više-manje jednake, a posve previdimo negativne mogućnosti i tendencije, koje su u našem slučaju znatno naglašenije. Svaki regionalizam pruža književnicima zavidne mogućnosti jezično-izražajnog, leksičkog i stilskog nijansiranja, tematske osebujnosti i motivske individualiziranosti, i to sve valja iskoristiti, ali nas istovremeno izvrgava opasnsoti — u nekim slučajevima manje, u nekim više — da počnemo stvarati književnost u književnosti, tj. da pojedine koherentne nacionalne književnosti počnemo razbijati na sastavne dijelove, koji kao samostalne cjeline objektivno ne postoje niti mogu postojati. Moramo to otvoreno reći i zbog onih krugova i pojedinaca, koji — da se prebacimo na konkretno područje — stanovite hrvatske pisce još i danas svrstavaju po njihovoj regionalnoj pripadnosti. U njihovim knjigama i raspravama još uvijek egzistira samosvojna dubrovačka i samosvojna dalmatinska književnost, a to nije samo pokušaj razbijanja hrvatske književnosti (poslije čega vjerojatno slijedi i nepriznavanje njezina postojanja uopće!), nego i pokušaj nasilne, nikakvim estetskim mjerilima opravdane devalvacije naših književnih vrijednosti, nastojanje da se cijela hrvatska književnost omeđi uskogrudnim provincijskim tendencijama lokalnog separatizma (svejedno da li na temelju čakavskog odnosno kajkavskog dijalektizma ili dalmatinske odnosno slavonske »teritorijalnosti«).

Regionalizam je, dakle, nužna pretpostavka hrvatske njiževnosti, on je zalog njenog životnog bogatstva, raznolikosti i svježine — ako ga ispravno shvatimo; ali i opasnosti njenom duhovnom jedinstvu, ako ga shvatimo pogrešno.

Jedinstvo hrvatske književnosti

Toj opasnosti hrvatska je književnost svjesno prkosila i uspješno odolijevala tijekom dugih i teških stoljeća. Jedinstvo hrvatske književnosti potignuto je i očuvano, nevremenu usprkos, ponajprije zato što za sve hrvatske pokrajine, i pored svih njihovih osebujnosti, vrijedi podjednako isto ono što je Julije Benešić rekao jednom za Slavoniju — naime, da ona »nije nikakav posebni individualitet u Hrvatskoj«, da »ni po čemu ne čini nikakvu zaokruženu cjelinu, pa se zato i ne razlikuje od ostale Hrvatske naročitim načinom svoga života, običaja, morala«. A i to govori da je nemoguće regionalne dijelove hrvatske književnosti pretvoriti u neke specifične, iznutra uvjetovane i oblikovane korpuse koji bi, kad bi bili takvi ili kad bismo ih takvima htjeli učiniti, implicirali i neke zasebne metode proučavanja. Na kraju, ne bi li nas takva nastojanja dovela (i smijemo li dopustiti da nas dovedu, i to upravo sada?) do toga da, umjesto povijesti hrvatske književnosti, uzmemo pisati povijest književnosti hrvatskih pokrajina i gradova — a to bi se, formalistički gledano, lako moglo iskonstruirati — kao što je svojevremeno Nijemac Josef Nadler pisao svoju **Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften** (1912—1918), Možemo mi i to učiniti; Haler je uostalom već povukao prvi potez u tom smjeru objavivši knjigu pod nezgodnim naslovom **Novija dubrovačka književnost** (1944). Nezgodnim naslovom, rekoh, ne samo zato što sugerira postojanje zasebne dubrovačke ke književnosti — na što Haler sigurno nije mislio — nego i zato što nije adekvatan sadržaju knjige. Pod tim naslovom očekivali bismo noviju književnu povijest ovoga najknjiževnijega hrvatskog grada, a Haler nam je u njoj dao jednostavno zbirku eseja o novijim hrvatskih književnicima iz Dubrovnika (uz kraći književno-povijesni uvod), što je i stvarno a ne samo nominalno sasvim nešto drugo. Naslov je dakle nezgodan, ali je knjiga ipak dobrodošla. Ona, a još više one koje bi se na sličan način mogle napisati o drugim našim gradovima i pokrajinama, ako i nema značenje sinteze, ipak je korisna (upravo za buduću sintezu!), jer prije svega pokazuje da je hrvatska književnost oduvijek više ili manje decentralizirana i kada nije bila smetnja njezinu jedinstvu. I, što je još važnije, nepobitno dokazuje da nikakav regionalizam, pa ni onaj koji se veže uz grad s najbogatijom književnom tradicijom (a najmanje onaj koji se forsira s nečistim namjerama), ne može dezintegrirati, nasilno razbiti povjesnu, misaonu i emotivnu, etičku i estetsku cjelinu koju predstavlja hrvatska književnost od Marulićevih dana do danas, jedinstvo što je u hrvatskoj književnosti ostvareno u vrijeme kad je Hrvatska bila teritorijalno najrascjepkanija — što dokazuje još jednu veliku istinu: da je književna riječ u Hrvata uvijek išla korak-dva ispred političke misli.

T. Gerić: VJENCESLAV NOVAK